

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ імені АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА

Питання боротьби зі злочинністю

Вопросы борьбы с преступностью

Issues of crime prevention

Збірник наукових праць

Видається з 1997 року

Випуск 36

Харків
«Право»
2018

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (постанова № 6 від 28.11.2018 р.)

*Мова видання: українська, англійська, російська.
Сфера розповсюдження: загальнодержавна, зарубіжна*

*Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22960-12860ПР
від 26.09.2017 р.*

*Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 р. № 747
збірник наукових праць «Питання боротьби зі злочинністю»
включено до переліку фахових видань України*

Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Харків : Право, 2018. – Вип. 36. – 186 с.

Засновники

Національна академія правових наук України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Видавець

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Редакційна колегія:

В. І. Борисов (головний редактор), В. С. Батиргарєєва (заст. головного редактора), П.-А. Альбрехт (Німеччина), К. Аплетон (Велика Британія), Ю. В. Баулін, Л. Бахмайер Вінтер (Іспанія), І. І. Бондаренко (Словаччина), К. Віак (Польща), В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Г.-Г. Гюне (Німеччина), Л. М. Демидова, В. А. Журавель, Н. В. Нетеса, Б. М. Нургалієв (Казахстан), С. Райс (Сполучені Штати Америки), А. Х. Степанюк, В. П. Тихий, О. Тудор (Молдова), О. Г. Шило, І. С. Яковець

Науковий редактор: В. С. Батиргарєєва

Відповідальна за випуск: А. Є. Симкіна

Адреса редакційної колегії: 61002, Харків, вул. Пушкінська, 49,
тел.: (057) 715-62-08, 700-65-81

© Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2018
© Видавництво «Право», 2018

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>Голіна В. В., Шрамко С. С.</i> Комплексна структура злочинності – основа вдосконалення запобіжної діяльності.....	9
<i>Батиргарєєва В. С.</i> До питання безальтернативності положення ч. 5 ст. 176 КПК України та його відповідності вимогам ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.....	23
<i>Бабенко А. М.</i> Регіональні особливості злочинності в містах і сільських районах Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей.....	42
<i>Гребенюк М. В.</i> Американська модель запобігання злочинності (на прикладі роботи поліції міста Нью-Йорка).....	61
<i>Тронько О. В., Діба Н. І.</i> Кримінально-правові аспекти та проблемні питання кваліфікації бандитизму.....	71
<i>Кушнір І. П.</i> Кримінально-правове забезпечення охорони інформаційних відносин у прикордонній сфері	82
<i>Христич І. О.</i> Методики встановлення обсягів корупції у приватній сфері України.....	94
<i>Дзюба А. Ю.</i> До питання про заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх за кримінальним законодавством України та ФРН	104
<i>Sutkina A. Ye.</i> International Practice for Combating Corruption in the Private Sphere	116

Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача

<i>Гіверц П. В.</i> Криміналістичне дослідження саморобної вогнепальної зброї: класичні методики і новітнє обладнання.....	130

Квітка О. О. До питання щодо змісту створення небезпеки для життя людей та настання інших тяжких наслідків (ч. 1 ст. 281 КК України).....	144
Суходубов В. С. Типові сліди злочину – важливий елемент криміналістичної характеристики вбивств із метою заволодіння житлом громадян	156
Ткаченко Є. А. Неформальні практики у відновленні втрачених матеріалів кримінальних проваджень та можливі шляхи їх вирішення	171

СОДЕРЖАНИЕ

НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

- Голина В. В., Шрамко С. С.* Комплексная структура преступности – основа усовершенствования предупредительной деятельности.....9
- Батыргареева В. С.* К вопросу безальтернативности положения ч. 5 ст. 176 УПК Украины и его соответствия требованиям ст. 5 Конвенции о защите прав человека и основных свобод.....23
- Бабенко А. Н.* Региональные особенности преступности в городах и сельских районах Запорожской, Днепропетровской и Харьковской областей 42
- Гребенюк М. В.* Американская модель предупреждения преступности (на примере работы полиции города Нью-Йорка) 61
- Тронько О. В., Дыба Н. И.* Уголовно-правовые аспекты и проблемные вопросы квалификации бандитизма 71
- Кушнир И. П.* Уголовно-правовое обеспечение охраны информационных отношений в пограничной сфере 82
- Христинч И. А.* Методики установления объемов коррупции в частной сфере Украины.....94
- Дзюба А. Ю.* К вопросу о мерах уголовно-правового характера, применяемых к несовершеннолетним по уголовному законодательству Украины и ФРГ 104
- Сымкина А. Е.* Международная практика противодействия коррупции в частной сфере 116

Трибуна докторанта, аспіранта і соискателя

- Гиверц П. В.** Криміналістическе дослідження
самодельного огнестрельного зброї:
класическіе методікі і новейшеє оборудованіе 130
- Квитка А. А.** К вопросу о содержании создания опасности
для жизни людей и наступления иных тяжких
последствий (ч. 1 ст. 281 УК Украины) 144
- Суходубов В. С.** Типовые следы преступления –
важный элемент криміналістическої характерістікі
убійств с целью завладения жильем граждан 156
- Ткаченко Е. А.** Неформальные практики в восстановлении
утраченных материалов уголовных производств
и возможные пути их решения 171

CONTENTS

SCIENTIFIC RESEARCH

<i>Holina V. V., Shramko S. S.</i> The complex structure of crime is the basis for improving preventive activities	9
<i>Batyrhareeva V. S.</i> On the issue of the lack of alternative provisions of the p. 5, Art. 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and its compliance with the requirements of Art. 5 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms	23
<i>Babenko A. M.</i> Regional features of crime in cities and rural areas of Zaporizhzhya, Dnipropetrovsk and Kharkiv regions	42
<i>Hrebeniuk M. V.</i> American model of crime prevention (on the example of the police of New York).....	61
<i>Tronko O. V., Dyba N. I.</i> Criminal and legal aspects and problematic issues of qualification of gangsterism	71
<i>Kushnir I. P.</i> Criminal and law provision for protection of information relations in border guard sphere	82
<i>Khrystich I. A.</i> Methods for Determining the Extent of Corruption in the private sphere of Ukraine.....	94
<i>Dziuba A. Yu.</i> On the issue of criminal law measures applicable to minors under the criminal law of Ukraine and Germany	104
<i>Сумкіна А. Є.</i> Міжнародна практика протидії корупції у приватній сфері	116

PH. D. STUDENTS' AND POSTGRADUATE STUDENTS' TRIBUNE

<i>Giverts P. V.</i> Forensic examination of homemade firearms – classic methods and newest equipmen	130

- Kvitka O. O.*** To the issue of the content of exposure of danger to people's lives or other grave consequences (the Part 1 of the Art. 281 of the Criminal Code of Ukraine).... 144
- Sukhodubov V. S.*** Typical traces of crime – an important element of the criminalistic characteristic of murders in order to take over the housing..... 156
- Tkachenko Ye. A.*** Informal practices in restoring lost materials of criminal proceedings and possible ways to resolve them..... 171

УДК 343.9.01

DOI: 10.31359/2079-6242-2018-36-2-9

КОМПЛЕКСНА СТРУКТУРА ЗЛОЧИННОСТІ – ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. В. Голіна, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;
С. С. Шрамко, науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. Структура злочинності в цілому та її частин, видів і окремих злочинних проявів – це якісний показник останньої, що розкриває склад множинності злочинів, злочинців і потерпілих (жертв) за певними якісними ознаками для встановлення найбільш характерних її параметрів і рис. У кримінології панівною є думка, що структуру злочинності можна суб'єктивно побудувати за будь-якою ознакою, що відображала б реалії злочинних проявів і слугувала б максимальній конкретизації об'єктів запобіжного впливу. Залежно від мети структурування розрізняють статистичну, кримінально-правову, кримінологічну, соціально-демографічну, віктимологічну структури злочинності, кожна з яких

поглиблює уявлення про злочинність, а у прикладному плані – деталізує її окремі (місцеві) прояви. Повнота якісної характеристики залежить від призначення структурування і належної для цього інформації. Особливо це важливо при здійсненні на практиці заходів запобігання злочинності, на базі яких формуються мобільні стратегії запобіжної діяльності, наприклад стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів. Для підвищення ефективності запобігання злочинності (залежно від його рівня) необхідно отримувати і використовувати комплексну змістовну кількісно-якісну структуру злочинності, яка наблизить відповідних суб'єктів запобіжної діяльності до найбільш уразливих для запобіжного впливу умов злочинних проявів. Отже, виникає проблема розуміння поняття та змісту комплексної структури злочинності, можливості її використання у практиці реалізації на прикладі стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теоретичному і прикладному рівнях окремі аспекти структури злочинності досліджувалися в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: А. В. Андрушка, Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєвої, А. Б. Благої, А. І. Долгової, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, І. М. Даньшина, В. М. Дрьоміна, О. М. Ігнатова, А. П. Закалюка, С. М. Іншакова, І. І. Карпеця, О. М. Костенка, М. Г. Колодяжного, Л. В. Кондратюка, О. Г. Кулика, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, І. П. Рущенка, Н. В. Сметаніної, В. І. Шакуна, Г. Й. Шнайдера, С. С. Шрамко та ін. Разом із тим проблема багаторівневості структурних моделей злочинності та їх використання при здійсненні тих чи інших стратегій її запобігання майже не досліджувалася.

Мета статті полягає в з'ясуванні поняття і змісту комплексної структури злочинності як основи вдосконалення запобігання злочинності на різних соціальних рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. У більшості наукових публікацій і офіційних документів злочинність розглядається як певна цілісність, явище, система, але злочинність, образно кажучи, – це частково реалізований злочинцями Кримінальний кодекс України, це конгломерат його статей, їх частин, пунктів, різних людей, їх груп, дій і форм організації злочинних проявів та ін. Ста-

тистика ще за часів А. Кетле створила штучну і навіть містичну єдність, а деякі вчені й зараз накидають на неї «системний камуфляж», чим заводять і кримінологічну теорію, і практику у глухий кут. Ще за радянських часів В. М. Кудрявцев писав, що злочинність – це стихійний процес у найтипівішому його вигляді. Люди, що вчиняють злочини, не об'єднані ані єдиними цілями, ані засобами їх досягнення. Кожен із них діє у своїх особистих інтересах, до того ж ці інтереси, цілі і мотиви в більшості випадків старанно приховуються від оточуючих. Певна сталість низки кримінологічних показників і повторюваність зв'язків (на які як аргумент посиляються прибічники системності злочинності. – *Авт.*) свідчить лише про усталеність, незмінність соціальних чинників, пов'язаних із цими правопорушеннями [1, с. 152, 159]. На думку інших авторів, оголошення злочинності «системою» є передчасним; не є обґрунтованою й концепція цілісності явища злочинності [2, с. 13]; застосування системного методу до злочинності як такої себе не виправдовує, і злочинці не складають окремого соціуму, як намагаються їх розглядати [3, с. 105]; декларування злочинності як системи ні до чого путнього не призвело. Далі ніж декларація справа не пішла, хіба що встановлювалися такі банальні істини, що суспільство – це система, злочинність – підсистема, а, наприклад, злочинність неповнолітніх – «підсистема у підсистемі». Кримінальна статистика, процентні співвідношення окремих видів злочинів справляють на дослідників сильне враження, вони заворюють і створюють ілюзію існування реальної великої системи. Але в цій системі, образно кажучи, відсутній кровообіг, вона виділена штучно [3, с. 105]. Прихильники ствердження злочинності як системи посиляються на стабільність окремих злочинних проявів, оскільки щороку їх відсоткові частки залишаються досить стабільними [4, с. 49–51], але довести наявність внутрішньої цілісності злочинності ніхто з кримінологів не здатний [3, с. 104].

Отже, злочинність (спрощено, без спроб її визначення) є статистично впорядкована за територією і часом множинність злочинів і злочинців, які їх вчинили. На нашу думку, множинність якихось одиниць ще не означає їх систему, якій обов'язково притаманна структура, тобто внутрішня, що відповідає певним параметрам,

побудова, в якій її елементи взаємодіють інформаційно, енергетично, фізично, підтримуючи тим самим «живучість» системи. Система не може бути свавільно змінена без порушення її структури і функціональної призначеності. У перекладі з латини структура – взаєморозташування і зв'язок складових частин чогось; побудова. Множинність хаотично вчинених і розташованих злочинів не створює системи, а тому говорити про структуру злочинності можна лише як про штучно впорядковану за різними статистичними та іншими показниками множинність злочинів. Тобто ми штучно будемо структуру злочинності або її окремих проявів як за офіційними вимогами до статистичних документів первинного обліку злочинів і злочинців, так і за показниками, виходячи з інтересів наукового дослідження та особливо практики запобігання злочинності. Але штучність не означає хаотичності в дослідженні; як метод вона дозволяє розглянути певну множину злочинів і злочинців під будь-яким кутом зору. Структуризація – це інструмент, який дозволяє досліднику побачити той чи інший сегмент реальності (злочинності), що наближає суб'єктів запобіжної діяльності до конкретних об'єктів запобіжного впливу. Деталізація об'єктів запобіжного впливу – одна з основних кримінологічних вимог до ефективності системи запобігання злочинності. Шлях до конкретизації об'єктів запобіжного впливу прокладає вміла структуризація злочинності чи її окремих проявів. Як образно зауважила Н. В. Сметаніна, статистичні звіти про стан злочинності мають бути своєрідною конституцією, з якої будь-який громадянин може дізнатися про найбільш криміналізовані сфери життя держави. Ці документи мають бути значними за обсягом і додатково поділені на окремі розділи за мотиваційною спрямованістю (вважаємо, не лише за цією ознакою. – *Авт.*) вчинених злочинів [5, с. 132]. За таких умов структура злочинності стає інструментом пізнання специфіки, притаманної цьому різновиду злочинності (навіть окремому виду злочинного прояву, наприклад кишеньковим чи квартирним крадіжкам, шахрайству, вбивствам, домашньому насильству та ін.). Але на теперішній час досконалого уявлення щодо достатньо повної кримінологічної структури злочинності, методології і методики побудови такої структури в Україні не існує [6, с. 166]. Разом із тим

підвищення ефективності запобіжної діяльності відповідних суб'єктів при здійсненні заходів загальносоціального і спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, складовими частинами яких є різні запобіжні стратегії, наприклад стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів, залежить і від прикладного опрацювання цієї структури, що потребує постійного моніторингу злочинності.

Залежно від мети групування розрізняють кілька різновидів структури злочинності: статистична, кримінально-правова, кримінологічна, соціально-демографічна і віктимологічна.

Статистична структура як усієї злочинності, так і окремих її проявів – це поверхова інформація стосовно кількості (питомої ваги) зареєстрованих у певному просторі й часі злочинів, розподілених за визначеними у статистичній формі видами і категоріями, а також стосовно чисельності осіб, які їх вчинили. Ця структура містить суто описові кількісні показники, не має жодних даних щодо якісних ознак злочинності, а тому фактично не може виконувати функціональну роль структури злочинності [6, с. 162–163]. Однак без статистичної структури неможливо побудувати інші різновиди структур злочинності.

Кримінально-правова структура злочинності утворюється за таким показником, як інститути кримінального права та ознаки складу злочинів, зокрема, за: розділами, статтями, їх частинами та пунктами Кримінального кодексу України; формою вини при вчиненні злочину; ступенем тяжкості злочинів; формою співучасті; сукупністю, повторністю злочинів; рецидивом злочинів; способом вчинення злочинів; суб'єктами вчинення злочинів; мотивом вчинення злочинів; видами і строками покарання та ін. Цей вид структури злочинності містить більше якісних характеристик злочинності. Яскравим прикладом спроби побудувати кримінально-правову структуру вбивств в Україні за період 1992–2011 рр. є, наприклад, монографія О. М. Ігнатова «Вбивство: кримінологічно-статистичне дослідження», в якій структура вбивств представлена головним чином у вигляді співвідношення (питомої ваги) окремих різновидів цього злочину (просте і кваліфіковане вбивство) до маси зареєстрованих вбивств за цей період. Розглядаючи структуру умисних

вбивств при обтяжуючих обставинах, автор констатує, що переважна більшість вбивств цього виду складають вбивства з корисливих мотивів (28 %); вбивства двох або більше осіб (18,8 %); вбивства, вчинені за попередньою змовою групою осіб (15,6 %); вбивства, вчинені особою, яка раніше вже вчинила умисне вбивство (8,3 %); вбивства, вчинені з особливою жорстокістю (6,7 %); вбивства малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (5,1 %); вбивства з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (4,7 %); вбивства, поєднані із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (4,1 %); вбивства з хуліганських мотивів (4 %); вбивства, вчинені на замовлення (2,4 %), та ін. [7, с. 57]. Зазначена структурна інформація вбивств відома з офіційної статистики, вона має сигналізуючий та інформаційний характер, не потребує додаткових досліджень. Не виключено, що моніторинг злочинності (у тому числі й за окремими її проявами) за кримінально-правовою структурою (і на державному, і на місцевому рівнях) може сприяти вдосконаленню кримінального законодавства або практики його застосування, але вона (структура) майже не придатна для запобігання злочинам, оскільки за її показниками складно, навіть неможливо, визначити конкретні об'єкти запобіжного впливу, їх природу, запобіжні можливості, суб'єктів запобігання злочинності, їх ресурсне забезпечення та ін. Поглиблене уявлення про стан, властивості та особливості злочинності, її частин, конкретних злочинних проявів надає структурування за кримінологічними ознаками.

Кримінологічна структура злочинності (більш складна за змістом та способами отримання відповідної інформації) будується залежно від цілісної структуризації, головним компонентом якої є наближення дослідника до виявлення об'єктів запобіжного впливу. Тому для такої структури характерними є як науково-стандартні, так і практично значущі для реалізації тієї чи іншої стратегії запобігання злочинності ознаки. За їх допомогою встановлюються: регіональні особливості злочинності (так звані географія, топографія, екологія злочинності); найбільш уразливі сфери і галузі госпо-

дарчої діяльності (виробництво, агропромислові, паливно-енергетичні комплекси, сфера туристичного бізнесу, торгівля, кредитно-фінансова сфера, будівництво, митниця, медицина, освіта та ін.); види насильства; характер міжособистісних стосунків між людьми (у сфері побутових, сімейних, дозвільних, службових та інших відносин); способи, знаряддя, зброя, прийоми, стандарти вчинення злочинів; місце, час, пора року, типи конкретних злочинів та ін. Ускладнення криміногенної обстановки і впровадження стратегії запобігання злочинності потребує додаткових ознак кримінологічної характеристики, зокрема: домінування певної категорії злочинів на конкретній території; тривалість злочинної діяльності; потужність криміногенного потенціалу в місцевості; поява нових злочинів у структурі; «вторгнення» злочинів (гастролери, мігранти, іноземці, трафік); картографія конкретних видів злочинів; етнічність злочинців; деліквентність зон міста; стандартні дії злочинців при вчиненні злочинів; реагування злочинності на заходи запобігання тощо. Доцільність тих чи інших додаткових кримінологічних структурних ознак як різновидів місцевої злочинності, так і злочинності в цілому зумовлюється здебільшого прикладними інтересами запобіжної діяльності. Вочевидь, інформація для побудови цього виду структури злочинності отримується шляхом узагальнення офіційних статистичних даних, а також на підставі проведених кримінологічних досліджень, іноді доволі складних.

Злочинність принаймні уявляється як єдність множинності злочинів, злочинців і жертв (потерпілих). Тому неможливо представити структуру злочинності та її окремих проявів без структури злочинців і жертв. Особистість злочинця – багаторівнева структурна модель останнього, що створюється групою соціально-демографічних, морально-психологічних, соціально-рольових та кримінально-правових ознак, властивостей, рис. Саме вони залежно від рівня узагальнення формують типовий портрет особистості злочинця як такого; особистості злочинця певних видів злочинів (наприклад, особистості неповнолітнього злочинця, рецидивіста, сімейного насильника тощо); особистості злочинця окремих злочинів (наприклад, кишенькового або квартирного злодія, шахрая, крадія тощо);

особистості злочинця за матеріалами конкретного кримінального провадження. Приклади кримінологічної структуризації особистості злочинців наведено у працях А. Б. Благої [8], А. Б. Закалюка [9], О. Г. Кулика [10] та ін.

Як зазначається в літературних джерелах, до сфери кримінологічних інтересів належить віктимологічна характеристика жертв різних видів злочинних проявів [11, с. 122–123], виявлення у структурі особистості жертв властивих окремим видам злочинів типів (стандартів) віктимної і злочинної поведінки, комбінації дозлочинного зв'язку між злочинцем, жертвою і ситуацією (обстановкою), «вузлові пункти», де найчастіше перехрещуються шляхи злочинців і жертв.

Безперечно, будь-який із досліджених нами різновидів структуризації злочинності має і теоретичне, і прикладне значення. Однак справа полягає не лише в розробці тієї чи іншої структури злочинності, що доволі часто зустрічається в дисертаціях, монографіях, статтях, а й в установленні зв'язків між елементами різних структур злочинності, злочинів, жертв, що є, на наш погляд, основою прогнозування злочинних проявів, а отже, підставою для вдосконалення запобіжної діяльності. Цей інтегративний вид структуризації може бути названий – комплексна структура злочинності (скорочено КСЗ). Слід зауважити, що при практичному використанні такої структуризації на рівні міст, районів, селищ тощо КСЗ обов'язково буде мати структурно-вибірковий характер, не втрачаючи своєї комплексності. Наведемо приклад специфіки КСЗ при реалізації однієї з популярних у запобіжній діяльності стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів [12, с. 3–12]. Остання є теорією та практикою ситуативного запобігання злочинності. Провідна ідея такої стратегії полягає перш за все не лише у створенні різних за природою організаційно-управлінських заборон, дозволів, відмов у використанні в побуті певних матеріалів, пристосувань, технічних засобів, бар'єрів, перепон, пропагандистських компаній, забудов міста, маркування рухомого майна унікальними кодами власника («операційна ідентифікація»), оглядів безпеки (ідентифікація цілей, що вразливі для вчинення злочинів) тощо, що призведуть до фізичного обмеження й усунення умов злочинних посягань, а й в інфор-

маційному впливі на свідомість, інтелект, емоції потенційних злочинців, який звужує варіативність їх поведінки. Злочинна ідеологія і кримінальна практика мають відчутти залізну хватку державної політики запобігання та протидії злочинності.

Крім того, ця стратегія (до речі, як й інші подібні мобільні прямі стратегії) зміщує центр ваги запобіжної діяльності з її глобальних загальносоціальних напрямів (ця проблема має розглядатися окремо) на місцевий, обшинний рівні, оскільки злочинність, особливо її ситуаційні, сімейно-побутові, дозвільні, вуличні, галузеві прояви, теж має місцеві детермінаційні коріння. Місцева злочинність прив'язана до існуючих місцевих умов, а це реальні фрагменти буття людей, які стандартно століттями використовують злочинці для досягнення своїх цілей. Відповідно і КЗС на цих рівнях має бути максимально пристосованою для конкретизації об'єктів (умов) запобіжного впливу. Як зазначав А. П. Закалюк, більш продуктивним є не однолінійний, предметом якого є лише злочинність, а комплексний кримінологічний аналіз. Останній охоплює вивченням не лише інформацію про злочинність та її різновиди, а й про пов'язані з ними предмети (об'єкти) [9, с. 79]. Частково такий аналіз виконується в межах кримінального аналізу, наприклад аналіз поліцією обстановки в місті, районі на базі інформаційно-аналітичної системи «RICAS», що впроваджена ГУ НП України в Харківській області [13]. Проведене нами дослідження дозволило встановити приклади успішного використання КЗС у реалізації поліцією окремих фрагментів стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів (наприклад, ГУ НП у Донецькій, Вінницькій, Тернопільській та інших областях).

Висновки. Орієнтація відповідних суб'єктів (наприклад, Національної поліції України та її спеціалізованих підрозділів) на випереджальний напрям запобігання злочинності та її проявам, особливо на регіональному рівні (область, район, селище тощо), потребує змістовної кількісно-якісної їх характеристики, яка здатна наблизити цих суб'єктів до конкретних (місцевих) криміногенних об'єктів, що традиційно використовуються злочинцями при вчиненні злочинів. Таку їх характеристику – з максимальною деталізацією структурних елементів і їх взаємозв'язків – спроможна надати

сама комплексна структура злочинності, що поєднує правову та інші галузі статистики, кримінально-правову, кримінологічну та віктимологічну інформацію. КСЗ – це об'єктивно-суб'єктивне, варіативне «розчленування» злочинності за задалегідь обраними ознаками, що дозволяє не лише встановлювати криміногенні об'єкти, а й пов'язувати їх із тими умовами, що їх живлять. Особливості стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів змушують за допомогою професійно побудованої КСЗ постійно вдосконалювати і нарощувати її (стратегії) запобіжний потенціал.

Отже, КСЗ: виступає як інтегратор різноцільових структур злочинності; поєднує об'єктивний (офіційний) і суб'єктивний (емпіричний) підходи до її побудови і використання; є «фундаментом» у структурній ієрархії, а тому здатна слугувати розширенню прикладних можливостей кримінологічного аналізу регіональної злочинності з метою вдосконалення її запобігання.

Перелік літератури

1. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуального преступного поведения). Москва: Юрид. лит., 1968. 196 с.
2. Конев А. А. Основные криминологические характеристики латентной преступности: учеб. пособие. Омск: Омск. высш. шк. милиции, 1980. 47 с.
3. Рущенко І. П. Соціологія злочинності: монографія. Харків: Харків. ун-т внутр. справ, 2001. 370 с.
4. Гишинский Я. И. О системном подходе к преступности. *Правовое знание*. 1981. № 5. С. 49–56.
5. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2016. 192 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
7. Игнатов А. Н. Убийство: криминологическо-статистическое исследование: монография. Симферополь: Крымучпедизд, 2012. 176 с.
8. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.

10. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

11. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

12. Голіна В. В., Шрамко С. С. Запобіжний потенціал стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2017. Вип. 34. С. 3–14.

13. Прикладний кримінальний аналіз на базі інформаційно-аналітичної системи «RICAS»: метод. рек. щодо аналіт. діяльності та кримінал. аналізу на базі інформ.-аналіт. системи «RICAS». Харків: Юрайт, 2018. 92 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Kudryavtsev, V. N. (1968). Prichinnost v kriminologii (o strukture individualnogo prestupnogo povedeniya). Moskow: Yurid. lit. [in Ukrainian].

2. Konev, A. A. (1980). Osnovnyye kriminologicheskiye kharakteristiki latentnoy prestupnosti. Omsk: Omsk. vyssh. shk. militsii [in Ukrainian].

3. Rushchenko, I. P. (2001). Sotsiologhiia zlochynnosti. Kharkiv: Khark. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].

4. Gilinskiy, Ya. I. (1981). O sistemnom podkhode k prestupnosti. *Pravovoye znaniye – Legal Knowledge*. 5, 49-56 [in Ukrainian].

5. Smetanina, N. V. (2016). Naukovi pidkhody do teorii zlochynnosti u suchasni ukrainskii kryminolohii / V. V. Holina (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

6. Zakaliuk, A. P. (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka; (Vol. 1–3); Vol. 1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].

7. Ignatov, A. N. (2012). Ubivstvo: kriminologo-statisticheskoye issledovaniye. Simferopol: KRP «Izd-vo «Krymchpedizd» [in Ukrainian].

8. Blaha, A. B. (2014). Nasylstvo v simi (kryminolohichniy analiz i zapobihannia). Kharkiv: FO-P Makarenko [in Ukrainian].

9. Zakaliuk, A. P. (2008). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka; (Vol. 1–3); Vol. 3: Praktychna kryminolohiia. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].

10. Kulyk, O. H. (2011). Zlochynnist v Ukraini: tendentsii, zakonomirnosti, metody piznannia. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
11. Holina, V. V., Holovkin, B. M., Valuiska, M. Yu. et al. (2014). Kryminolohiia / V. V. Holina, B. M. Holovkin (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
12. Holina, V. V., Shramko, S. S. (2017). Zapobizhnyi potentsial stratehii zmeshennia mozhlyvostei vchynennia zlochyniv. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu – Issues of Crime Prevention, issue 34, p. 3-14* [in Ukrainian].
13. Prykladnyi kryminalnyi analiz na bazi informatsiino-analitychnoi systemy «RICAS»: metod. rekom. shchodo analitychnoi diialnosti ta kryminalnoho analizu na bazi informatsiino-analitychnoi systemy «RICAS». (2018). Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

Голіна В. В., Шрамко С. С. Комплексна структура злочинності – основа вдосконалення запобіжної діяльності

Якісною характеристикою злочинності, що розглядається нами у статті як статистично впорядкована множинність злочинів, а не їх система, є її структура. Побудова останньої здійснюється в кримінології за статистичними, кримінально-правовими, кримінологічними, соціально-демографічними і віктимологічними показниками. Статистична структура – це поверхова інформація стосовно кількості (питомої ваги) зареєстрованих у певному просторі і часі злочинів і злочинців, які їх вчинили. Жодних якісних ознак злочинності така структура не надає, але вона є підставою для подальшого структурування. Кримінально-правова структура злочинності утворюється окремими інститутами кримінального права й ознаками складів злочинів, що містить більше якісних характеристик злочинності. Кримінологічна структура злочинності, спираючись на офіційну статистичну і кримінально-правову структури, поглиблює характеристику злочинності або її окремих проявів і будується за будь-якими ознаками. Масштаб такої структуризації впливає на її практичне використання в запобіжній діяльності.

Соціально-демографічні і віктимологічні ознаки структуризації злочинів і жертв злочинів призначені для визначення типових кримінологічно значущих демографічних, соціальних, правових, морально-психологічних властивостей особистості злочинців і жертв злочинів, моделей їх поведінки, зв'язків «злочинець – обстановка – жертва» тощо.

Орієнтація відповідних суб'єктів (наприклад, органів поліції) на випереджальний напрям запобігання злочинності, особливо в регіональному і місцевому масштабах, потребує використання такої структуризації множинності злочинів, злочинців, жертв, яка б мала максимальну конкретизацію і навіть деталізацію структурних ознак і елементів, а головне – сприяла б не лише встановленню реальних криміногенних об'єктів, а й виводила б на місцеві умови їх існування. Такий вид структуризації злочинності названий нами – комплексна структура злочин-

ності (КСЗ). Для її побудови використовуються як офіційні відомості про зареєстровані злочини, так й інформація, отримана емпіричним шляхом. Крім того, для цього залучається інформація з різних галузей знань і технологій.

Ключові слова: структура злочинності, система злочинності, комплексна структура злочинності, стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів.

Голина В. В., Шрамко С. С. Комплексная структура преступности – основа усовершенствования предупредительной деятельности

Качественной характеристикой преступности, которая рассматривается нами в статье как статистически упорядоченная множественность преступлений, а не их система, является ее структура. Построение последней осуществляется в криминологии по статистическим, уголовно-правовым, криминологическим, социально-демографическим и виктимологическим показателям. Статистическая структура – поверхностная информация о количестве (удельном весе) зарегистрированных в определенном пространстве и времени преступлений и преступников, их совершивших. Никаких качественных признаков преступности такая структура не дает, но она является основанием для дальнейшего ее структурирования. Уголовно-правовая структура преступности образуется отдельными институтами уголовного права и признаками составов преступлений и содержит больше качественных характеристик преступности. Криминологическая структура преступности, опираясь на официальную статистическую и уголовно-правовую структуры, углубляет (преступность или ее отдельные проявления) характеристику, формируется по любым признакам. Масштаб такой структуризации влияет на ее практическое применение в предупредительной деятельности.

Социально-демографические и виктимологические признаки структуризации преступлений и жертв преступлений предназначены для определения типичных криминологически значимых демографических, социальных, правовых, морально-психологических свойств личности преступников и жертв преступлений, стандартов их поведения, связей «преступник – обстановка – жертва» и т. д.

Ориентация соответствующих субъектов (например, полиции) на упреждающее направление предупреждения преступности, особенно в региональном и местном масштабах, требует такой структуризации множественности преступлений, преступников, жертв, которая имела бы максимальную конкретизацию и даже детализацию структурных признаков и элементов, а главное – способствовала не только установлению реальных криминогенных объектов, но и выводила бы местные условия их существования. Такой вид структуризации преступности назван нами – комплексная структура преступности (КСП). Для ее построения используются как официальные сведения о зарегистрированных преступлениях, так и данные, полученные эмпирическим путем. Кроме того, привлекается информация из различных областей знаний и технологий.

Ключевые слова: структура преступности, система преступности, комплексная структура преступности, стратегия уменьшения возможностей совершения преступлений.

Holina V. V., Shramko S. S. *The complex structure of crime is the basis for improving preventive activities*

The qualitative characteristic of crime, which we consider in the article as a statistically ordered plurality of crimes, but not their systems, is its structure. The construction of the latter is carried out in criminology according to statistical, criminal law, criminological, socio-demographic and victimological indicators. Statistical structure is superficial information on the number (specific gravity) of crimes, registered in a certain space and time, and criminals who committed them. Such structure does not provide any qualitative evidence of crime, but it is the basis for further structuring. Criminal law structure of crime is formed by particular institutes of criminal law and corpus delicti, containing more qualitative crime characteristics. Criminological structure of crime, based on the official statistical and criminal law structure, deepens characteristics of crime or its individual expression and is built on any grounds. The scale of such structuring affects its practical use in preventive activities.

Socio-demographic and victimological features of the crime structuring of crimes and victims of crimes are intended to identify the typical criminologically significant demographic, social, legal, moral and psychological characteristics for the personality of criminals and victims, their behavior standards, connections "offender-situation-victim", etc.

The targeting for relevant actors (for example, the police) to the most advanced direction in crime prevention, especially on a regional and local level, requires the structuring of the plurality of crimes, criminals, victims, which would have maximized specification and even detailed structural features and elements, and, above all – contributed to not only establish real criminogenic objects, but also would lead to local conditions of their existence. This kind of the structuring of crime is called by us as the complex structure of crime. For its construction are used an official information about registered crimes, as well as data obtained by the empirical way. In addition, an information from various fields of knowledge and technology also is involved.

Key words: *the structure of crime, the system of crime, the complex structure of crime, the strategy of reducing the possibilities for crime committing.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 15 від 17.10.2018 р.)

**ДО ПИТАННЯ БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНОСТІ ПОЛОЖЕННЯ
ч. 5 ст. 176 КПК УКРАЇНИ
ТА ЙОГО ВІДПОВІДНОСТІ ВИМОГАМ
ст. 5 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД**

В. С. Батиргарєєва, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 р. № 1689-VII статтю 176 Кримінального процесуального кодексу України доповнено частиною п'ятою такого змісту: «5. Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України». Проте чи привела така законодавча новела, як зазначалося в меті Пояснювальної записки до відповідного законопроекту [8], до підвищення ефективності розслідування окремих категорій злочинів, зокрема злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки? Чи посприяло це стану у протидії злочинності в цілому та зазначеним видам злочинних проявів зокрема? Як наголошує О. С. Шадрін, окреслена проблема є надзвичайно гострою з огляду на кількість справ даної категорії, вже відкритих,

число яких постійно зростає, а особи можуть бути безальтернативно позбавлені свободи роками [12].

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Питанням запобіжних заходів та їх превентивних можливостей традиційно в доктринальній площині та правозастосовній практиці присвячувалася та присвячується пильна увага. Серед вітчизняних (включаючи ще радянський період) та зарубіжних науковців – представників процесуальної науки, які займалися проблематикою заходів запобігання, – слід указати на наукові праці Ю. П. Аленіна, Н. В. Глинської, І. В. Головюк, Ю. М. Грошевого, С. В. Давиденко, З. Д. Єнікеєва, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, І. Л. Петрухіна, О. І. Тищенко, О. Г. Шило та ін. Проте роботи вказаних авторів насамперед стосуються визначення поняття, сутності та особливостей застосування цих заходів як важелів забезпечення кримінального провадження. Що стосується аналізу правомірності, доцільності та наслідків їх застосування щодо конкретної категорії злочинів, то в цьому ракурсі проблеми майже не підіймалися.

Метою статті є встановлення відповідності положення ч. 5 ст. 176 КПК України вимогам ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та наведення аргументації щодо суперечності аналізованої норми права букві та духу закону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уявляється, що введення норми, передбаченої ч. 5 ст. 176 КПК України, автоматично призвело до погіршення правового статусу осіб, обвинувачених за вказаними статтями КК України, внаслідок обмеження можливості застосовувати до них інші, крім тримання під вартою, запобіжні заходи порівняно з іншими особами, що вчинили злочини, віднесені у кримінальному праві до аналогічної за тяжкістю суспільної небезпечності групи злочинів.

Наведемо аргументи на користь такого висновку.

По-перше, виходячи зі ст. 12 Кримінального кодексу України («Класифікація злочинів»), залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (ч. 1). Злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк

не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2). Злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ч. 3). Тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років (ч. 4). Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (ч. 5).

Якщо здійснити аналіз покарань, які можуть бути призначені судом за вчинення злочинів, наприклад, передбачених ст. 110² КК («Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»), ст. 258⁵ КК («Фінансування тероризму») або ст. 260 КК («Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»), то можна дійти висновку, що за ч. 1 ст. 110² КК відповідний злочин належить до категорії злочинів середньої тяжкості; передбачені частинами 2, 3 та 4 ст. 110² КК – до категорії тяжких злочинів. Стосовно ст. 258⁵ КК слід відмітити, що ч. 1 і ч. 2 містять склад тяжкого злочину, а ч. 3 – особливо тяжкого злочину. У свою чергу, у ч. 1 ст. 260 КК закріплено злочин, що є злочином середньої тяжкості, у частинах 2 та 3 – тяжкий злочин, а у частинах 4 та 5 – особливо тяжке кримінально каране правопорушення.

Як свідчить аналіз нормативного положення, перелік злочинів, наведений у ч. 5 ст. 176 КПК України, має закритий характер. Водночас до нього (якщо йти за логікою законодавця, який нібито намагається виділити найбільш небезпечні для суспільства злочини) не потрапили, наприклад, такі тяжкі та особливо тяжкі злочини, як чимало злочинів проти життя та здоров'я особи (умисні вбивства, у тому числі з обтяжуючими обставинами, тяжкі тілесні ушкоджен-

ня, кваліфіковані склади багатьох інших злочинів із цього розділу КК), проти свободи, честі та гідності особи (захват заручників, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини та ін.), проти громадської безпеки (створення злочинної організації, бандитизм та ін.), проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника, захоплення журналіста як заручника та ін.) тощо [6, с. 29].

Виходячи із законодавчого формулювання відповідних норм, цілком очевидно, що перелічені правопорушення є більш суспільно небезпечними, ніж принаймні деякі форми так званого сепаратизму або створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Однак навіть за вчинення перелічених злочинів, що не потрапили до переліку, зазначеного в ч. 5 ст. 176 КПК України, за інших рівних умов не встановлюється пряма заборона щодо застосування до осіб, що їх вчинили, інших, крім тримання під вартою, запобіжних заходів. До того ж відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, яка викладена в Рішенні від 8 липня 2003 р. (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу), *тяжкість вчиненого злочину враховується поряд з іншими обставинами*. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово звертав увагу на те, що сама по собі тяжкість злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа, не може бути безумовною підставою для обрання щодо цієї особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (рішення ЄСПЛ у справі «Ніколова проти Болгарії») [10]. До того ж, посилаючись на рішення по справі «Неймайстер проти Австрії», відмітимо, що позбавлення волі особи (тримання під вартою) не повинно перетворюватися на своєрідну прелюдію до завчасного відбування можливого в майбутньому вироку про позбавлення волі [7].

Тому при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою віддавання переваги лише тяжкості вчиненого злочину без урахування всіх інших обставин не дозволяє максимально індиві-

дуалізувати процес застосування щодо того чи іншого підозрюваного, обвинуваченого «адекватного» вчиненому та характеристиці його особистості запобіжного заходу. Проте законодавець із самого початку пішов шляхом погіршення правового становища зазначених осіб. На наш погляд, такий вибірковий підхід до формулювання й закріплення законодавчого положення свідчить про те, що наразі порушується ч. 3 ст. 22 Конституції України, що наголошує: «При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод». Згідно із ч. 2 ст. 64 Основного Закону це положення Конституції може бути обмежено лише у зв'язку з уведенням у країні *воєнного або надзвичайного стану*.

По-друге, запобіжні заходи – це різновид заходів забезпечення кримінального провадження попереджувального характеру, які застосовуються слідчим суддею або судом за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, відносно підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення виконання покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам його можливої неправомірної поведінки [3, с. 298]. Однією з основних ознак цих заходів є обмеження конституційних прав людини. Щоб вдатися до застосування таких заходів, мають бути вагомими підстави для його застосування. Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є, по-перше, *наявність обґрунтованої підозри* у вчиненні особою кримінального правопорушення, по-друге, *наявність ризиків*, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може переховуватися від органів досудового розслідування, суду, перешкоджати здійсненню кримінального провадження, продовжити протиправну діяльність, незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого тощо або знищити, сховати, спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

При цьому, як зазначено в Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів

під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 4 квітня 2013 р., рішення про застосування одного із видів запобіжних заходів, який обмежує права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, має відповідати характеру певного суспільного інтересу (тобто визначеним у КПК конкретним підставам і меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості (п. 1) [9].

Слід ще раз підкреслити, що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом. Його сутність полягає у позбавленні підозрюваного, обвинуваченого волі на певний строк та триманні його у місцях попереднього ув'язнення. Цей запобіжний захід суттєво обмежує конституційне право людини на свободу та особисту недоторканність, яке втілює одне з найбільш значимих соціальних благ, що передбачає недопустимість свавільного втручання у сферу автономії людини, створює необхідні умови як для її всебічного розвитку, так і для демократичного устрою суспільства в цілому [3, с. 318]. Саме з огляду на ці моменти взяття під варту має обиратися *тільки при неможливості забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого та виконання ним процесуальних обов'язків за допомогою інших, більш м'яких запобіжних заходів*. Такий підхід, зокрема, відповідає п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, згідно з яким «взяття під варту осіб, котрі чекають судового розгляду, *не повинно бути загальним правилом*» [5]. Разом із тим відповідно до п. 1 Резолюції (65) 11 Комітету міністрів Ради Європи «Взяття під варту» Урядам рекомендується забезпечувати відповідність взяття під варту таким принципам: а) *взяття під варту ніколи не повинно бути обов'язковим*. Судовий орган повинен приймати своє рішення з урахуванням фактів і обставин справи; б) взяття під варту повинно розглядатися як виняткова міра; с) взяття під варту повинно застосовуватися або продовжуватися тільки у випадку суворой необхідності. За жодних обставин воно не повинно застосовуватися для цілей покарання [2]. Цьому питанню приділяється увага й у п. 6.1 Токійських правил, в якому наголошується, що попереднє ув'язнення застосовується в судочинстві у кримі-

нальних справах як крайній захід за умов належного врахування інтересів розслідування передбачуваного правопорушення та захисту суспільства і жертви [4].

Досліджуючи положення ч. 2 ст. 177 КПК України, насамперед слід проаналізувати другу складову підстави застосування запобіжних заходів, а саме: *наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може переховуватися від органів досудового розслідування, суду, перешкоджати здійсненню кримінального провадження, продовжити протиправну діяльність, незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого тощо або знищити, сховати, спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.*

Так, нескладно уявити випадок, коли виявляється, що поведінка підозрюваної, обвинуваченої особи взагалі не містить тих ризиків, про які йдеться у ч. 2 ст. 177 КПК України (наприклад, особа не збирається залишати місце проживання з метою сховатися від компетентних органів, не чинить будь-яких перепон реалізації кримінального провадження, з'являючись на проведення всіх слідчих дій та, навпаки, всіляким чином допомагаючи компетентним органам у встановленні істини у справі, не здійснює жодного впливу на потерпілих, а, навпаки, намагається відшкодувати вже на цьому етапі встановлення істини у справі завдану потерпілому шкоду тощо). У цьому разі таке ставлення до вчиненого та процесу розслідування злочину свідчить про позитивну посткримінальну поведінку особи. Обираючи підозрюваному запобіжний захід, слідчий суддя, суд, безумовно, зобов'язаний врахувати наявність існуючих ризиків чи їх відсутність (як в останньому наведеному гіпотетичному прикладі). Разом із цими ризиками (їх відсутністю) слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності й такі обставини, про які йдеться у ст. 178 КПК України. До них належать:

1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;

2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;

3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;

4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність у нього родини й утриманців;

5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;

б) репутація підозрюваного, обвинуваченого;

7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;

8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;

9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;

10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;

11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Уявляється, що за інших рівних умов до підозрюваного, обвинуваченого, що вчинив будь-який злочин і в посткримінальній поведінці якого немає наведених ризиків та всі разом або лише частина обставин, перелічених у ст. 178 КПК України, «трактуються» на його користь (наприклад, міцність соціальних зв'язків особи, що відбивається в наявності постійного проживання, родини й утриманців, постійного місця роботи або навчання, відсутність попередньої судимості, добра попередня репутація та ін.), не може бути обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Протилежний підхід суперечив би букві та духу закону. До того ж із кримінального процесуального закону прямо випливає, що згідно з ч. 2 ст. 183 КПК України тримання під вартою за загальним правилом може бути застосовано до раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом

передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років. Тобто до особи, що вчинила злочин середньої тяжкості, не маючи при цьому судимості, і в теперішній поведінці якої відсутні ризики продовження будь-яких неправомірних дій, апріорі не може застосовуватися запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Із цього випливає і ще один важливий висновок: навіть до осіб, які вчинили більш тяжкі злочини, ніж середньої тяжкості, за певних умов може не застосовуватися запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Тому, підкреслимо ще раз, залишається незрозумілим, чим, крім політичного забарвлення, пояснювалося рішення законодавця про доповнення ст. 176 КПК України частиною 5?

Якщо до ст. 176 КПК України все ж таки законодавцем введено норму, за змістом якої до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України, застосовується тільки тримання під вартою, то виникає запитання: а чи не суперечить таке рішення законодавця духу закону бути справедливим і гуманним? Відповідь на це запитання треба шукати насамперед у співвідношенні даної норми із вже цитованою ч. 3 ст. 22 Конституції, що наголошує: «При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод». Як бачимо, у цьому ракурсі ч. 5 ст. 176 КПК України суперечить не лише духу закону, а й навіть букві Основного Закону. Разом із тим положення ч. 5 ст. 176 КПК України суперечать і вимогам низки міжнародних документів, зокрема ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та європейській практиці, що склалася на основі її застосування. *Цю суперечність слід позначити як суперечність духу закону.*

При обмеженні права на свободу і особисту недоторканність, що має фундаментальний характер і закріплюється у ст. 29 Конституції України, особливого значення набувають гарантії захисту, у тому числі судового, що закріплюються міжнародними документами у сфері захисту прав людини загального та регіонального характеру, зокрема у ст. 9 Загальної декларації прав людини, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, положеннях резолюцій та рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи

й у вже згадуваній ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та європейській практиці.

У ст. 5 вищезгаданої Конвенції закріплюється низка важливих положень. Так, відповідно до п. 1 ст. 5 Конвенції кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом і в таких випадках, як:

а) законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законної вимоги суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;

в) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою припровадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

г) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою припровадження його до встановленого законом компетентного органу;

е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічно хворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою запобігання її незаконному в'їзду в країну, чи особи, щодо якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції.

У практиці Європейського суду з прав людини щодо дотримання положень п. 1 ст. 5 Конвенції постійно підкреслюється вимога, щоб позбавлення свободи було «законним», зокрема з дотриманням «процедури, встановленої законом». У цьому аспекті Конвенція відсилає до норм національного законодавства та встановлює зобов'язання забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства, але вона також вимагає, щоб *при будь-якому позбавленні свободи забезпечувалася мета ст. 5 Конвенції, зокрема захист осіб від свавілля*. Відповідно до практи-

ки ЄСПЛ національні органи, передусім суди, повинні тлумачити і застосовувати національний закон відповідно до ст. 5 Конвенції (рішення ЄСПЛ від 10 червня 1996 р. у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства») [1].

Для обґрунтування нашої позиції про суперечність положення ч. 5 ст. 176 КПК України вимогам ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод найважливіше значення для нас має аналіз п. «с» цієї статті, особливо тлумачення поняття «розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню особою правопорушення чи її втечі після його вчинення». Із наведених нами прикладів цілком зрозуміло, що є такі випадки, що якраз і свідчать про відсутність «розумних підстав вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення», оскільки таких ризиків у тій чи іншій конкретній ситуації не існує. То в цьому разі, чи не суперечить положення ч. 5 ст. 176 КПК України духу закону? Відповідь є самоочевидною – «так». І такий підхід українського законодавця, якщо його розглядати крізь призму аналізованого міжнародного документа, ще раз підкреслимо, суперечить духу закону як поняттю більш широкому, ніж «буква закону». Сьогодні є чимало прикладів того, що закони, виражені словом і відбиті на папері, лише частково виявляються доцільними. Адже іноді виконання букви закону може не збігатися із духом закону, з тими цілями, досягнення яких очікувалося від його виконання. Дух закону відбивається не лише в законі, а й у міжнародній практиці, етиці, моральних принципах і засадах, а так само в нормах, закріплених у правовій та культурній спадщині. Держава, намагаючись стати правовою, соціальною, демократичною, має забезпечувати відповідність букви закону його духу, підносячи цю вимогу до категорії імперативів, що, у свою чергу, має стати обов'язковим для законодавчих органів держави. Дух закону – це вища соціальна доцільність, що проявляється в існуванні та життєдіяльності самого соціуму. Коли зневажається дух закону, відбувається й зловживання буквою закону, як у цьому разі.

Із точки зору практичного застосування положень ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод доречно відмітити, що судді місцевих судів у своїй практиці використовують

положення Конвенції і рішення ЄСПЛ, застосовуючи прямі посилення на такі джерела права в судових рішеннях. Наведемо лише один приклад.

Криничанський районний суд Дніпропетровської області, обираючи запобіжний захід стосовно Б. С., який обвинувачувався за ч. 4 ст. 190 КК, єдиною підставою для обрання міри запобіжного заходу тримання під вартою визнав те, що особа обвинувачувалася в учиненні особливо тяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі строком до 12 років. У той самий час судом не було враховано стан здоров'я обвинуваченого, його сімейний стан, що на його утриманні знаходилася 3-річна дитина, що він повністю визнав себе винним та повернув викрадені грошові кошти, страждає на низку системних хронічних захворювань, що в матеріалах справи відсутні дані, що останній міг ухилитися від слідства та суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі, продовжити злочинну діяльність та що обрання такого запобіжного заходу потрібно було для забезпечення процесуальних рішень.

Апеляційний суд ухвалою від 23 листопада 2011 р. скасував постанову районного суду, вказавши, що зазначені в постанові суду першої інстанції мотиви і підстави повинні відповідати вимогам статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і рішенням ЄСПЛ, згідно з якими міра запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не може бути виправдана очікуваним покаранням у виді позбавлення волі [11].

По-третє, у низці статей КК України, що є предметом нашого аналізу, містяться заохочувальні норми. Так, наприклад, у ч. 5 ст. 110² КК України заохочувальною нормою передбачається, що особа, крім керівника організованої групи, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.

Аналогічна норма передбачена й у ч. 4 ст. 258⁵ КК України: особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.

Якщо звернутися до ч. 6 ст. 260 КК України, так само можна встановити в ній наявність заохочувальної норми, згідно з якою звільняється від кримінальної відповідальності за цією статтею особа, яка перебувала в складі зазначених у цій статті формувань, за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно вийшла з такого формування і повідомила про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування.

Таке ставлення держави до осіб, на яких поширюється дія зазначених заохочувальних норм, свідчить про те, що в ч. 5 ст. 176 КК України міститься норма про обрання заздалегідь «завищеного» запобіжного заходу у випадках вчинення аналізованих злочинів. І такий законодавчий припис виглядає очевидним дисонансом із можливістю за певних умов звільнювати особу від кримінальної відповідальності [6. с. 40].

Висновки. Положення ч. 5 ст. 176 КПК України не відповідають вимогам ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод унаслідок їх суперечності духу закону, який покликана відбивати зазначена Конвенція. Крім того, вони не відповідають і букві закону, а саме ч. 3 ст. 22 Конституції України, у відповідності до якої «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

Перелік літератури

1. Case of Benham v. the United Kingdom (Application no. 19 380/92): judgment, Strasbourg, 10 June 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#> (дата звернення: 01.11.2018).

2. Заключение под стражу: Резолюция (65) 11 Ком. министров Совета Европы от 9 апр. 1965 г. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901991990> (дата звернення: 01.11.2018).

3. Кримінальний процес / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила): утв. Резолюцией № 45/110 Генер. Ассамблеи ООН 14 дек. 1990 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/tokyo_rules.shtml (дата звернення: 01.11.2018).

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. *Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи*. Київ: Юрінформ, 1992. С. 36–62.

6. Науково-правовий висновок на запит адвоката Колосар Максима Євгеновича, підготовлений в НДІ ВПЗ імені В. В. Сташиса НАПРН України д. ю. н., ст. наук. співроб. Батиргарєєвою В. С. та к. ю. н. Нетесою Н. В. *Архів НДІ ВПЗ імені В. В. Сташиса НАПРН України*. Харків: НДІ ВПЗ, 2018. 48 с.

7. Неймайстер против Австрии (Neumeister v. Austria): постановление Европ. Суда по правам человека от 27 июня 1968 г. (жалоба № 1936/63). URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/nejmajster-protiv-avstrii-neumeister-v-avstria-postanovlenie-evropejskogo-suda> (дата звернення: 01.11.2018).

8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GG3FK68A.html (дата звернення: 31.10.2018).

9. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: лист Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримін. справ від 4 квіт. 2013 р. № 511-550/0/4-13. URL: <http://document.ua/pro-dejaki-pitannja-porjadku-zastosuvannja-zapobizhnih-zahod-doc138445.html> (дата звернення: 01.11.2018).

10. Рішення у справі «Ніколова проти Болгарії»: Комюніке Секретаря Суду від 25 берез. 1999 г. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO1467.html (дата звернення: 01.11.2018).

11. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року. *Закон і бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/print/33771-uzagalnennya_praktiki_zastosuvannya_statey_3_5_6_konvencii_p.html (дата звернення: 31.03.2018).

12. Шадрін О. Зміни до статті про запобіжні заходи: вимога часу чи законодавча помилка? URL: <https://blog.liga.net/user/oshadrin/profile> (дата звернення: 31.10.2018).

Транслітерація переліку літератури

1. Case of Benham v. the United Kingdom (Application no. 19 380/92): judgment, Strasbourg, 10 June 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#>

2. Zakljuchenie pod strazhu: Rezoljucija (65) 11 Komiteta ministriv Soveta Evropy ot 9 aprelja 1965 g. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901991990> [in Russian].

3. Hroshevyi, Yu. M., Tatsii, V. Ya., Tumanians, A. R. et al. Kryminalnyi protses / V.Ya. Tatsii, Yu.M. Hroshevyi, O.V. Kaplina, O. H. Shylo (Eds.). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

4. Minimal'nye standartnye pravila Organizacii Ob#edinjonnyh Nacij v otnoshenii mer, ne svjazannyh s tjuremnym zakljucheniem (Tokijskie pravila): utv. Rezoljuciej № 45/110 General'noj Assamblei Organizacii Ob#edinjonnyh Nacij 14 dekabnja 1990 g. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/tokyo_rules.shtml [in Russian].

5. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. Prava liudyny. Mizhnarodni dohovory Ukrainy, deklaratsii, dokumenty. Kyiv: Yurinform, 1992. 36-62. [in Ukrainian].

6. Bathyhareieva, V. S., Netesa, N. V. (2018). Naukovo-pravovyj vysnovok na zapyt advokata Kolosar Maksyma Yevhenovych, pidhotovleni v NDI VPZ imeni V.V. Stashysa NAPrN Ukrainy. / Arkhiv NDI VPZ imeni V.V. Stashysa. NAPrN Ukrainy. Kharkiv: NDI VPZ. [in Ukrainian].

7. Nejmajster protiv Avstrii (Neumeister v. Avstria): postanovlenie Evropejskogo Suda po pravam cheloveka ot 27 ijunja 1968 g. (zhaloba № 1936/63). URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/nejmajster-protiv-avstrii-neumeister-v-avstria-postanovlenie-evropejskogo-suda> [in Russian].

8. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksiv Ukrainy shchodo nevidvorotnosti pokarannia za okremi zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky, hromadskoi bezpeky ta koruptsiini zlochyny». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GG3FK68A.html [in Ukrainian].

9. Pro deiaki pytannia poriadku zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia ta sudovoho provadzhennia vidpovidno do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy: lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 4 kvitnia 2013 r. № 511-550/0/4-13. URL: <http://document.ua/pro-dejaki-pitannja-porjadku-zastosuvannja-zapobizhnih-zahod-doc138445.html> [in Ukrainian].

10. Rishennia u spravi «Nikolova proty Bolharii»: Komiiunike Sekretaria Sudu vid 25 bereznia 1999 h. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO1467.html [in Ukrainian].

11. Uzahalnennia praktyky zastosuvannia sudamy zahalnoi yurysdyktsii pershoi ta apeliatsiinoi instantsii pry zdiisnenni sudochnystva u kryminalnykh spravakh statei 3, 5, 6 Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku za 2011 – pershe pivrichchia 2012 roku. Zakon i Biznes. URL: http://zib.com.ua/ua/print/33771-uzagalnennya_praktiki_zastosuvannya_statey_3_5_6_konvencii_p.html [in Ukrainian].

12. Shchadrin O. Zminy do statti pro zapobizhni zakhody: vymoha chasu chy zakonodavcha pomyylka? URL: <https://blog.liga.net/user/oshadrin/profile> [in Ukrainian].

Батургарєєва В. С. До питання безальтернативності положення ч. 5 ст. 176 КПК України та його відповідності вимогам ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Статтю присвячено аналізу змін у кримінальному процесуальному законодавстві України стосовно правової регуляції інституту запобіжних заходів, що відбулися у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 р. № 1689-VII, та з'ясуванню відповідності цих змін не лише положенням національного законодавства, а й положенням міжнародно-правових документів та рішенням Європейського суду з прав людини, зокрема. Інструментом установлення відповідності цих змін приписам згаданих документів стало порівняння доданої до ст. 176 КПК України частини 5 зі ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Стверджується, що введення норми, передбаченої ч. 5 ст. 176 КПК України, автоматично призвело до погіршення правового статусу осіб, обвинувачених за статтями 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України, через обмеження можливості застосовувати до них інші, крім тримання під вартою, запобіжні заходи порівняно з іншими особами, що вчинили злочини, віднесені у кримінальному праві до аналогічної за тяжкістю суспільної небезпечності групи злочинів. Наголошено, що при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою віддавання переваги лише тяжкості вчиненого злочину без урахування всіх інших обставин не дозволяє максимально індивідуалізувати процес застосування щодо того чи іншого підозрюваного, обвинуваченого «адекватного» вчиненому та характеристиці його особистості запобіжного заходу. Крім того, закріплення у кримінальному процесуальному законі положення про безальтернативність застосування до особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту виглядає певним дисонансом з огляду на закріплення законодавцем у низці згаданих вище статей Кримінального кодексу України заохочувальних норм.

Після викладення у статті цієї та іншої відповідної аргументації робиться висновок про те, що положення ч. 5 ст. 176 КПК України не відповідають вимогам ст. 5 зазначеної Конвенції внаслідок їх суперечності духу і букві закону.

Ключові слова: Кримінальний процесуальний кодекс, Кримінальний кодекс, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, запобіжні заходи, взяття під варту, європейська практика.

Батыргареєва В. С. К вопросу безальтернативности положения ч. 5 ст. 176 УПК Украины и его соответствия требованиям ст. 5 Конвенции о защите прав человека и основных свобод

Статья посвящена анализу изменений в уголовном процессуальном законодательстве Украины относительно правового регулирования института мер пресечения, которые произошли в связи с принятием Закона Украины «О внесении изменений в Уголовный и Уголовный процессуальный кодексы Украины относительно неотвратимости наказания за отдельные преступления против основ национальной безопасности, общественной безопасности и коррупционные преступления» от 7 октября 2014 г. № 1689-VII, и установлению соответствия этих изменений не только положениям национального законодательства, но и положениям международно-правовых документов и решениям Европейского суда по правам человека в том числе. Инструментом установления соответствия этих изменений предписаниям упомянутых документов стало сравнение дополнения ст. 176 УПК Украины частью 5 со ст. 5 Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Утверждается, что введение нормы, предусмотренной ч. 5 ст. 176 УПК Украины, автоматически привело к ухудшению правового положения лиц, обвиняемых по статьям 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261 Уголовного кодекса Украины, вследствие ограничения возможности применять к ним иные, кроме содержания под стражей, меры пресечения по сравнению с другими лицами, которые совершили преступления, отнесенные в уголовном праве к аналогичной по тяжести общественной опасности группе преступлений. Отмечено, что при избрании меры пресечения в виде содержания под стражей отдавать преимуще-

ство только тяжести совершенного преступления без учета всех других обстоятельств означает то, что невозможно будет максимально индивидуализировать процесс применения в отношении того или иного подозреваемого, обвиняемого «адекватной» совершенному деянию и характеристике его личности меры пресечения. Кроме того, закрепление в уголовном процессуальном законе положения о безальтернативности применения к лицу меры пресечения в виде заключения под стражу выглядит неким диссонансом с учетом закрепления законодателем в ряде упомянутых выше статей Уголовного кодекса Украины поощрительных норм.

После изложения в статье данной и иной соответствующей аргументации делается вывод о том, что положения ч. 5 ст. 176 УПК Украины не соответствуют требованиям ст. 5 указанной Конвенции вследствие их противоречия духу и букве закона.

Ключевые слова: Уголовный процессуальный кодекс, Уголовный кодекс, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, меры пресечения, заключение под стражу, европейская практика.

Batyhrareeva V. S. On the issue of the lack of alternative provisions of the p. 5, Art. 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and its compliance with the requirements of Art. 5 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

The article is dedicated to the analysis of the changes in the criminal procedural legislation of Ukraine regarding the legal regulation of the institution of preventive measures that occurred in connection with the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the inevitability of punishment for certain crimes against the foundations of national security, public security and corruption crimes” dated October 7, 2014 No. 1689-VII, and the determination of compliance of these changes not only with the provisions of national legislation, but also with the provisions of international legal instruments and the decisions of the European Court of Human Rights, including. The tool for establishing the compliance of these changes with the requirements of the mentioned documents was the comparison of the supplement of Art. 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine part five with the article 5 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. It is alleged that the introduction of the norm, provided for by Part 5 of Art. 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, automatically led to a worsening of the legal position of persons accused under Articles 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261 of the Criminal Code of Ukraine due to the restriction of the possibility to apply to them other, in addition to detention, preventive measures, compared to other persons who committed crimes classified in criminal law to a group of crimes similar in severity to the public danger. It is noted that when choosing a preventive measure in the form of detention, to give priority only to the gravity of the crime committed without taking into account all other circumstances means that it will not be possible to individualize the process of applying to a suspect, an accused, a preventive measure, “adequate” to the committed act and characterizing their personality. In addition, the consolidation in the criminal procedural law of the provision that there is no alternative

to the application of a preventive measure to a person in the form of detention seems to be a certain discord, given the legislator's recognition of a number of incentive rules in the aforementioned articles of the Criminal Code of Ukraine.

After the presentation of this and other relevant arguments in the article, it is concluded that the provisions of paragraph 5 of Article 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine do not meet the requirements of Article 5 of the mentioned Convention due to their contradiction to the Spirit and the Letter of the Law.

Key words: *Criminal Procedure Code, Criminal Code, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, preventive measures, detention, European practice.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 15 від 17.10.2018 р.)

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСТАХ І СІЛЬСЬКИХ РАЙОНАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ, ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

А. М. Бабенко, доктор юридичних наук, доцент, підполковник поліції, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ

Постановка проблеми. Знання та розум вчених є найдивовижнішим і найціннішим ресурсом українського суспільства, оскільки цей інтелект здатний бачити і вирішувати проблему з позицій накопичених величезних обсягів знань та досвіду і на цій основі створювати новий інтелектуальний продукт. Досягнення в науково-технічній сфері завжди забезпечувало феноменальні зміни в будь-яких умовах, навіть у найскладніших, безвихідних, у тому числі і в умовах загострення криміногенної обстановки, що спостерігається в сучасній Україні. Наукові ідеї та винаходи часто призводили до кардинальних і швидких перетворень у військовій, правовій, медичній, соціальній, економічній та інших сферах. Злочинний світ із великим задоволенням і з дивовижною оперативністю використовує передові науково-технічні здобутки. І навпаки, в силу специфіки діяльності роботи державного апарату правоохоронні органи знаходяться в ситуації наздоганяючого злочинців. Вони дуже довго і важко впроваджують передові технології у практику протидії злочинності, що обумовлює втрату ініціативи й оперативності в реагуванні на спалахи злочинності. А якщо додати великий відтік професіоналів із науки та практики, то ситуація взагалі виглядає кризовою. Особливо гострою відчувається ситуація в інформаційно-аналітичному забезпеченні практики запобігання злочинності.

За вірним висловленням багатьох вітчизняних вчених, суттєвим недоліком сучасного стану протидії злочинності є віддаленість науки, освіти та практики. Практики не знайомі із сучасними досягненнями вчених, вчені не можуть отримати даних щодо реальних проблем «на землі», відомча освіта не пристосована до реальних потреб практики і можливостей науково обґрунтованого інформаційного забезпечення практичної діяльності. Спробуємо усунути ці недоліки та спробуємо поставити інформаційно-аналітичне забезпечення роботи поліції на якісно новий інтелектуальний узагальнюючий рівень за допомогою можливостей кримінологічної картографії та на основі роботи з інформаційно-пошуковою системою авторського виробництва зі збору, обробки та аналізу інформації IPAS¹ BVtaS-1. Проведемо порівняльний аналіз регіональних особливостей злочинності у схожих за соціально-економічними та демографічними параметрами, в особливо великих промислових центрах України – у Запорізькій, Дніпропетровській та Харківській областях.

Стан дослідження. Питанням аналізу регіональних особливостей злочинності в містах та сільських районах у різні роки приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: І. Г. Богатирьов, В. С. Батиргарєєва, В. В. Бойко, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, А. Б. Блага, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, О. І. Остроглядів, К. Т. Ростов, Д. В. Федоренко, В. П. Філонов, І. М. Чекмарьова, В. І. Шакун та ін. Поряд із цим у науковій літературі відсутні дані щодо комплексного регіонального аналізу злочинності в містах і сільських районах Запорізької, Харківської та Дніпропетровської областей. Більше того, вітчизняна кримінологічна наука не завжди враховує можливості новітніх розробок у сфері кримінологічної картографії; у практиці протидії злочинності існує вакуум знань про можливості інформаційно-аналітичного характеру, які може надавати виявлення регіональних особливостей злочинності в містах і сільських районах на основі сучасних географічних та картографічних методик.

¹ Інформаційно-пошукова аналітична система.

Отже, **мета** нашої статті полягає у: а) вивченні регіональних особливостей злочинності та окремих похідних від неї явищ на території Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей; б) виділенні зон із найбільшою кримінальною враженістю територій міст і сільських районів цих областей; в) виявленні специфіки структурного розподілу злочинності в досліджуваних регіонах; г) побудові картографічних моделей злочинності; д) наданні узагальнених теоретично-практичних висновків про регіональну специфіку злочинності в Запорізькій, Дніпропетровській та Харківській областях.

Основний зміст. На сучасному етапі розвитку кримінологічної науки вивчення географії злочинності та її регіональних особливостей стало обов'язковим атрибутом будь-якого наукового дослідження. Це й не випадково, оскільки географія злочинності дозволяє у зручній формі виявляти практично всі кількісно-якісні параметри та особливості злочинності в різних територіально-просторових системах і наглядно представити отримані результати у вигляді картограм, схем, таблиць, гістограм та ін. Продемонструємо можливості регіонального (картографічного, географічного) аналізу злочинності на прикладі порівняння Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей.

Нагадаємо, що *регіональні особливості злочинності* – це визначальні кількісно-якісні параметри злочинності, що відображають специфіку кримінологічної обстановки територій регіонального значення, області чи групи областей, країни або декількох країн, які зумовлені існуванням та дією як загальних, так і особливих місцевих факторів (географічних, історичних, соціально-економічних, культурних, організаційних тощо), які необхідно враховувати під час розробки та реалізації стратегії із запобігання злочинності [1, с. 276–277]. У свою чергу, *регіоном* (лат. regio, regionis – країна, область, район) визнається частина території однієї або декількох областей чи сусідніх країн з більш-менш однорідними географічними, природними, економічними, соціально-політичними та культурними умовами [1, с. 276–277]. Предметом аналізу регіональних особливостей злочинності, як правило, є сама злочинність у регіо-

нах, її географічні особливості, кількісно-якісні характеристики її рівня, структури та динаміки в розрізі заздалегідь визначених адміністративно-територіальних одиниць.

Аналіз географічної картини злочинності, проведеної за спеціальною методикою на основі програмно-цільового комплексу власного виробництва зі збору, обробки та аналізу інформації IPAS ВВtаS-1 та офіційних статистичних даних [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10], дає підстави стверджувати, що Запорізька область належить до одного з п'яти найбільш криміногенно небезпечних регіонів України і посідає друге місце за інтенсивністю злочинності – 1 836 на 100 тис. населення після столиці України м. Києва, де фіксується 2 415 злочинів на 100 тис. населення. Насиченість регіону злочинністю майже на 40 % перевищує аналогічні середні показники у країні й у три рази є вищою, ніж кримінальна враженість західних регіонів (рис. 1).

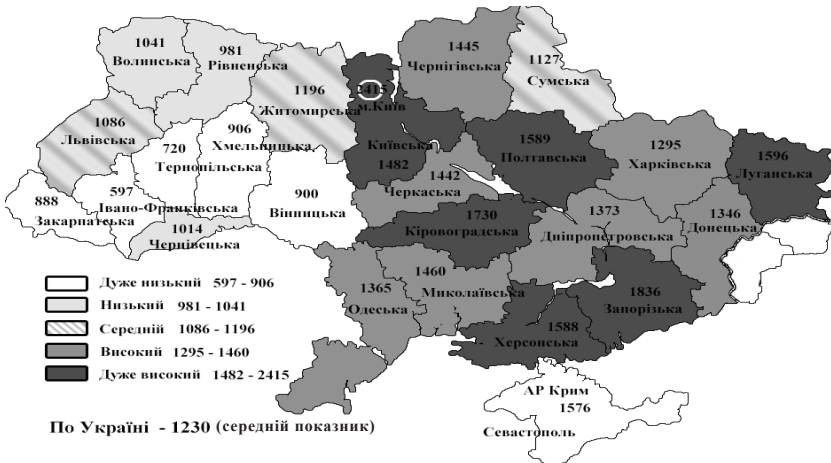

Рис. 1. Географія інтенсивності злочинності у регіонах України (2017 р.)¹

¹ Відповідні статистичні показники в Автономній Республіці Крим наводяться станом на 2014 р.

Запорізький регіон знаходиться на другому місці після міста Києва (2 415) за інтенсивністю злочинності з показником 1 836 злочинів на 100 тис. населення; входить у першу п'ятірку за кількістю самогубств (368) і в десятку (12,9) за інтенсивністю вбивств на 100 тис. населення. Дніпропетровська область посідає одинадцяте місце за інтенсивністю злочинності (1 373), обіймає перше місце за кількістю самогубств (668 випадків на рік) і посідає одинадцяту позицію з показником 11,4 на 100 тис. населення за інтенсивністю вбивств. Харківська область завершує список регіонів із негативною криміногенною обстановкою (коефіцієнт інтенсивності злочинності дорівнює 1 295 злочинам на 100 тис. населення). При цьому тут щорічно вчиняються близько 215 самогубств, а їх інтенсивність становить 12,4 на 100 тис. населення. За світовими стандартами, якщо інтенсивність вбивств перевищує показник 10 на 100 тис. населення, то такий стан вважається епідеміологічним для посягань на життя особи. Отже, захист життя та здоров'я особи є стратегічним напрямом для нормалізації криміногенної ситуації в усіх з перелічених областей (табл. 1).

Таблиця 1

**Рейтинг регіонів за інтенсивністю злочинності
на 100 тис. населення (2017 р.)**

Інтенсивність злочинності				Інтенсивність самогубств	
м. Київ	2415	Волинська	1041	Дніпропетровська	668
Запорізька	1836	Житомирська	1196	Одеська	445
Кіровоградська	1730	Хмельницька	906	Київська	370
Луганська	1596	Вінницька	900	Запорізька	368
Полтавська	1589	Закарпатська	888	Донецька	348
Дніпропетровська	1373	Тернопільська	720	Харківська	215
Харківська	1295	Івано-Франківська	597	Івано-Франківська	154
По Україні	1230			207	

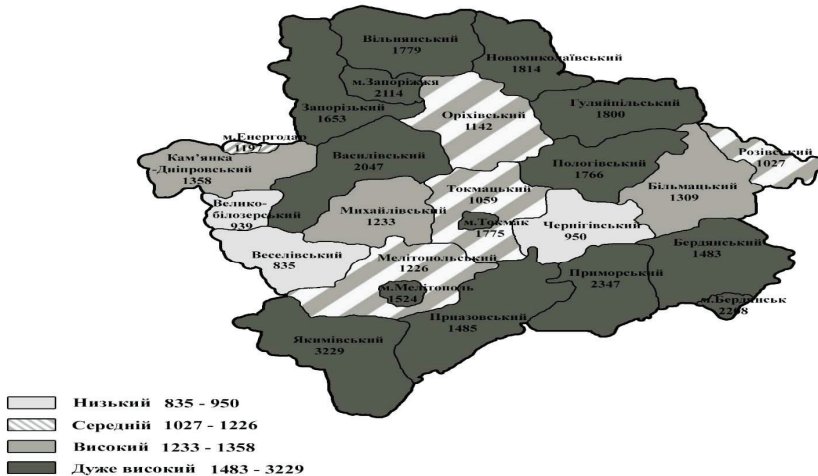
Незважаючи на позитивну динаміку в зниженні злочинності в Запорізькому регіоні – із 41 804 злочинів у 2014 р. до 31 944 злочинів у 2017 р., останній продовжує залишатися однією з найскладніших областей України (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка злочинності в Запорізькій області

Рік	2014	2015	2016	2017
Кількість злочинів	41 804	47 856	47 856	31 944

Характерною особливістю Запорізької області є той факт, що більшість її території перебуває у стані підвищеної кримінологічної небезпеки. Так, 68 % території (17 із 25 міст і районів області) належать до негативної та дуже негативної криміногенної обстановки. При цьому 20 % території (5 населених пунктів) належать до середньої кримінальної враженості і лише на 12 % території (3) спостерігається відносно благополучна криміногенна обстановка (рис. 2).

Запорізька область - 1853 (дуже високий показник)

Рис. 2. Географія інтенсивності злочинності в містах і районах Запорізької області (2017 р.)

Для порівняння, у схожих за соціально-економічними параметрами Дніпропетровській та Харківській областях простежується більш позитивна картина злочинності. Наприклад, у Дніпропетровській області негативна та дуже негативна криміногенна обстановка фіксується на 57 % території (20 населених пунктів), тоді як на 43 % (15) спостерігається відносно благополучний стан злочинності (рис. 3, 4).

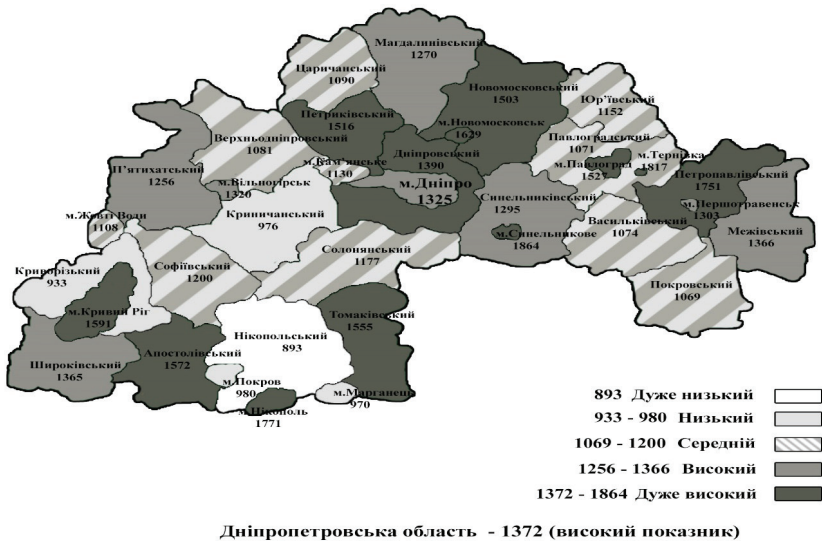

Рис. 3. Географія інтенсивності злочинності в містах і районах Дніпропетровської області (2017 р.)

У Харківській області негативна криміногенна обстановка спостерігається на 35 % території (12 населених пунктів), у той час як на 65 % (22) вона характеризується як відносно добре контрольована.

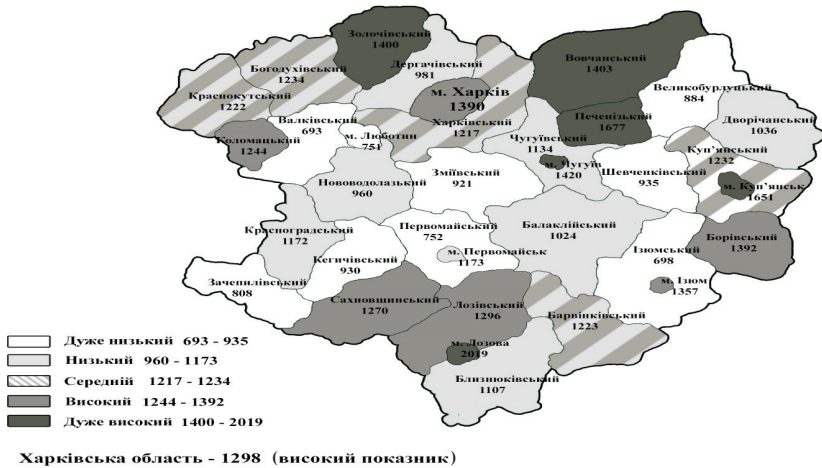

Рис. 4. Географія інтенсивності злочинності в містах і районах Харківської області (2017 р.)

Запорізька область як особливо великий промисловий центр, порівняно з іншими регіонами, характеризується яскраво вираженими регіональними особливостями злочинності та нерівномірністю «привабливості» території для вчинення злочинів.

Таблиця 3

Територіальний розподіл злочинності у містах і сільських районах на прикладі окремих областей України

Параметри / кількісні показники	Запорізька	Дніпропетровська	Харківська
по області	31 944	44 343	34 986
в усіх містах області	21 856 (68 %)	33 993 (76,5 %)	24 050 (69 %)
у місті обласного значення	15 767 (48 %)	13 290 (30 %)	20 166 (58 %)
у середніх та великих містах області	6 089 (19 %)	20 703 (46,5 %)	3 884 (11 %)
у сільській місцевості	10 088 (32 %)	10 350 (23,5 %)	10 936 (31 %)

Найбільша частина злочинних дій на Запоріжжі вчиняється в містах і селищах міського типу – 68 % (21 856) злочинів. Відповідно до місцевих умов відтворення злочинності та привабливості територій для злочинців основна увага суб'єктів запобігання має концентруватися в місті обласного значення Запоріжжі, де вчиняється майже половина – 48 % (15 767) від усіх злочинів у цьому регіоні. На сільську місцевість припадає 32 % (10 088) злочинів. Для Дніпропетровщини, наприклад, є характерною дещо інша картина: у містах вчиняється дві третини, або 76,5 % (33 993) злочинів, менше чверті злочинів – у сільській місцевості (23,5 %, або 10 350 злочинів) (табл. 3).

Таблиця 4

**Рейтингова оцінка інтенсивності злочинності
на 100 тис. населення (2017 р.)**

Параметри / кількісні показники	Населений пункт	Коефіцієнт злочинної інтенсивності	Населений пункт	Коефіцієнт злочинної інтенсивності	Населений пункт	Коефіцієнт злочинної інтенсивності
№ з/п	Запорізька	1 853	Дніпропетровська	1 372	Харківська	1 298
1	Якимівський	3 229	м. Синельникове	1 864	м. Лозова	2 019
2	Приморський	2 347	м. Тернівка	1 817	Печенізький	1 677
3	м. Бердянськ	2 208	м. Нікополь	1 771	м. Куп'янськ	1 651
4	м. Запоріжжя	2 114	Петропавлівський	1 751	м. Чугуїв	1 420
5	Василівський	2 047	м. Новомосковськ	1 629	Вовчанський	1 403

За інтенсивністю злочинності перша п'ятірка адміністративно-територіальних одиниць Запорізької області на порядок перевищує

аналогічні показники злочинності Дніпропетровської та Харківської областей. Наприклад, найгірші показники Якимівського району Запорізької області (3 229 на 100 тис. населення) майже вдвічі є гіршими за м. Синельникове (1 864) Дніпропетровської області та м. Лозова (2 019) Харківської області.

Отже, найгіршою криміногенною обстановкою на 100 тис. населення в області характеризуються Якимівський (3 229) та Приморський (2 347) райони, м. Бердянськ (2 208), м. Запоріжжя (2 114), Василівський (2 047), Новомиколаївський (1 814), Гуляйпільський (1 800) та Вільнянський райони (1 779), м. Токмак (1 775), Пологівський (1 766) та Запорізький (1 653) райони, м. Мелітополь (1 524), Приазовський (1 485) та Бердянський (1 483) райони. Перші чотири населені пункти можна визнати зонами кримінологічної аномалії, оскільки насиченість злочинністю тут перевищує загальноукраїнські параметри майже у два рази. За загальнодержавними параметрами лише три райони області характеризуються відносно благополучною криміногенною обстановкою – Чернігівський (950), Великобілозерський (939) та Веселівський (835) райони.

Структура злочинності Запорізької області в основному представлена злочинами корисливої та корисливо-насильницької спрямованості. Негативна криміногенна обстановка в регіоні формується за рахунок злочинів проти власності, що становлять дві третини від усіх злочинів, учинених в області, – 23 981 (75 %). Суттєвий вплив на рівень правопорядку в регіоні здійснюють так само незаконний обіг наркотиків – 1 476 (5 %), злочини проти життя та здоров'я особи – 1 221 (4 %) та злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 879 (3 %). Негативний фундамент для рівня безпеки в регіоні закладають злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – 980 (3,1 %), злочини проти авторитету органів державної влади – 956 (3 %), злочини проти громадської безпеки – 505 (2 %) та злочини у сфері господарської діяльності – 208 (1 %) (табл. 5).

Що стосується Харківської області, то її негативна криміногенна обстановка також формується в основному за рахунок злочинів проти власності, які складають переважну більшість від усіх зло-

чинів, учинених в області, – 24 239 (69 %). На відміну від Дніпропетровської області, другим за поширеністю видом протиправних дій на Харківщині є злочини проти життя та здоров'я особи – 2 414 (7 %). Суттєвий, але значно менший за Дніпропетровську область у Харківському регіоні здійснюють вплив на рівень правопорядку злочини у сфері незаконного обігу наркотиків – 1 647 (4,7 %) (табл. 5). Вагомого кримінологічного значення у Харківській області набувають злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 1 307 (3,7 %) та злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та злочини проти журналістів – 1 178 (3,4 %) випадків. Характерною відмінністю Харківщини є помітно вища питома вага злочинів проти громадського порядку та моральності – 777 (2,2 %), що у два рази вище, ніж у Запорізькій (419 (1,3 %)) та Дніпропетровській (445 (1 %)) областях. Негативний фундамент для рівня безпеки в регіоні закладають злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – 831 (2,4 %), а також злочини проти правосуддя – 586 (1,7 %) (табл. 5).

Для Дніпропетровщини є характерними помітно нижча, ніж на Харківщині та Запоріжжі, питома вага злочинів проти власності – 29 362 (66 %), дворазове перевищення, ніж у зазначених регіонах, злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків – 3 832 (9 %) та помітно вища питома вага злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 2 063 (4,7 %) і злочинів проти громадської безпеки – 1 101 (2,5 %) (табл. 5).

Таблиця 5

Структура злочинності в Запорізькій, Харківській та Дніпропетровській областях за 2017 р.

Параметри \ Регіон	Запорізька	Харківська	Дніпропетровська
Злочини проти життя та здоров'я особи	1 221 (7,3 %)	2 414 (7 %)	2 263 (5,1 %)
Злочини проти власності	23 981 (75 %)	24 239 (69 %)	29 362 (66 %)

Продовження табл. 5

Параметри	Регіон	Запорізька	Харківська	Дніпропетровська
Злочини у сфері господарської діяльності		208 (0,65 %)	269 (0,77 %)	455 (1 %)
Злочини проти громадської безпеки		505 (1,6 %)	523 (1,5 %)	1 101 (2,5 %)
Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту		879 (2,6 %)	1 307 (3,7 %)	2 063 (4,7 %)
Злочини проти громадського порядку та моральності		419 (1,3 %)	777 (2,2 %)	445 (1 %)
Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення		1 476 (4,6 %)	1 647 (4,7 %)	3 832 (9 %)
Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг		980 (3 %)	831 (2,4 %)	1 230 (2,8 %)
Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та злочини проти журналістів		956 (2,9 %)	1 178 (3,4 %)	1 462 (3,3 %)
Злочини проти правосуддя		370 (1,1 %)	586 (1,7 %)	735 (1,7 %)

Закінчення табл. 5

Параметри \ Регіон	Запорізька	Дніпропетровська	Харківська
Кількість злочинів	31 944	44 343	34 986
Виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, по містах та районах	6 394	11 455	8 194
Відсоток від вчинених злочинів	20 %	25,8 %	23,4 %
Вчинено малолітніми та неповнолітніми або за їх участю	244 (3,8 %)	297 (2,59 %)	401 (5 %)
Скоєних групою осіб	617 (9,64 %)	907 (7,91 %)	976 (12 %)
Скоєних особами в стані алкогольного сп'яніння	791 (12,4 %)	713 (6,2 %)	1 525 (19 %)
Скоєних особами, які раніше вчиняли злочини	6 257 (19,58 %)	7 897 (17,8 %)	7 556 (21,6 %)

Усе вищенаведене свідчить про суттєві регіональні відмінності в інтенсивності та структурному розподілі злочинності в досліджених регіонах. Така ситуація вимагає від правоохоронних органів диференційованого підходу для організації протидії злочинності та раціонального підходу до розподілу сил і засобів під час планування та здійснення запобігання злочинності в регіонах.

Висновки. 1. Регіональні особливості злочинності – це визначальні кількісно-якісні параметри злочинності, що відображають специфіку кримінологічної обстановки територій регіонального значення, області чи групи областей, країни або декількох країн, які зумовлені існуванням та дією як загальних, так і особливих місцевих факторів (географічних, історичних, соціально-економічних, культурних, організаційних тощо), які необхідно враховувати під час розробки та реалізації стратегії із запобігання злочинності.

2. Функціонуванню злочинності в Запорізькій, Харківській та Дніпропетровській областях притаманні деякі статистичні за-

кономірності: нерівномірність розподілу злочинності на території регіонів; диференційованість показників злочинності; відмінності в інтенсивності та у структурі територіального розподілу злочинності; більш висока концентрація злочинності територій великих та особливо великих міст порівняно з територіями сільських районів.

3. Кримінологічні відмінності злочинності, які склалися в межах Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей, дозволяють визначити регіональні типи, які відрізняються гео-криміногенними особливостями, рівнем, структурою та пенітенціарною завантаженістю регіонів. За цими критеріями, наприклад, *Запорізьку область* віднесено до регіону надзвичайно високої кримінологічної небезпеки зі значним ступенем пенітенціарної завантаженості, з домінуванням злочинів корисливої та насильницької спрямованості і наркозлочинності. *Дніпропетровська область* характеризується високою кримінологічною небезпекою зі значним ступенем пенітенціарної завантаженості, з домінуванням злочинів корисливо-насильницької спрямованості, з дуже високою насиченістю наркозлочинністю. Для *Харківської області* характерологічними особливостями є висока кримінологічна небезпека з підвищеним ступенем пенітенціарної завантаженості, з домінуванням злочинів корисливої спрямованості, з високою долею насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи, з помірною насиченістю наркозлочинністю.

4. Проведений аналіз дає підстави виділити узагальнені види кримінологічної ураженості територій. Території із дворазовим і більшим перевищенням загальнодержавних показників інтенсивності злочинності ми вважаємо зонами *кримінологічної аномалії*; зонами *підвищеної кримінологічної напруги* ми вважаємо населені пункти з високим та дуже високим рівнем насиченості злочинністю, що значно перевищує середньодержавні параметри, але не перевищує двократні межі цих показників. До зони *відносної кримінальної стабільності* можна віднести території із наближеними до середньоукраїнських і нижчими параметрами інтенсивності злочинності.

Перелік літератури

1. Кримінологія: підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. Харків: Право, 2018. 416 с.
2. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.
3. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Держ. служба статистики України; за ред. І. Є. Вернера. Київ: Держаналітінформ, 2017. 611 с.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року / Генер. прокуратура України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (дата звернення: 09.06.2018).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року / Прокуратура Запорізь. обл. URL: <https://zap.gp.gov.ua/ua/documents.html#> (дата звернення: 03.06.2018).
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року / Прокуратура Дніпропетров. обл. URL: https://dnipr.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=112823&libid=100320 (дата звернення: 03.06.2018).
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року / Прокуратура Харків. обл. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=113461&libid= (дата звернення: 03.06.2018).
8. Соціально-економічне становище Харківської області за 2017 рік / Держ. служба статистики України; Голов. упр. статистики у Харків. обл.; відп. за вип. О. А. Глухова. Харків: Голов. упр. статистики у Харків. обл., 2018. 69 с.
9. Соціально-економічне становище Дніпропетровської області за 2017 рік / Держ. служба статистики України; Голов. упр. статистики у Дніпропетров. обл.; відп. за вип. Л. М. Вергун. Дніпропетровськ: Голов. упр. статистики у Дніпропетров. обл., 2018. 68 с.
10. Соціально-економічне становище Запорізької області за 2017 рік / Держ. служба статистики України; Голов. упр. статистики у Запорізь. обл.; відп. за вип. О. Г. Москвіна. Запоріжжя: Голов. упр. статистики у Запорізь. обл., 2018. 65 с.

Транслітерація переліку літератури

1. / Babenko, A. M., Busol, O. Yu., Kostenko, O. M. et al. (2018). Kryminolohiia: pidruchnyk / Yu. V. Nikitin, S. F. Denysov, Ye. L. Streltsov (Eds.). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

2. Babenko, A. M. (2014). Zapobihannia zlochynnosti v rehionakh Ukrainy: kontseptualno-metodolohichniy ta prakseolohichniy vymir. Odesa: ODUVS. [in Ukrainian].

3. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik. Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy / I. Ye. Verner (Ed.). Kyiv: Derzhanalitinform. [in Ukrainian].

4. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2017 roku / Heneralna prokuratura Ukrainy. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 [in Ukrainian].

5. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2017 rik / Prokuratura Zaporizkoi oblasti. URL: <https://zap.gp.gov.ua/ua/documents.html#> [in Ukrainian].

6. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2017 roku / Prokuratura Dnipropetrovskoi oblasti. URL: https://dnipr.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=112823&libid=100320 [in Ukrainian].

7. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2017 roku / Prokuratura Kharkivskoi oblasti. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=113461&libid= [in Ukrainian].

8. Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Kharkivskoi oblasti za 2017 rik / Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy; Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti / O. A. Hlukhova (Ed.). (2018). Kharkiv: Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti. [in Ukrainian].

9. Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Dnipropetrovskoi oblasti za 2017 rik / Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy; Holovne upravlinnia statystyky u Dnipropetrovskii oblasti / L. M. Verhun (Ed.). (2018). Dnipropetrovsk: Holovne upravlinnia statystyky u Dnipropetrovskii oblasti. [in Ukrainian].

10. Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Zaporizkoi oblasti za 2017 rik / Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy; Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti / O. H. Moskvina (Ed.). (2018). Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti. [in Ukrainian].

Бабенко А. М. Регіональні особливості злочинності в містах і сільських районах Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей

У статті представлені результати аналізу територіальних особливостей злочинності в містах і сільських районах Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей. Описано методика та алгоритм виявлення й окреслення зон підвищених кримінологічних загроз. Проведено диференційований аналіз злочинності в населених пунктах Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей. Здійснено групування територій за рівнем кримінальної ураженості. Автором проаналізовано кримінологічні відмінності злочинності, які склалися в межах Запорізької, Дніпропетровської та Харківської областей, та визначено регіональні типи, які відрізняються геокриміногенними особливостями, рівнем, структурою та пенітенціарною завантаженістю регіонів. За цими критеріями Запорізьку область віднесено до регіону надзвичайно високої кримінологічної небезпеки зі значним ступенем пенітенціарної завантаженості, з домінуванням злочинів корисливої та насильницької спрямованості і наркозлочинності. Дніпропетровська область характеризується високою кримінологічною небезпекою зі значним ступенем пенітенціарної завантаженості, з домінуванням злочинів корисливо-насильницької спрямованості, з дуже високою насиченістю наркозлочинністю. Для Харківської області характерологічними особливостями є висока кримінологічна небезпека з підвищеним ступенем пенітенціарної завантаженості, з домінуванням злочинів корисливої спрямованості, з високою долею насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи, з помірною насиченістю наркозлочинністю. Проведений аналіз дає підстави виділити узагальнені види кримінологічної ураженості територій. Території із дворазовим і більшим перевищенням загальнодержавних показників інтенсивності злочинності ми вважаємо зонами кримінологічної аномалії; зонами підвищеної кримінологічної напруги ми вважаємо населені пункти з високим та дуже високим рівнем насиченості злочинністю, що значно перевищує середньодержавні параметри, але не перевищує двократні межі цих показників. До зони відносної кримінальної стабільності можна віднести території із наближеними до середньоукраїнських і нижчими параметрами інтенсивності злочинності.

Ключові слова: географія злочинності, територіальні особливості злочинності, причини та умови злочинності, кримінологічна безпека, віктимологічна профілактика, запобігання злочинності.

Бабенко А. Н. Региональные особенности преступности в городах и сельских районах Запорожской, Днепропетровской и Харьковской областей

В статье представлены результаты анализа территориальных особенностей преступности в городах и сельских районах Запорожской, Днепропетровской и Харьковской областей. Описаны методика и алгоритм выявления и определения зон повышенных кримінологических угроз. Проведен дифференцированный анализ преступности в населенных пунктах Запорожской, Днепропетровской и Харьковской областей. Осуществлено группирование территорий по уровню уголовной

пораженности. Автором проанализированы криминологические различия преступности, которые сложились в пределах Запорожской, Днепропетровской и Харьковской областей, и определены региональные типы, которые отличаются геокриминогенными особенностями, уровнем, структурой и пенитенциарной загрузженностью регионов. По этим критериям Запорожскую область отнесено к региону чрезвычайно высокой криминологической опасности со значительной степенью пенитенциарной загрузженности, с доминированием преступлений корыстной и насильственной направленности и наркопреступности. Днепропетровская область характеризуется высокой криминологической опасностью со значительной степенью пенитенциарной загрузженности, с доминированием преступлений корыстно-насильственной направленности, с очень высокой насыщенностью наркопреступностью. Для Харьковской области характерологическими особенностями являются высокая криминологическая опасность с повышенной степенью пенитенциарной загрузженности, с доминированием преступлений корыстной направленности, с высокой долей насильственной преступности против жизни и здоровья человека, с умеренной насыщенностью наркопреступностью. Проведенный анализ дает основания выделить обобщенные виды криминологической пораженности территорий. Территории с двукратным и большим превышением общегосударственных показателей интенсивности преступности мы считаем зонами криминологической аномалии; зонами повышенной криминологического напряжения мы считаем населенные пункты с высоким и очень высоким уровнем насыщенности преступностью, значительно превышающим среднесоциальные параметры, но не превышающим двукратные пределы этих показателей. В зону относительной уголовной стабильности можно отнести территории с приближенными к среднеукраинским и более низкими параметрами интенсивности преступности.

Ключевые слова: география преступности, территориальные особенности преступности, причины и условия преступности, криминологическая безопасность, виктимологическая профилактика, предупреждение преступности.

Babenko A. M. Regional features of crime in cities and rural areas of Zaporizhzhya, Dnipropetrovsk and Kharkiv regions

The article presents the results of the analysis of territorial peculiarities of crime in cities and rural areas of Zaporizhzhya, Dnipropetrovsk and Kharkiv regions. The method and algorithm of detection and definition of zones of the raised criminological threats have been described. A differentiated analysis of crime in the settlements of Zaporizhzhya, Dnipropetrovsk and Kharkiv regions has been conducted. The grouping of territories according to the level of criminal damage has been carried out. The author has analyzed the criminological differences between the criminality within Zaporizhzhya, Dnipropetrovsk and Kharkiv regions, and has identified regional types that differ in geocriminogenic characteristics, level, structure and penitentiary load of the regions. According to these criteria, Zaporizhzhia region has been attributed to the region of extremely high criminological danger with a significant degree of penitentiary congestion, with the domination of crimes of mercenary and violent inclination and drug ones.

Dnipropetrovsk region is characterized by high criminological danger with a significant degree of penitentiary congestion, with the predominance of mecenary and violent offenses with very high levels of drug crimes. Characteristic features of Kharkiv region are the high criminological danger with an increased degree of penitentiary congestion with the predominance of mecenary atrocities with a high proportion of violent crime against the life and health of a person with moderate saturation with drug crimes. The conducted analysis gives grounds for highlighting the generalized types of criminological damage of the territories. Areas with a double and large excess of national indicators of the intensity of crime are considered zones of criminological anomalies; zones of high criminological stress are considered the settlements with high and very high levels of crime criminality, which far exceeds the average state parameters, but do not exceed the double limits of these indicators. The area of relative criminal stability can include the territories with parameters of the intensity of crime, approximate to the average Ukrainian ones and lower.

Key words: *geography of crime, territorial peculiarities of the criminality, the causes and conditions of crime, criminological safety, victims prevention, prevention of the criminality.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 16 від 24.10.2018 р.)

АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ПОЛІЦІЇ МІСТА НЬЮ-ЙОРКА)

М. В. Гребенюк, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, керівник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

Постановка проблеми. Сучасний стан криміногенної ситуації в нашій державі характеризується зростанням кількості тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя і здоров'я людей, майнових інтересів громадян і держави, а також значним загостренням криміногенної обстановки в окремих регіонах країни.

На сьогодні злочинність стала одним із визначальних факторів, що загрожує національній безпеці України. На цьому фоні криміногенна обстановка у столиці нашої держави погіршується, а рівень злочинності продовжує стрімко підвищуватися. Зростання рівня злочинності в місті Києві спричинено погіршенням соціально-економічного стану населення, проведенням військових дій на Сході України, збільшенням кількості у столиці внутрішньо переміщених осіб, які втратили засоби до існування, житло та роботу.

Кількість населення, яке постійно проживає в столиці, складає близько трьох мільйонів громадян, а фактично в місті Києві мешкають близько чотирьох із половиною мільйонів осіб. Крім того, залізничним та автобусним транспортом щоденно до міста приїжджають близько мільйона осіб. Унаслідок цього кожна четверта крадіжка, кожен другий розбій, грабїж, заволодіння автівками вчиняються особами з інших регіонів нашої країни або навіть інших держав.

Останнім часом кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні досліджували у своїх працях: О. Джужа, О. Костенко, О. Литвинов, М. Погорецький, М. Хавронюк, В. Шакун та інші науковці. Вивчення кращих практик зарубіжного досвіду протидії та запобігання злочинності здійснювали: В. Бесчастний [1], Т. Момотенко [2], О. Шостко [3], К. Бугайчук [4]. Важливою умовою для покращення криміногенної ситуації в державі, а також визначення дієвих методів протидії злочинності є вивчення ефективності діяльності підрозділів поліції. Це зумовлено тим фактором, що більшість виявлених злочинів розслідуються в межах компетенції та згідно із функціональністю підрозділів поліції і саме поліція здійснює найбільшу кількість заходів щодо протидії злочинності в державі. З огляду на це від ефективності діяльності поліції значною мірою залежить вирішення питання щодо покращення криміногенної ситуації в будь-якій країні світу.

Викладене вище зумовлює необхідність розкрити американський позитивний досвід боротьби зі злочинністю в місті Нью-Йорку – одному з найбільших мегаполісів США. Криміногенна ситуація характеризується такими складовими, як особа злочинця, об'єктивне середовище і вчинений злочин. Вона передує злочину та є його неодмінною складовою. Стан криміногенної ситуації в механізмі конкретної злочинної поведінки є диференційованим і залежить від об'єктивних та суб'єктивних чинників. Одним із чинників, що суттєво вплинули на зменшення рівня вчинених правопорушень у місті Нью-Йорку, стало застосування так званої теорії розбитих вікон, що була успішно апробована і перевірена, у тому числі й у профілактичних цілях.

Теорія розбитих вікон – теорія, яку сформулювали Д. Вілсон і Д. Келлінг у 1982 р. Метафору «розбиті вікна» вони започаткували у своїх дослідженнях і стверджували, що: «якщо хтось розбив скло в будинку і ніхто не вставив нове, то незабаром жодного цілого вікна в цьому будинку не залишиться, а потім почнеться мародерство». Розбиті вікна в будинку є ознакою того, що ніхто не дбає про цей будинок, і це призводить до його пошкодження та подальшого руйнування. Такі порушення порядку та протиправна поведінка осіб, що залишаються без відповідного реагування, є сигналом

для інших про те, що ніхто цей процес не контролює, отже, кожен нібито може порушувати порядок і не нести за це покарання. Явні ознаки безладу і недотримання людьми встановлених норм поведінки провокують оточення також забути про будь-які правила. Іншими словами, особа, яка бачить правопорушника, якого не карають за його дії, і сама порушує порядок, будучи впевненою, що їй не загрожує покарання [1].

Розкриваючи зміст цієї теорії, можна стверджувати, що такі дрібниці, як розбиті вікна або графіті на стінах, мають вирішальне значення при вчиненні правопорушень у мегаполісах. Громадяни, відчуваючи безкарність за свої протиправні дії, починають активніше порушувати закон і правопорядок. Спостереження доводять, що навіть одне розбите вікно в під'їзді, будинку чи квартирі призведе до того, що незабаром у районі розбиті вікна стануть нормою, а це, у свою чергу, спричинить збільшення кількості серйозних правопорушень. По суті, теорія розбитих вікон – це епідеміологічна теорія злочинності, згідно з якою злочинність – така ж заразна епідемія, з якою треба боротися.

У 1980-х рр. у Нью-Йорку щоденно скоювалося понад 1,5 тис. тяжких злочинів, з яких 6–7 складали вбивства. Коли Р. Джуліані став мером Нью-Йорка у 1994 р., він відразу розпочав боротьбу з організованою та економічною злочинністю, використовуючи концепцію теорії розбитих вікон. За час його роботи кількість злочинів зменшилася на 65 %. Змістом указаної концепції стала передусім боротьба з такими, здавалося б, незначними порушеннями, як графіті на стінах та безквитковий проїзд пасажирів. Так, жоден вагон метро не міг виїхати в рейс, якщо на ньому був хоча б один напис. Усі малюнки відразу ж стиралися або зафарбовувалися свіжою фарбою з метою донесення до уваги вандалів чіткого послання: їх малюнків ніхто не побачить. Таким чином, переможний підхід у сфері боротьби з правопорушеннями розпочався саме з метрополітену Нью-Йорка [4].

У межах безпрецедентної боротьби зі злочинністю поліція Нью-Йорка запровадила жорстку позицію щодо дрібних правопорушників, арештовуючи кожного, хто розмальовував стіни або порушував громадський порядок. Також у 1990-х рр. рівень злочинності в Нью-

Йорку почав знижуватися завдяки запровадженню в діяльність поліції інноваційної інформаційної системи «Compstat», яка базується на таких чотирьох основних складових: збір інформації, оперативне реагування, визначення жорстких засобів протидії, узагальнення результатів проведеної роботи.

При цьому проводився ретельний аналіз не лише тяжких злочинів, а й аналізувалися дрібні правопорушення, такі як: хуліганство, крадіжка, неоплачений проїзд. Результати такого аналізу дали можливість зробити висновок, що досить часто дрібні порушники одночасно є учасниками або свідками нерозкритих злочинів або перебувають у розшуку.

Нові методи боротьби продемонстрували свою ефективність уже в перші роки впровадження системи «Compstat», що згодом сприяло зменшенню кількості злочинів. Так, кожен злочин, учинений у Нью-Йорку, потрапляв до цієї системи, проводився поточний аналіз отриманих даних із метою визначення районів, де криміногенна ситуація залишалася критичною, що, у свою чергу, надавало можливість визначати заходи відповідного реагування.

У 2016 р. поліція Нью-Йорка відкрила доступ до баз даних учинених злочинів. Інноваційна технологія, яка отримала назву «Compstat 2.0», доступна для всіх співробітників поліції із використанням смартфонів, що дозволяє значно покращити оперативність їх роботи. Влада міста презентувала сучасну цифрову версію «Compstat», яка забезпечує громадськості «безпрецедентний» доступ до всієї статистики вчинених злочинів у місті Нью-Йорку. Ця технологія надає сприятливу можливість будь-якому громадянину аналізувати дані про злочинність у певному районі міста.

У березні 2016 р. 36 тис. поліцейських отримали спеціальні смартфони з доступом до баз даних та статистики. Крім того, поліцейський департамент міста Нью-Йорка використовує для запису інформації щодо злочинів онлайн систему скарг («On-Line Complaint System»). Для складання тижневих звітів відділків поліції про злочини, учинені на підвідомчих територіях, застосовується комп'ютеризована статистична система «Computerized Statistics System». Звіти містять дані щодо таких категорій крими-

нальних злочинів, як умисні і неумисні вбивства, зґвалтування, грабежі, злочинні напади, крадіжки зі зломом, викрадення автотранспортних засобів. Ці звіти відіграють важливу роль при проведенні аналізу основних передумов і тенденцій розвитку криміногенної ситуації, моніторингу стану злочинності в місті.

Варто також зазначити, що «Compstat» є системою внутрішньої оцінки діяльності поліції у США. Діяльність поліції в цій системі пропонується оцінювати за такими критеріями: зниження рівня кримінологічної віктимізації; притягнення правопорушників до відповідальності; забезпечення безпеки в публічних місцях (включаючи безпеку дорожнього руху); чесне, ефективне та доцільне використання фінансових ресурсів; чесне, ефективне та доцільне застосування засобів впливу; задоволення потреб споживачів поліцейських послуг.

Зокрема, подібні пропозиції були висловлені Міністерством юстиції США, однак, урахувавши той факт, що департаменти поліції безпосередньо підпорядковані цьому органу, вони мають характер рекомендацій. Зміна в підході до оцінки діяльності поліції полягає не лише в розширенні кола параметрів такої діяльності, й у застосуванні більш широкого переліку джерел інформації для проведення такої оцінки. Так, якщо використання статистичної інформації поліцейських підрозділів і на сьогодні є основним елементом оцінки діяльності поліції, у США все ширше для такої оцінки використовуються й зовнішні дані.

Найбільш поширеними альтернативними джерелами інформації для оцінки діяльності поліції є [4]: 1) дослідження громадської думки. Такі дані використовує приблизно третина місцевих підрозділів поліції, проводячи подібні дослідження щороку, зокрема для оцінки рівня латентної злочинності та оцінки громадською роботи поліції; 2) анкетування осіб, які мали контакти з поліцією. Інформація, отримана цим методом, як правило, більш точно відображає якість діяльності поліції та дає можливість більш детально оцінити окремі її напрями (наприклад, анкетування водіїв щодо роботи дорожньої поліції, анкетування потерпілих від різних категорій злочинів тощо); 3) анкетування працівників поліції. Така

методика дає можливість оцінити моральний стан у певному поліцейському підрозділі, виявити наявні проблемні питання відповідного управління; 4) пряме спостереження. Передбачає дослідження спеціально підготовленими спостерігачами окремих аспектів роботи поліції або її наслідків (наприклад, спостереження за контактами поліцейських із громадянами в повсякденних ситуаціях, станом законності в проблемних районах міста тощо). Цей метод вважається ефективним для незалежної оцінки роботи поліції, однак, ураховуючи необхідність спеціальної підготовки персоналу, є достатньо затратним; 5) метод симуляції. На відміну від попереднього методу, дослідники не є пасивними спостерігачами, а симулюють певні типові ситуації (наприклад, звернення до поліції з повідомленням про злочин). Разом із цим цей метод залишається суперечливим, особливо коли йде мова про симуляції, що схиляють поліцейських до незаконних дій.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що в Україні у контексті реформування поліції досвід США у сфері розробки та використання методик дослідження ефективності діяльності правоохоронних органів є надзвичайно важливим і корисним.

Висновки та пропозиції. В Україні сьогодні необхідно виробити нові підходи до критеріїв оцінки криміногенної ситуації в державі та діяльності правоохоронних органів, що виключають застарілі «радянські» показники «зниження рівня злочинності» і «підвищення відсотка розкриття», які призвели до формалізованого підходу та до укриття злочинів від реєстрації, а також створення ефекту «уявного» благополуччя.

Виходячи з досвіду результативної діяльності поліції Нью-Йорка, доцільно прискорити розробку Державної програми профілактики злочинності з метою нормативного закріплення комплексу заходів, спрямованих на усунення масштабів, причин та передумов учинення кримінальних правопорушень, у тому числі й у складі організованих злочинних формувань, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів та центральних і місцевих органів виконавчої влади в зазначеній сфері.

Перелік літератури

1. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану організованої злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.
2. Момотенко Т. Виникнення, становлення та поширення організованої злочинності в Україні: історичний огляд. *Форум права*. 2015. № 1. С. 182–189.
3. Шостко О. Досвід протидії організованій злочинності в Італії. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. № 1 (7).
4. Бугайчук К., Святокум І., Чумак В. Закордонний досвід оцінки ефективності поліцейської діяльності та перспективи його використання в Україні: наук.-метод. рек. Харків: ХНУВС, 2016. 52 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Beschastnyi, V. (2017). Kryminolohichniy analiz stanu orhanizovanoi zlochynnosti [Criminological analysis of organized crime] *Entrepreneurship, economy and law (academic journal) No. 1., 207-213*. [in Ukrainian].
2. Momotenko, T. (2015). Vynyknennia, stanovlennia ta poshyrennia orhanizovanoi zlochynnosti v Ukraini: istorychnyi ohliad [The emergence, formation and spread of organized crime in Ukraine: a historical review]. *Forum of law (academic journal)., No. 1., 182-189*. [in Ukrainian].
3. Shostko, O. (2013). Dosvid protydii orhanizovanoi zlochynnosti v Italii [The experience of counteraction to organized crime in Italy]. *Letters of National University of Ostroh Academy. Series "Law". No. 1(7)*. [in Ukrainian].
4. Buhaichuk, K., Sviatokum, I., Chumak, V. (2016). Zakordonnyi dosvid otsinky efektyvnosti politseiskoi diialnosti ta perspektyvy yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience in evaluating the effectiveness of police activities and the prospects for its use in Ukraine] (*Scientific and methodological recommendations*). Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs. [in Ukrainian].

Гребенюк М. В. Американська модель запобігання злочинності (на прикладі роботи поліції міста Нью-Йорка)

На сьогодні криміногенна ситуація в Україні має тенденцію до поширення організованої злочинності, зокрема збільшення кількості тяжких, особливо тяжких злочинів проти життя і здоров'я людей, а також злочинів проти майнових

інтересів громадян та держави загалом. Найбільш значне загострення криміногенної обстановки прослідковується в окремих регіонах держави, а особливо в мегаполісах.

Саме тому у статті автор наголошує, що злочинність стала одним із визначальних факторів, який загрожує національній безпеці України. Процес протидії злочинності, зокрема організованій, потребує адекватного коригування методів боротьби з цим негативним явищем. Автор у дослідженні звертається до вивчення кращих практик зарубіжного досвіду протидії та запобігання злочинності.

У статті розкрита ефективність діяльності підрозділів поліції та здійснено вивчення механізму протидії злочинності на прикладі американського позитивного досвіду боротьби зі злочинністю в місті Нью-Йорку як одному з найбільших мегаполісів Сполучених Штатів Америки.

Зокрема, автор розглядає такий метод протидії злочинності, як застосування так званої «теорії розбитих вікон», яку сформулювали Джеймс Вілсон і Джордж Келлінг у 1982 р. Зазначена теорія ґрунтується на тому, що навіть за такі незначні правопорушення, як розбиті вікна або графіті на стінах у мегаполісах, правопорушник обов'язково має нести відповідальність. Адже загальновідомо, що громадяни, відчувачи безкарність за свої протиправні дії, починають активніше порушувати закон та правопорядок.

Автор розглядає й інший метод протидії злочинності, такий як запровадження інноваційної інформаційної системи «Compstat», що почав застосовуватися в діяльності поліції ще в середині 1990-х рр. Ця інновація полягає у здійсненні поточного криміногенного аналізу з урахуванням таких чотирьох основних складових: збір інформації, оперативне реагування, визначення жорстких засобів протидії, узагальнення результатів проведеної роботи.

Ключові слова: криміногенна ситуація, американська модель запобігання злочинності, тяжкі злочини, злочинність, національна безпека, поліція США, рівень злочинності.

Гребенюк М. В. Американская модель предупреждения преступности (на примере работы полиции города Нью-Йорка)

На сегодняшний день криминальная ситуация в Украине имеет тенденцию к распространению организованной преступности, в частности увеличению количества тяжких, особо тяжких преступлений против жизни и здоровья людей, а также преступлений против имущественных интересов граждан и государства в целом. Наиболее значительное обострение криминальной обстановки прослеживается в отдельных регионах страны, особенно мегаполисах.

Именно поэтому в статье автор отмечает, что преступность стала одним из основных факторов, угрожающих национальной безопасности Украины. Процесс противодействия преступности, в частности организованной, требует адекватной корректировки методов борьбы с этим негативным явлением. Автор в исследовании обращается к изучению лучших практик зарубежного опыта противодействия и предупреждения преступности.

В статье раскрыта эффективность деятельности подразделений полиции и осуществлено изучение механизма противодействия преступности на примере американского положительного опыта борьбы с преступностью в Нью-Йорке как одним из крупнейших мегаполисов Соединенных Штатов Америки.

В частности, автор рассматривает такой метод противодействия преступности, как применение так называемой «теории разбитых окон», сформулированной Джеймсом Уилсоном и Джорджем Келлингом в 1982 г. Указанная теория основывается на том, что даже за такие незначительные правонарушения, как разбитые окна или граффити на стенах в мегаполисах, правонарушитель обязательно должен нести ответственность. Ведь общеизвестно, что граждане, чувствуя безнаказанность за свои действия, начинают активнее нарушать закон и правопорядок.

Автор рассматривает и другой метод противодействия преступности, такой как введение инновационной информационной системы «Compstat», который начал применяться в деятельности полиции еще в середине 1990-х гг. Эта инновация заключается в осуществлении текущего криминогенного анализа с учетом следующих четырех основных составляющих: сбор информации, оперативное реагирование, определение жестких мер противодействия, обобщение результатов проведенной работы.

Ключевые слова: криминогенная ситуация, американская модель предотвращения преступности, тяжкие преступления, преступность, национальная безопасность, полиция США, уровень преступности.

Hrebenuk M. V. American model of crime prevention (on the example of the police of New York)

Currently, the criminogenic situation in Ukraine tends to spread organized crime, in particular, an increase in the number of serious, especially serious crimes against the life and health of people, as well as crimes against the property interests of citizens and the state as a whole. The most significant aggravation of the crime situation is traced in certain regions of the country, especially megalopolises.

That is why in the article the author notes that crime has become one of the main factors that threaten the national security of Ukraine. The process of combating crime, in particular organized, requires an adequate adjustment of methods to combat this negative phenomenon. The author in the research turns to the study of the best practices of foreign experience in countering and preventing of crime.

The article reveals the effectiveness of the police units and examines the mechanism of combating crime on the example of American positive experience in combating crime in New York, as one of the largest megalopolises of the United States of America.

In particular, the author considers such method of combating crime as the use of the so-called "Theory of Broken Windows", which was formulated by James Wilson and George Kelling in 1982. This theory is based on the fact that even for such minor crimes such as vandalism, broken windows or graffiti on the walls in megalopolises, the offender must be held accountable. It is well known that citizens, feeling impunity for their actions, begin to actively violate the law and order.

The author also considers another method of combating crime, such as the introduction of the "CompStat" innovative information system, which began to be used in police activities in the mid-1990s. This innovation is the implementation of the current criminogenic analysis, taking into account the following four main components: the collection of information, rapid response, the definition of tough counter-measures, a synthesis of the results of the work done.

Key words: *criminogenic situation, prevention model, serious crimes, crime, national security, USPolice, crime level, american crime.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 16 від 24.10.2018 р.)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БАНДИТИЗМУ

О. В. Тронько, кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України;

Н. І. Диба, старший науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

Криміногенна ситуація, що склалася в Україні у зв'язку із нестабільною політичною ситуацією й несприятливим соціально-економічним становищем в країні, створює суттєву загрозу для національної безпеки України. Одним із чинників, що зумовлює цю ситуацію, є наявність такого негативного соціального явища, як організована злочинність в усіх формах її прояву та озброєного бандитизму, зокрема.

Бандитизм є одним із найбільш поширених проявів організованої злочинності не лише в Україні, а й у світі. Бандитизм є одним із найнебезпечніших злочинів, а кількість банд, як бачимо, з кожним роком зростає, особливо на сході нашої країни у нелегкий для всіх українських громадян час.

Організатори банд ретельно добирають її членів, цілеспрямовано залучаючи тих із них, які мають навички спортивної боротьби, управління транспортом, поведження з вогнепальною та холодною зброєю, вибухівкою, обізнані з роботою інкасаторів, охорони, з методами оперативно-розшукової діяльності, конспірації тощо.

Організатор (керівник) банди володіє, як правило, такими якісними характеристиками, як злочинний професіоналізм, сміливість, рішучість, яскраво виражені організаторські здібності, схильність до аналітичного мислення. Крім безпосереднього управління діяльністю створеної банди, розподілу функціональних обов'язків між учасниками, організатор (керівник) підтримує внутрішньогрупову дисципліну, залучає до банди нових членів, запобігає виходу із злочинної групи окремих учасників нерідко шляхом застосування до них насильства і погроз, оснащує банду технічними засобами тощо. Варто наголосити, що певна перевага організаторів (керівників) над іншими учасниками жодним чином не зумовлена їх високим освітнім рівнем, який нічим не відрізняється від аналогічного показника решти членів банди.

Особливо актуальним є вивчення *особи – учасника організованої банди*. Складність визначення типових рис такого злочинця полягає в тому, що злочинна організація є складним організаційним утворенням. Ролі, функції, обов'язки учасника злочинної організації (особливо вищих рівнів) надто різні. Особи, які є учасниками організованих злочинних груп, можуть мати різний соціальний статус, освітній рівень, професійні навички, знання і вміння, життєвий досвід, вікові межі. У зв'язку з тим, що інформація та відомості про розкриття злочинних груп високого рівня організованості практично відсутні, можна лише з певною ймовірністю визначити типові риси організованого злочинця. Найбільш складними для вивчення є *особи, що входять до керівного складу злочинної організації (банди)*. Це, як правило, кримінальні «авторитети», авторитет яких склався в результаті неодноразового вчинення злочинів і відбування за це покарання в місцях позбавлення волі («злочинців у законі»), яким притаманні ті ознаки, що характеризують особу, яка вчиняє насильницькі, корисливі та інші злочини. Це також можуть бути особи, що є «мозковим центром» організації і характеризуються високим освітнім рівнем, володіють високими професійними знаннями, досвідом роботи: фінансисти, економісти, виробники (знають технологію виробництва). *Особи, що виконують функції охоронців*, можуть як мати, так і не мати кримінального минулого. Ці особи мають низький або середній освітньо-культурний рівень.

Мотивація членства у злочинній банді для них – це уявлення про «значущість своєї посади», бажання бути причетним до такої злочинної структури. Для здійснення організації, розвідки та планування злочинів найбільше підходять особи, які мають певні знання і досвід виконання таких функцій, набутий у підрозділах Збройних Сил, правоохоронних органів, і які звільнені за негативними обставинами. Свою діяльність такі особи мотивують бажанням «помститися» державним органам, отримати великі гроші. При цьому їх мотиви, як правило, досить стійкі. *Рядові учасники банд, виконавці* – це типові представники злочинців, що вчиняють насильницькі злочини. Особливістю характеристики таких осіб є їх підвищена самовпевненість, зухвалість, жорстокість, внутрішнє переконання в особливій захищеності, оскільки злочини вони вчиняють у групі, будучи добре озброєними [1].

Отже, за рівнем консолідації учасників банд розрізняються: 1) банди з високим рівнем консолідації, для яких характерними є стабільність, жорсткість дисципліни, диференціація ролей, конспірація, авторитарність керівництва та ін. (наприклад, банди, які створені за етнічним принципом); 2) банди із середнім рівнем консолідації, в яких немає чітко визначених керівників, командирів, але є найбільш «авторитетні» й активні члени банди, що складаються із родичів, близьких знайомих, друзів; для їх існування характерними є емоційні зв'язки, почуття симпатії та довіри; коштовності, які здобуваються при вчиненні злочинів, як правило, поділяються порівну; 3) банди з низьким рівнем консолідації їх учасників, які не мають ієрархічної структури; усі її члени виступають у ролі виконавців; тут немає чіткої спеціалізації, оскільки банди часто організуються ситуативно і невдовзі перетворюються в інший тип банд або розпадаються, або виявляються правоохоронними органами.

Типологія банд допомагає суб'єктам боротьби з організованою злочинністю, зокрема бандитизмом, правильно оцінити ступінь їх кримінальності і небезпечності в певному регіоні, наявність необхідних сил для їх ліквідації, достатній рівень оперативно-розшукової забезпеченості, розкриття.

Дослідження географії бандитизму свідчить про нерівномірність територіального поширення злочинів цієї категорії в Україні.

Найбільш криміногенними регіонами, за інформацією Національної поліції України [2], є: *Київська область* (у 2018 р. працівниками Департаменту карного розшуку спільно з працівниками Управління карного розшуку Київської області нейтралізовано злочинну діяльність міжрегіональної озброєної банди Дашкевича, до складу якої входило 6 учасників (одного ліквідовано при затриманні), які на території низки областей із застосуванням зброї вчиняли розбійні напади. Досудовим слідством доведено причетність цих осіб до 19 злочинів у складі банди та легалізації коштів, отриманих від злочинної діяльності, на суму 5 млн грн. Двом учасникам обрано міру запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, стосовно трьох – домашній арешт); *Донецька область* (у 2018 р. працівниками Управління карного розшуку Головного управління Національної поліції України в Донецькій області нейтралізовано злочинну діяльність озброєної банди з трьох учасників, яка на території області із застосуванням зброї вчинила умисне вбивство громадянина Д.); *Одеська область* (у 2017 р. підрозділами карного розшуку Національної поліції України на Одещині нейтралізовано учасників озброєної банди Чібірдіна, яка впродовж 2016–2017 рр. учиняла озброєні напади на пункти обміну валюти. У ході досудового розслідування доведено причетність до вчинення чотирьох епізодів у складі організованої групи. Установлено, що сума завданих злочинами матеріальних збитків склала 2,7 млн грн, вилучено 572,5 тис. грн, накладено арешт на майно на суму 3,3 млн грн. Стосовно учасників банди обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою); *Сумська область* (у 2017 р. на Сумщині затримано озброєну банду Куделька, яка вчинила напад із проникненням у домоволодіння громадян В. із метою заволодіння грошовими коштами в сумі 16 тис. дол. США. Учасникам банди обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою).

Загалом упродовж 2017 р. підрозділами карного розшуку викрито та припинено діяльність 13 озброєних банд, причетних до злочинів, передбачених ст. 257 Кримінального кодексу України («Бандитизм»), що діяли на території Запорізької, Одеської, Сумської та Харківської областей (по дві банди в кожному регіоні),

Дніпропетровської, Донецької, Івано-Франківської, Полтавської та Чернігівської областей (по одній банді).

Також протягом 2018 р. викрито та припинено діяльність 20 озброєних банд, що діяли на території м. Києва (7), Донецької, Запорізької та Київської областей (по 2), Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Одеської, Сумської, Чернігівської та Чернівецької областей (по 1).

За інформацією, наданою Генеральною прокуратурою України, упродовж 2017 р. було зареєстровано 30 кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 257 КК України, у тому числі вчинених у складі організованих груп і злочинних організацій, і відповідно розпочато 30 кримінальних проваджень цієї категорії. У визначений період правоохоронними органами закінчено досудове розслідування у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами 14 кримінальних правопорушень, учинених організованими групами та злочинними організаціями. Упродовж 9 місяців 2018 р. правоохоронними органами держави виявлено та зареєстровано 19 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 257 Кримінального кодексу України, у тому числі вчинених у складі організованих груп і злочинних організацій, і відповідно розпочато 19 кримінальних проваджень зазначеної категорії, закінчено досудове розслідування правоохоронними органами держави у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами 19 кримінальних правопорушень, учинених організованими групами та злочинними організаціями [3].

Так, управлінням нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної прокуратури України здійснювалося процесуальне керівництво у 5 кримінальних провадженнях, обвинувальні акти по яких стосовно 20 осіб спрямовано до суду.

Крім того, правоохоронними органами України до суду направлено обвинувальний акт щодо організатора та трьох членів озброєної банди, які впродовж 2016–2017 рр. вчинили низку тяжких та особливо тяжких злочинів.

Водночас зазначені цифри не повною мірою відображають масштаби поширення бандитизму через відносно незначну частку розкриття, обмеженість практичних прийомів і способів відмежування суміжних із бандитизмом складів злочинів. Бандитизм залишається одним із найбільш небезпечних загальнокримінальних проявів організованої злочинності, незважаючи на стабільну тенденцію до поступового зменшення кількості злочинів цього виду. Оскільки майже у 60 % порушених за фактом бандитизму кримінальних справ кваліфікація змінена на розбійний напад, засуджується лише четверта частина осіб, які вчинили злочини цієї категорії. Близько 25 % від загальної кількості засуджених за бандитизм раніше засуджувалися за вчинення інших злочинів (як правило, корисливої і насильницької спрямованості) [4].

Таким чином, у правозастосовній діяльності під час кваліфікації злочинів, учинених бандою, нерідко виникають проблемні питання, пов'язані з неоднозначним тлумаченням кримінально-правових ознак цього злочинного угруповання. Під час кваліфікації конкретних суспільно небезпечних діянь, що вчиняються організованою озброєною злочинною групою, створеною з метою здійснення нападів на громадян та організації, виникає проблема щодо визначення норми кримінального закону, яку потрібно застосувати в тому чи іншому конкретному випадку.

У цьому зв'язку п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23 грудня 2005 р. визначено, що «суди мають урахувати, що стаття 257 КК України, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням статті 33 КК України, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК України» [5]. Проте таким визначенням постанова не конкретизує, які

саме злочинні дії, що здійснюються членами банди під час нападів, утворюють самостійні склади злочинів, а лише передбачає, що будь-які дії учасників банди, що законодавець закріплює як злочинні, мають розглядатися як самостійні злочини.

Отже, не можуть бути кваліфіковані за сукупністю ст. 257 КК України та статей КК України відповідні дії, адже потребують окремої кваліфікації дії членів банди у процесі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєданого із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (розбій), вимога передачі чужого майна з погрозою насильства (вимагання), вбивство тощо. Оскільки озброєність є обов'язковою, конститутивною (атрибутивною) ознакою бандитизму, протиправне носіння, зберігання, придбання зброї, її ремонт, які здійснюються учасниками банди, не варто кваліфікувати нарівні з бандитизмом як учинення самостійних злочинів. Також під час здійснення бандою інших протиправних діянь, крім нападів та придбання, зберігання зброї (наприклад, під час здійснення таємного викрадення чужого майна), необхідно брати до уваги наявність у діях членів банди сукупності злочинів, що мають бути кваліфіковані окремо.

У випадку відсутності сукупності злочинів виникає питання щодо надання переваги тій чи іншій нормі КК України. Для розв'язання цієї проблеми кримінальним законодавством встановлено низку правил, однак у конкретному випадку вони можуть суперечити одне одному. Так, наприклад, визнається пріоритет спеціальної норми над загальною, тобто норми, яка передбачає неодмінне настання шкідливих наслідків, над нормою, що передбачає відповідальність за самі протиправні дії. У зв'язку з наявною невизначеністю з'являються вказівки на додаткові критерії, наприклад тяжкість конкретного діяння, вчиненого під час бандитського нападу, тощо.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши важливі питання щодо кваліфікації бандитизму, можна констатувати, що на сучасному етапі бандитизм є складною, соціально-негативною загальнолюдською проблемою, яка потребує негайного розв'язання.

Із цією метою вважаємо доцільним Верховному Суду України своєю постановою конкретизувати деякі питання практики застосування конкурентного законодавства під час розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, зокрема детально регламентувати підходи щодо застосування конкуренції норм та визначити, якій із норм віддавати перевагу в конкретних випадках. Правильна кваліфікація та встановлення ознак, що характеризують бандитизм, надасть можливість уникнути помилок у слідчо-судовій практиці та ефективно протидіяти такому небезпечному злочину, як бандитизм.

З метою вдосконалення механізму застосування запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні у справах про злочини, вчинені у складі організованих злочинних угруповань (зокрема, банд), необхідним є прискорення прийняття Закону України «Про внесення змін до статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (щодо підтвердження легальності походження коштів, внесених у якості застави)», оскільки відомою є практика, коли для внесення застави особи, яких підозрюють, обвинувачують в учиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину (зокрема, передбаченого ст. 257 КК України («Бандитизм»)), використовують кошти, отримані незаконним шляхом.

Перелік літератури

1. Голіна В. В. Кримінологічне забезпечення діяльності суб'єктів запобігання злочинності і боротьби з нею в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. Харків: ХНУВС, 2017. № 1 (15).
2. Про надання інформації: лист Нац. поліції України від 17 жовт. 2018 р. № 1337/15/4/1-18.
3. Щодо протидії бандитизму: лист Генер. прокуратури України від 9 жовт. 2018 р. № 21/4-331/Вих.-18.
4. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження. Харків: Регіон-інформ, 2017. 212 с.
5. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верхов. Суду України № 13 від 23 груд. 2005 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05> (дата звернення: 23.09.2018).

Транслітерація переліку літератури

1. Holina, V.V. (2017). Kryminolohichne zabezpechennia diialnosti subiektiv zapobihannia zlochynnosti i borotby z neiu v Ukraini. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs. No. 1 (15). [in Ukrainian].

2. National Police of Ukraine. Letter No. 1337\15\4\1-18 as of 17.10.2018 (*Letter of information*). [in Ukrainian].

3. General Prosecutor's Office of Ukraine. Letter on combating gangsterism No. 21/4-331/Outgoing-18 as of 09.10.2018. (*Letter of information*). [in Ukrainian].

4. Holina, V.V. (2017). Kryminolohichni ta kryminalno-pravovi problemy borotby z bandytyzmozom: sotsialno-pravove i kryminolohichne doslidzhennia. [Criminological and criminal law issues on combating gangsterism: social-legal and criminological research]. Kharkiv: Region-inform. [in Ukrainian].

5. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine as of 23.12.2005. Pro praktyku rozghliadu sudamy kryminalnykh sprav pro zlochyny, vchyneni stiikymy zlochynnymy obiednanniamy [On the practice of judicial consideration of criminal cases of crimes committed by persistent criminal associations]. No. 13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.

Тронько О. В., Діба Н. І. Кримінально-правові аспекти та проблемні питання кваліфікації бандитизму

Протидія організованій злочинності, зокрема бандитизму, залишається актуальним напрямом правоохоронної діяльності. Це питання є ще більш актуальним тому, що вбачається тенденція до збільшення кількості осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за бандитизм на території України. Бандитизм залишається одним із найнебезпечніших злочинів проти громадської безпеки. Високий рівень суспільної небезпеки бандитизму, його поєднання з іншими тяжкими та особливо тяжкими злочинами (вбивство, нанесення тілесних ушкоджень, розбійний напад, вимагання, захоплення заручників тощо), різноманітність злочинних форм і проявів, складність кваліфікації та доказування різних його аспектів зумовлюють необхідність проведення кримінально-правового та кримінологічного дослідження проблем бандитизму, розроблення нової системи запобігання цьому виду злочину.

Під час кримінологічного дослідження структури організованої злочинної банди складено такий узагальнений «портрет» особи, яка вчиняє бандитизм: особа чоловічої статі (99,5 %), громадянин України (97,0 %), мешканець міста (83,0 %), має невисокий рівень освіти (частка осіб, які мають середню або середню спеціальну освіту, становить 92,9 %), вік – від 25 до 40 років (70,6 %). Харак-

терною особливістю бандитизму є незначна частка злочинців, які вчинили бандитський напад у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння (менше 15 %), що пояснюється ретельним плануванням, визначенням об'єктів нападу та свідчить про цілеспрямовану й вольову злочинну поведінку бандитів.

У правозастосовній діяльності під час кваліфікації злочинів, скоєних бандою, нерідко виникають проблемні питання, пов'язані з неоднозначним тлумаченням кримінально-правових ознак цього злочинного угруповання. Під час кваліфікації конкретних суспільно небезпечних діянь, що вчиняються організованою озброєною злочинною групою, створеною з метою здійснення нападів на громадян та організації, виникає проблема щодо визначення норми кримінального закону, яку потрібно застосувати в тому чи іншому конкретному випадку.

Ключові слова: організована злочинність, бандитизм, кримінально-правові аспекти, злочинці, кваліфікація злочинів, тяжкі злочини, кримінальна відповідальність.

Трощько О. В., Дыба Н. И. Уголовно-правовые аспекты и проблемные вопросы квалификации бандитизма

Противодействие организованной преступности, в частности бандитизму, остается актуальным направлением правоохранительной деятельности. Этот вопрос актуален еще и потому, что прослеживается тенденция к увеличению количества лиц, привлекаемых к уголовной ответственности за бандитизм на территории Украины. Бандитизм остается одним из самых опасных преступлений против общественной безопасности. Высокий уровень общественной опасности бандитизма, его сочетание с другими тяжкими и особо тяжкими преступлениями (убийство, нанесение телесных повреждений, разбойное нападение, вымогательство, захват заложников и т.д.), разнообразие преступных форм и проявлений, сложность квалификации и доказывания различных его аспектов обуславливают необходимость проведения уголовно-правового и криминологического исследования проблем бандитизма, разработки новой системы предотвращения этого вида преступления.

Во время криминологического исследования структуры организованной преступной банды составлен такой обобщенный «портрет» лица, совершающего бандитизм: лицо мужского пола (99,5 %), гражданин Украины (97,0 %), житель города (83,0 %), имеет невысокий уровень образования (доля лиц, имеющих среднее или среднее специальное образование, составляет 92,9 %), возраст – от 25 до 40 лет (70,6 %). Характерной особенностью бандитизма является незначительная часть преступников, совершивших бандитское нападение в состоянии алкогольного или наркотического опьянения (менее 15 %), что объясняется тщательным планированием, определением объектов нападения и свидетельствует о целенаправленном и вольовом преступном поведении бандитов.

В правоприменительной деятельности при квалификации преступлений, совершенных бандой, нередко возникают проблемные вопросы, связанные с неоднозначным толкованием уголовно-правовых признаков этой преступной группировки. Во время квалификации конкретных общественно опасных деяний, совершаемых организованной вооруженной преступной группой, созданной с целью

совершения нападений на граждан и организации, возникает проблема определения нормы уголовного закона, которую нужно применить в том или ином конкретном случае.

Ключевые слова: организованная преступность, бандитизм, уголовно-правовые аспекты, преступники, квалификация преступлений, тяжкие преступления, уголовная ответственность.

Tronko O. V., Dyba N. I. Criminal and legal aspects and problematic issues of qualification of gangsterism

Counteraction to organized crime, in particular gangsterism, remains a relevant area of law enforcement activity. This issue is even more urgent because the number of persons prosecuted for gangsterism on the territory of Ukraine has a constant growth trend. Gangsterism remains one of the most dangerous crimes against public safety. The high level of public danger of gangsterism, its combination with other serious and especially serious crimes (murder, grievous bodily injury, brigandism, extortion, hostage taking etc.), a variety of criminal forms and manifestations, the complexity of qualifying and proving its various aspects make it necessary to conduct a criminal-legal and criminological study of issues of gangsterism, to develop a new system to prevent this type of crime.

While conducting criminal research of the structure of organized criminal group a generalized "portrait" of the perpetrator of gangsterism was compiled: male (99,5 %), citizen of Ukraine (97,0 %), city dweller (83,0 %), has low level of education (part of whom has secondary-level education or upper-secondary education (92,9 %), ages of 25 – 40 years old (70,6 %). A characteristic feature of gangsterism is an insignificant proportion of criminals who have committed a gangster attack while intoxicated (less than 15 %), which is explained by careful planning, identifying the targets of the attack and demonstrates the deliberate and strong-willed criminal behavior of bandits.

In law enforcement, when qualifying crimes committed by a gang, there are often problematic issues related to the ambiguous interpretation of the criminal law characteristics of this criminal gang. During the qualification of specific socially dangerous acts committed by an organized armed criminal group created to commit attacks on citizens and organizations, there is a problem in defining the norm of criminal law, which shall be applied in a particular case.

Key words: organized crime, banditry, criminal-law aspects, criminals, qualification of crimes, serious crimes, criminal liability.

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 16 від 24.10.2018 р.)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У ПРИКОРДОННІЙ СФЕРІ

І. П. Кушнір, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права та приватноправових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Невід'ємною складовою розвитку сучасного суспільства є прогресивне зростання ролі інформаційних відносин. Кожного дня, як і в діяльності будь-якого іншого органу влади, персонал Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) здійснює інформаційну діяльність щодо одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації: прав людини щодо вільного перетинання державного кордону [1]; прав громадян щодо вільного доступу до державної служби [1] та забезпечення виконання завдань, що покладаються державою на прикордонне відомство [2]. Сьогодні інформація, а точніше право на інформацію, є об'єктом державно-правової охорони, як й інші життєво важливі права людини. Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації [3]. Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України [3].

З появою нових видів загроз у сфері безпеки державного кордону виникла нагальна потреба в розвитку та посиленні захисту інформаційної складової, що передбачено Стратегією розвитку ДПСУ

[4]. Утілюючи це положення, прикордонним відомством серед Основних напрямів діяльності та подальшого розвитку ДПСУ у 2018 р. заплановано здійснення конкретних кроків щодо: розвитку інформаційної взаємодії, інформаційно-аналітичного забезпечення [5, п. 6]; посилення протидії інформаційним загрозам [5, п. 22.2]; забезпечення якісного моніторингу щодо дотримання законодавства з питань звернень громадян та їх запитів на отримання публічної інформації [5, п. 23.1]; забезпечення розв'язання соціальних питань, з якими звертаються громадяни, які потребують соціального захисту та підтримки [5, п. 23.2], тощо. Розвиток інформаційної складової залежить не лише від нормативного закріплення, а й від правильного та чіткого втілення норм законодавства і вимог керівництва ДПСУ в повсякденній практичній діяльності посадовими особами відомства. Гарантією правового забезпечення охорони прав, свобод людини і громадянина, громадської безпеки, безпеки людства, а також запобігання злочинам [6, ст. 1] є норми Кримінального кодексу України (далі – КК).

У чинному КК сьогодні відсутнє систематизоване закріплення статей зі складом злочинів, за які передбачена кримінальна відповідальність у разі порушення інформаційних прав, та ще й вони не завжди прямо це визначають. У КК злочини в інформаційній сфері регулюють понад 50 статей, що містяться в різних розділах [7, с. 57]. Із цього приводу 9 грудня 2011 р. до Верховної Ради України (далі – ВР) було внесено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за посягання у сфері інформаційної безпеки» (законопроект № 9575), який до сьогодні залишається на опрацюванні в комітеті ВР [8]. У наведеному законопроекті запропоновано внести зміни до КК із метою вдосконалення системи юридичної відповідальності за правопорушення у сфері інформаційної безпеки та викласти назву розділу XVI КК у такій редакції: «Злочини у сфері інформаційної безпеки». У цьому розділі пропонується сформулювати склади злочинів у сфері інформаційної безпеки, що відповідатимуть умовам позитивного розвитку українського суспільства, його включення до світових процесів інформатизації [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Державно-правове визнання інформаційних відносин, як і відповідальність за посягання на них, має недовготривалий період, але разом із цим питання відповідальності та охорони в межах інформаційної сфери вже здобули науковий інтерес. Переважно питання кримінально-правової охорони ставилися в загальному огляді відповідальності в інформаційній сфері (Л. П. Коваленко, О. М. Селезньова, Г. М. Писаренко, Т. А. Костецька, Ю. Є. Максименко та ін.). Охорона інформаційних відносин із позиції кримінального законодавства досліджувалась: М. В. Карчевським (кримінально-правова охорона інформаційної безпеки), Н. А. Савіною (кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства), О. К. Тугаровою (кримінально-правове забезпечення охорони інформаційних відносин) та ін.

Окреслення не виділених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз цих праць свідчить про те, що в основному в них досліджені загальні питання правової та кримінальної відповідальності всіх інформаційних відносин. Питання охорони інформаційних відносин у сфері діяльності ДПСУ в кримінально-правовому контексті окремо не досліджувались. Це зумовлює актуальність та наукову новизну піднятого автором питання.

Метою статті є дослідження окремих аспектів кримінально-правової охорони інформаційних відносин у прикордонній сфері. Для вирішення цієї мети необхідно, по-перше, визначити, які інформаційні відносини в межах функціонування ДПСУ підпадають під кримінально-правову охорону; по-друге, установити статті КК, за якими настає кримінальна відповідальність за посягання на ці відносини.

Виклад основного матеріалу. Переважно інформаційні відносини, що підлягають кримінально-правовій охороні, розглядались у контексті захисту від витоку інформації. Така позиція відображає переважне право держави на захист інформаційних прав, оскільки пов'язується із захистом державної таємниці. Як справедливо зауважує М. В. Карчевський, таке становище не відповідає соціальним

тенденціям інформатизації та зумовленим ними потребам у правовому регулюванні й охороні суспільних відносин [10, с. 267]. Науковець зазначає, що суб'єкт перебуває в стані інформаційної безпеки тоді, коли ефективність його діяльності забезпечена повною, достовірною та достатньою для прийняття рішень інформацією [10, с. 271].

Діяльність ДПСУ охоплює різноманітні зовнішні та внутрішні напрями в межах охорони державного кордону та організації повсякденної діяльності, тому інформація, що знаходиться в її обігу, є досить різноманітною. Інформація, якою володіє розпорядник (кожен зі структурних підрозділів ДПСУ як суб'єкт інформаційних відносин), за змістом є такою: інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; науково-технічна інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація; інші види інформації. Крім того, за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом [3, ст. 20]. Відкритою є публічна інформація, що була отримана або створена в процесі виконання посадовими особами ДПСУ своїх обов'язків або яка знаходиться у володінні органів ДПСУ як суб'єктів владних повноважень. Така інформація є відкритою, тому не підлягає захисту, а відповідальність у цьому аспекті може настати для органів ДПСУ як розпорядників такої інформації і лише в адміністративно-правових межах за відмову, ненадання інформації або з інших підстав, передбачених законодавством [11].

Публічна інформація з обмеженим доступом є конфіденційною, таємною та службовою [11]. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, поширювання такої інформації можливе лише за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом. Порушення права громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю тягне настання кримінальної відповідальності згідно зі ст. 182 КК. У разі коли недоторканність приватного життя було порушено

службовою особою ДПСУ в результаті службової недбалості, то за наявності підстав для того вчинене можна кваліфікувати за ст. 367 (425) КК. У такому випадку потерпілим від злочину може бути будь-яка особа (військовослужбовець або особа, яка не має відношення до служби в ДПСУ), без згоди якої збиралася або розповсюджувалася вказана конфіденційна інформація.

Згідно зі ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці, а також члени їх сімей (у разі відсутності за місцем їх проживання державних або комунальних закладів охорони здоров'я) отримують кваліфіковану медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я. У зв'язку із цим медичному персоналу таких закладів доступна інформація про стан їх здоров'я [12]. За розголошення такої інформації, якщо це спричинило тяжкі наслідки, настає відповідальність згідно зі ст. 145 КК («Незаконне розголошення лікарської таємниці»).

Таємна інформація – це інформація, доступ до якої обмежується відповідно до законодавства та розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Перелік відомостей, що становлять державну таємницю, у сфері охорони державного кордону передбачений наказом СБУ «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» від 12 серпня 2005 р. № 440. За розголошення відомостей такого характеру в КК передбачена відповідальність згідно зі ст. 328 («Розголошення державної таємниці»). У разі втрати документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, настає відповідальність, передбачена ст. 329 КК. Військовослужбовці ДПСУ в разі розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, за відсутності ознак державної зради несуть відповідальність відповідно до ст. 422 КК. Кримінальна відповідальність за шпигунство, тобто передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю, передбачена статтями 111 КК (у разі вчинення цих дій громадянином України) та 114 КК (якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без

громадянства). Згідно із Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» військову службу в ДПСУ можуть проходити виключно громадяни України, водночас законодавчо не визначено заборони іноземцям та особам без громадянства перебувати на посадах працівників ДПСУ. У зв'язку з цим можемо зробити висновок, що шпигунські дії, вчинені військовослужбовцями ДПСУ, можуть бути кваліфіковані лише за ст. 111 КК, працівниками ДПСУ – як за ст. 111, так і ст. 114 КК (залежно від їх громадянства).

Службовою інформацією є інформація, що міститься: у документах органів ДПСУ, які становлять внутрішньовідомчу службову кореспонденцію; доповідних записках; рекомендаціях, пов'язаних з охороною державного кордону або здійсненням контрольних функцій, процесом прийняття рішень, а також рекомендаціях, що передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень; інформація, що зібрана в процесі оперативно-розшукової діяльності, у сфері оборони країни і яку не віднесено до державної таємниці. За передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам таких відомостей, зібраних у процесі оперативно-розшукової діяльності, у сфері оборони країни, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства, передбачена кримінальна відповідальність згідно зі ст. 330 КК.

Широке використання комп'ютерних технологій у діяльності ДПСУ зумовлює необхідність технічного захисту інформаційної безпеки, що відображено в окремому розділі XVI КК «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку».

Різноманітність сучасних інформаційних відносин, що підлягають кримінально-правовій охороні, потребує певної диференціації. Серед інформаційних відносин, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, М. В. Карчевський виокремлює: 1) відносини щодо забезпечення доступу до інформаційних ресурсів; 2) відносини щодо формування інформаційного ресурсу; 3) відносини щодо забезпечення функціонування інформаційних

технологій як засобів доступу до інформаційного ресурсу та його формування [10, с. 270–271]. О. К. Тугарова злочини у сфері обігу інформації розмежовує за такими групами: злочини, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини у сфері обігу інформації з обмеженим доступом та іншої інформації, що охороняється законом; злочини, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини у сфері технічного захисту інформації; злочини, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини у сфері інформаційно-психологічної безпеки особи та суспільства [13, с. 65]. У межах нашого дослідження варто ще розмежувати означені суспільні відносини за суб'єктивним складом. У прикордонній сфері кримінально-правовій охороні підлягають інформаційні права таких суб'єктів: осіб, які не пов'язані стійкими відносинами з ДПСУ (які перетинають державний кордон України, подають запит на інформацію про діяльність ДПСУ, про правила та особливості перетинання державного кордону України тощо); осіб, які входять до складу ДПСУ (військовослужбовці та працівники); суб'єкта, органу публічної влади – ДПСУ (інформація про діяльність відомства, його посадових осіб тощо).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Розвиток інформаційного суспільства зумовлює створення відповідних умов в діяльності ДПСУ за двома основними напрямками: по-перше, доступ громадян чи зацікавлених органів влади до відкритої публічної інформації; по-друге, забезпечення захисту інформації з обмеженим доступом, яка стала відома й обробляється у зв'язку виконанням завдань держави (незалежно від носія збереження). Одним із засобів охорони інформаційних відносин з урахуванням доступу до інформації та її захисту в прикордонній сфері є встановлення кримінальної відповідальності за найбільш тяжкі порушення законодавства України про інформацію як один із видів відповідальності, що застосовується поряд із дисциплінарною, цивільно-правовою та адміністративною.

Питання вдосконалення норм кримінального законодавства щодо захисту інформаційних відносин у сфері діяльності ДПСУ у зв'язку із розширенням їх меж та різновидів можуть стати предметом подальших наукових розробок.

Перелік літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.
3. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
4. Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби: розпорядж. Каб. Міністрів України від 23 листоп. 2015 р. № 1189-р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 94. Ст. 3227.
5. Основні напрями діяльності та подальшого розвитку Державної прикордонної служби України у 2018 році. *Прикордонник України*. 2018. № 3–4 (5593–5594). С. 13–15.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
7. Писаренко Г. М. Юридична відповідальність в інформаційній сфері: окремі аспекти становлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 36 (2). С. 55–58.
8. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за посягання у сфері інформаційної безпеки». *Законопроекти Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42065 (дата звернення: 09.06.2018).
9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за посягання у сфері інформаційної безпеки». *Законопроекти Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42065.
10. Карчевський М. В. До питання визначення інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. Вип. 1. С. 267–272.
11. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
12. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

13. Тугарова О. К. Кримінально-правове забезпечення охорони інформаційних відносин. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 4, т. 3. С. 61–66.

Транслітерація переліку літератури

1. The Constitution of Ukraine Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-VR (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, art. 141.

2. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 27, art. 208.

3. Pro informatsiiu: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 48, art. 605.

4. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku Derzhavnu prykordonnu sluzhbu: pozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy від 23.11.2015 р. № 1189-р. (2015). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 94, art. 3227.

5. Osnovni napriamky diialnosti ta podalshoho rozvytku Derzhavnoi prykordonnoi sluzhbu Ukrainy u 2018 r.: *Prykordonnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 3-4 (5593-5594), art. 13-157.

6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 25–26, art. 131.

7. Pysarenko, H. M. (2016). Yurydychna vidpovidalnist v informatsiinii sferi: okremi aspekty stanovlennia. *Naukovii visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu – Scientific herald of Uzhhorod National University. Ser.: Pravo. issue 36(2)*, 55-58. [in Ukrainian].

8. Kartka zakonoproekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh aktiv Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za posiahannia u sfere informatsiinoi bezpeky. *Zakonoproekty Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42065/

9. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh aktiv Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za posiahannia u sfere informatsiinoi bezpeky». *Zakonoproekty Verkhovnoi Rady Ukrainy*.

10. Karchevskii, M. V. (2012). Do pyttannia vyznachennia informatsiinoi bezpeky yak obiekta kryminalno-pravovoi okhorony. *Borotba z orhanizovanoi zlochinnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka) – Fighting Organized Crime and Corruption (theory and practice)*, issue 1, 267-272. [in Ukrainian].

11. Pro dustup do publichnoi informatsii : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 32, art. 314.

12. Pro sotsialnii i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simei : Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 r. № 2011-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 15, art. 190.

13. Tuharova, O. K. (2015). Kryminalno-pravove zabezpechennia okhorony informatsiinykh vidnosyn. [Public information relationsip Criminal framework protection]. *Naukovii visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Kherson State University Herald Scientific. Ser.: Yurydychni nauki. issue 1*, 267-272. [in Ukrainian].

Кушнір І. П. Кримінально-правове забезпечення охорони інформаційних відносин у прикордонній сфері

У статті розглядаються питання кримінально-правової охорони інформаційних відносин. З появою нових видів загроз національній безпеці України у сфері охорони та захисту державного кордону питання розвитку та посилення захисту інформації набувають особливо важливого значення. Про це акцентовано у Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України та в Основних напрямках діяльності та подальшого розвитку Державної прикордонної служби України у 2018 р. Належне дотримання інформаційного законодавства залежить і від установленної відповідальності за його порушення, що покладається на окремі норми КК України. Констатовано, що ці норми розміщені в різних розділах та не мають належної систематизації. Питання системного реформування кримінально-правового забезпечення охорони інформаційної безпеки України піднято на рівні Верховної Ради України та сьогодні залишається у статусі законопроекту.

Проаналізовані у статті відносини дозволили виокремити суб'єктів інформаційних відносин у прикордонній сфері, що підлягають кримінально-правовій охороні: особи, які не пов'язані стійкими відносинами з ДПСУ (які перетинають державний кордон України тощо); особи, які входять до складу ДПСУ (військово-службовці та працівники); ДПСУ як орган публічної влади (службова та таємна інформація, інформація про діяльність відомства, його посадових осіб тощо).

Одним із засобів охорони інформаційних відносин з урахуванням доступу до інформації та її захисту в прикордонній сфері є застосування кримінальної відповідальності.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, інформація, інформаційні відносини, прикордонна сфера.

Кушнір І. П. Уголовно-правовое обеспечение охраны информационных отношений в пограничной сфере

В статье рассматриваются вопросы уголовно-правовой охраны информационных отношений. С появлением новых видов угроз национальной безопасности Украины в сфере охраны и защиты государственной границы вопросы развития

и усиления защиты информации приобретают особенно важное значение. Об этом акцентировано в Стратегии развития Государственной пограничной службы Украины и в Основных направлениях деятельности и дальнейшего развития Государственной пограничной службы Украины в 2018 р. Надлежащее соблюдение информационного законодательства зависит и от установленной ответственности за его нарушение, что возлагается на отдельные нормы УК Украины. Констатировано, что эти нормы расположены в разных разделах и не имеют надлежащей систематизации. Вопрос системного реформирования уголовно-правового обеспечения охраны информационной безопасности Украины, поднятый на уровне Верховного Совета Украины, и сегодня остается в статусе законопроекта.

Проанализированные в статье отношения позволили выделить субъектов информационных отношений в пограничной сфере, подлежащих уголовно-правовой охране: лица, не связанные устойчивыми отношениями с ГПСУ (пересекающие государственную границу Украины и т. д.); лица, входящие в состав ГПСУ (военнослужащие и работники); ГПСУ как орган публичной власти (служебная и секретная информация, информация о деятельности ведомства, его должностных лиц и т. д.).

Одним из средств охраны информационных отношений с учетом доступа к информации и ее защиты в пограничной сфере является применение уголовной ответственности.

Ключевые слова: уголовно-правовая охрана, информация, информационные отношения, пограничная сфера.

Kushnir I. P. Criminal and law provision for protection of information relations in border guard sphere

The article deals with the issues of criminal and legal protection of information relations. With the advent of new types of threats to the national security of Ukraine in the field of security and protection of the state border, the issues of development and strengthening of information security are of particular importance. This is accentuated in the Strategy for the Development of the State Border Guard Service of Ukraine and in the Basic Directions for Activities and Further Development of the State Border Guard Service of Ukraine (SBGSU) in 2018. The due observance of the information legislation also depends on the established responsibility for its violation, which is based on separate norms in the Criminal Code of Ukraine. It is stated that these norms are located in different sections and are not systematized properly. The issues of systematic reforms of the criminal and legal provision for the protection of information security of Ukraine are passed at the level of the Verkhovna Rada of Ukraine and remain in the status of the bill nowadays.

The relations have been analyzed in the article and it allowed to identify the subjects of information relations in the border guard sphere which subject to criminal and legal protection: those persons who are not bound by stable relations with the SBGSU (those who cross the state border of Ukraine, etc.); persons belonging to the SBGSU (military personnel and employees); the SBGSU as a public author-

ity (official and secret information, information on the activities of the agency, its officials, etc.).

One of the means for protecting information relations with regard to access to information and its protection in the border guard sphere is the application of criminal responsibility.

Key words: *criminal and legal protection, information, information relations, border guard sphere.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри теорії та історії держави і права та приватноправових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (протокол № 17 від 28.06.2018 р.)

МЕТОДИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСЯГІВ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

І. О. Христич, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. В останні роки значна увага стала приділятися протидії корупції в різних сферах життєдіяльності нашої країни, хоча тривалий час на існування корупції у приватній сфері зовсім не зверталася увага. Але зарубіжні вчені цьому питанню приділяють увагу вже давно, тому що її існування є запобіжником розвитку економіки, а в нашій країні – й надходжень іноземних інвестицій для розвитку України. Для того щоб можна було реально оцінити обсяги корупції у приватній сфері України, необхідно розробити відповідні методики їх встановлення. На жаль, в останні роки цьому питанню не приділяється достатньої уваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багатоаспектні проблеми вдосконалення статистичного обліку корупційних правопорушень висвітлені в працях вітчизняних вчених і представників ближнього та далекого зарубіжжя. Це праці: М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, А. П. Закалюка, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, О. М. Литвинова, В. В. Сташиса, Л. О. Шевченко, Л. Шеллі та інших учених. Але, на жаль, у більшості публікацій проблемі встановлення реальних обсягів корупції у приватній сфері не приділяється належної уваги, особливо це стосується розробки методики їх установлення.

Мета та завдання статті. Метою статті є аналіз стану розробки методик установлення обсягів корупції у приватній сфері України.

Виклад основного змісту матеріалу. Корупційну злочинність у приватній сфері деякі вчені поділяють на такі види: корупційні неправомірні дії, що вчиняються щодо юридичних осіб приватної сфери; підкуп-продажність усередині компанії; використання службовцями приватних комерційних структур для одержання неправомірної вигоди [1, с. 888, 890]. Показники, які характеризують корупційні прояви у приватній сфері, не є стабільними, адже вони систематично видозмінюються.

Найбільш поширеними формами корупційних практик у приватному секторі є так звані «відкати» комерційними структурами, що діють у сфері державних закупівель і тендерних пропозицій; отримання неправомірної вигоди при працевлаштуванні; протиправна торгівля комерційною інформацією про конкурентів; порушення норм антимонопольного (конкурентного) законодавства у формі змови щодо утримання цін на певному рівні. Серед нелегальних практик, що створюють умови для корупційних проявів, найбільш поширеними є виплати заробітної плати «в конвертах», ведення подвійної бухгалтерії, використання послуг фіктивних фірм для ухилення від сплати податків та отримання інших протизаконних преференцій в оподаткуванні [2, с. 28].

Аналіз законодавства і практичної діяльності щодо боротьби з корупцією в інших країнах світу дозволяє зробити висновки, що сьогодні жодна держава не може проголосити про повну, остаточну й безперечну перемогу над цим руйнівним явищем [3, с. 85]. Тривалий час вважалось, що корупція притаманна лише сферам державного управління та публічної влади. І лише з приєднанням України до Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції ООН проти корупції (дата ратифікації – 18.10.2006 р.) починають розглядатися питання корупції у приватній сфері, оскільки в ній наявні корупційні відносини в діяльності юридичних осіб приватного права, а також існує враженість всього бізнес-середовища корупційною практикою [4].

На сучасному етапі відбуваються дійсно позитивні зміни. Але встановити реальний обсяг корупції дуже складно. Як загальнові-

домо, під методикою ми розуміємо сукупність способів, заходів, методів, що використовуються для збирання, оброблення та аналізу інформації [5, с. 25]. Методика кримінологічного дослідження – сукупність методів, способів, заходів, що використовуються для збирання, обробки та аналізу кримінологічної інформації, які визначаються конкретними завданнями і метою дослідження. У кримінології широко використовуються загальнонаукові, статистичні, соціологічні, психологічні, математичні, кібернетичні методи та способи дослідження [6, с. 112].

Застосування тих чи інших методів у кримінологічному дослідженні зумовлюється предметом, метою і завданням конкретного кримінологічного дослідження, адже в науці не існує універсальних методів і будь-якому з них притаманні як переваги, так і недоліки. Тому найчастіше при кримінологічних дослідженнях використовуються методи в сукупності.

Таке дослідження повинно пройти послідовно всі етапи кримінологічного пізнання: 1) установлення проблеми, ознайомлення з профільною літературою, визначення наукової гіпотези запланованого дослідження; 2) розробка програми дослідження, визначення джерел інформації, методів дослідження, учасників, матеріально-технічного забезпечення; 3) безпосереднє збирання інформації та її фіксація; 4) узагальнення й аналіз отриманої інформації [7, с. 29]. Деякі вчені-кримінологи виокремлюють іншу кількість послідовних етапів кримінологічного дослідження [8, с. 14]. Однак кожне дослідження обов'язково проходить ці етапи, інакше ми не одержимо реальних даних про те чи інше явище.

Але на практиці основні методи дослідження такого явища, як корупція, – це соціологічні методи дослідження у вигляді масового опитування. При цьому так само можуть використовуватися методи анкетування або інтерв'ювання. Спроба провести нами анкетування на шпальтах Інтернету чітко продемонструвала незацікавленість респондентів надавати інформацію про стан корупції у приватній сфері. У першу чергу це підкреслюється поширеністю цього явища в суспільстві. У цьому році 29 березня телеканал «1+1» у передачі «Право на владу» спитав присутніх і встановив, що 79 % із них давали хабарі, хоча більшість із них ставляться до дачі хабара не-

гativement. Але в суспільстві давно склалася думка, що без хабара те чи інше питання або буде вирішуватися складніше, або воно залишиться невирішеним.

Крім того, респонденти не зовсім упевнені, що результати опитування не можна буде використовувати проти них. Інакше кажучи, вони мають сумнів щодо анонімності використання відповідей. Особливо це стосується тих випадків, коли масив опитуваних є незначним або коли в колективі відомо, хто відповідав на запитання.

Заслуговує на позитивну оцінку проведене емпіричне дослідження, методологія якого для вимірювання стану та динаміки корупційних правопорушень поєднала: а) опитування підприємців; б) опитування співробітників правоохоронних органів; в) глибинні інтерв'ю з підприємцями та співробітниками правоохоронних органів. Загалом було опитано 304 респонденти (підприємці). Інтерв'ю проводилися в 13 областях, Автономній Республіці Крим та місті Києві. Були опитані власники та посадові особи вищої ланки (директор, заступник директора, керівник структурного підрозділу тощо). Респонденти відбирались методом «снігової грудки» з урахуванням статі, розміру бізнесу (малий, середній, великий), основної сфери діяльності. Опитування проводилось методом інтерв'ю («face-to-face»). При цьому окремі блоки питальника самостійно заповнювались респондентами з метою підвищення якості та достовірності інформації, що має особистісний характер. Інтерв'ю з респондентами-чоловіками та респондентами-жінками проводили інтерв'юери тієї самої статі, що і респонденти. Що стосується опитування співробітників правоохоронних органів, то всього було опитано 730 правоохоронців. Опитування проведено в 23 областях, Автономній Республіці Крим та місті Києві. При формуванні вибірки було визначено підрозділи (департаменти, управління тощо), що належать до спеціалізованих антикорупційних підрозділів у відповідних правоохоронних органах. Респонденти відбирались за квотним принципом з урахуванням посади, рівня структури, де вони працюють (центральні, обласні, районні), місця роботи (МВС, СБУ, податкова поліція, державна митна служба, державна прикордонна служба, військова служба правопорядку в збройних силах, відділи/управління внутрішньої безпеки), стажу роботи в правоохоронних

органах. Отже, вибірка дослідження виявилася репрезентативною щодо співробітників спеціалізованих підрозділів із протидії корупції. Опитування проводилось методом анкетування. Глибинні інтерв'ю проводилися після завершення узагальнень результатів кількісних досліджень (опитувань). Було проведено дві серії якісних досліджень: а) глибинні інтерв'ю підприємців різного рівня (опитано 10 респондентів, які представляли малий бізнес, 10 представників середнього і 10 представників великого бізнесу); б) глибинні інтерв'ю співробітників правоохоронних органів (опитано 20 співробітників правоохоронних органів). Відбір респондентів проводився методом «снігової грудки» [9, с. 5–6].

У межах проекту міжнародної технічної допомоги «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, НАЗК було опрацьовано і в січні 2017 р. схвалено Методику стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні [10]. У презентації цього проекту, яка відбулася 29 листопада 2016 р. [11], брали участь представники Інституту прикладних гуманітарних досліджень, органів влади (Адміністрації Президента, Уряду, Міністерства юстиції України, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Генеральної прокуратури України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), міжнародних організацій (ЕУАМ, ПРООН, ЄС), експертної спільноти (Реанімаційний пакет реформ та ін.) та мас-медіа.

Зокрема, якщо звернутися до опитування населення, що було проведено фондом «Демократичні ініціативи», наскільки успішно ведеться боротьба з корупцією в Україні, то понад 80 % опитаних респондентів вважають, що ця боротьба не є успішною, і лише 1 % населення бачить позитивні зміни [12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На жаль, можна констатувати, що в нашій країні відсутнє систематичне обстеження населення з метою встановлення обсягів корупції в цілому, а також у приватній сфері. Загальновідомо, що встановлення реальних обсягів корупції необхідно тому, що корупція є передумовою і наслідком функціонування «тіньової» економіки держави, а суб'єкти корупційних діянь – одні з основних споживачів послуг

із легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, і водночас – неодмінні учасники більшості схем їх «відмивання». Саме тому без радикального зниження рівня корупції заходи щодо детінізації національної економіки, запобігання та протидії організованій злочинності, відмивання «брудних» коштів не дадуть очікуваного ефекту. Спроби побороти корупцію лише за допомогою вибіркового покарання за корупційні діяння не будуть ефективними, оскільки залишаються глибинні чинники цих соціальних поведінкових деструкцій, а легалізація, або «відмивання», злочинних, у тому числі корупційних, доходів набули якісно нового поширення в період економічної нестабільності [13, с. 338].

Тому вважаємо, що при наступному перепису населення необхідно провести суцільне опитування щодо кола питань, які зможуть дати реальну картину поширення корупції в Україні в цілому і в приватній сфері зокрема.

Перелік літератури

1. Некрасова Т. А. Социально-правовая природа и последствия коррупции в частноправовой сфере. *Административное и муниципальное право*. 2013. № 9 (69). С. 885–892.

2. Дзюба А. Щодо запобігання корупційним правопорушенням у приватній сфері. *Світ без корупції: міф чи реальність?*: матеріали дискус. панелі 1-го Харків. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 25–30.

3. Пундей Сар Дж. Борьба с коррупцией. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду. *Проблеми економічного зростання: питання доброчесності*: матеріали укр.-америк. семінару. Львів: ЛЬВІВ, 1997. С. 84–87.

4. Проти корупції: Конвенція ООН ратифік. Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 03.10.2018).

5. Кальман О. Г., Христич І. О. Правова статистика: підручник. Харків: Право, 2004. 304 с.

6. Кальман А. Г., Христич И. А. Понятийный аппарат современной криминологии: терминолог. слов./под общ. ред. В. В. Голины. Харьков: ООО ТО «Гимназия», 2005. 272 с.

7. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 512 с.
8. Кримінологія: учебник / Н. А. Беляев, И. В. Волгарева, Н. М. Кропачев; под ред. В. В. Орехова. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1992. 216 с.
9. Корупція в приватному секторі. URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/8.pdf (дата звернення: 03.10.2018).
10. Методика стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: http://91.142.175.4/nazk_files/МЕТОДИКА_НАЗК_21.12.2016.pdf (дата звернення: 03.10.2018).
11. В НАЗК презентували проєкт Методики стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/news/v-nazk-prezentuvaly-proekt-metodyky-standartnogo-opytuvannya-shchodo-rivnya-korupciyi-v> (дата звернення: 03.10.2018).
12. Фонд «Демократичні ініціативи». URL: <http://dif.org.ua/category/opinion-polls> (дата звернення: 03.10.2018).
13. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ: НІСД, 2017. 928 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Nekrasova, T. A. (2013). Sotsyalno-pravovaia pryroda y posledstviya korruptsyy v chastnopravovoi sfere. *Admystratyvnoe y munitsypalnoe pravo – Administrative and Municipal law Journal*, 9 (69), 885 – 892. [in Russian].
2. Dziuba, A. (2017). Shchodo zapobihannia koruptsiinym pravoporushenniam u pryvatnii sferi. *Svit bez koruptsii: mif chy realnist?: materialy dyskusiinoi paneli Pershoho Khark. mizhnar. yuryd. forumu «Pravo ta problemy staloho rozvytku v hlobalizovanomu sviti» (m. Kharkiv, 3–6 zhovtnia 2017 r.) – The world without corruption: a myth or a reality?: Proceedings of the discussion board of the First International Legal Forum "The Law and Problems of Sustainable Development in a Globalized World". Kharkiv: Pravo, 25–30. [in Ukrainian].*
3. Pundei Sar Dzh. (1997). Borotba z koruptsiieiu. Krytychnyi ohliad z analizom mizhnarodnoho dosvidu. *Problemy ekonomichnoho zrostantia: pytannia dobrochesnosti: materialy ukr.-amerykansk. seminaru – Problems of economic growth: the issue of integrity: Proceedings of the Ukrainian and American workshop*. Lviv, 84–87. [in Ukrainian].

4. Proty koruptsii: Konventsiiia OON ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 18 zhovtnia 2006 roku № 251-V. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (data zvernennia 03.10.2018 r.). [in Ukrainian].

5. Kal'man, O. G., Hristich, I. O. (2004). Pravova statistika: pidruchnik. Kharkiv: Pravo. [in Russian].

6. Kal'man, A. G., Hristich, I. A. (2005). Ponjatiinyj apparat sovremennoj kriminologii. Terminologicheskij slovar' / pod obshh. red. prof. Goliny V. V. Kharkov: OOO TO «Gimnazija». [in Russian].

7. Kryminolohiia: pidruchnyk / Holina V. V., Holovkin B. M., Valuiska M. Yu. ta in.; za red. V. V. Holiny, B. M. Holovkina. (2014). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

8. Kriminologija: uchebnik /Beljaev N. A., Volgareva I. V., Kropachev N. M.; pod. red. V. V. Orehova. (1992). Sankt-Peterburg: Iz-vo S.-Peterb. un-ta. [in Russian].

9. Koruptsiia v pryvatnomu sektori. URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/8.pdf). [in Ukrainian].

10. Metodyka standartnoho opytuvannia shchodo rivnia koruptsii v Ukraini. Ofits. veb-sait Nats. ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii. URL: ftp://91.142.175.4/nazk_files/METODYKA_NAZK_21.12.2016.pdf [in Ukrainian].

11. V NAZK prezentuvaly proekt Metodyky standartnoho opytuvannia shchodo rivnia koruptsii v Ukraini. Ofits. veb-sait Nats. ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii. URL : <https://nazk.gov.ua/news/v-nazk-prezentuvaly-proekt-metodyky-standartnogo-opytuvannya-shchodo-rivnya-korupciyi-v> [in Ukrainian].

12. Fond «Demokratychni initsiatyvy». URL: <http://dif.org.ua/category/opinion-polls> [in Ukrainian].

13. Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi». Kyiv: NISD, 2017. [in Ukrainian].

Христич І. О. Методики встановлення обсягів корупції у приватній сфері України

У статті розглянуто головні аспекти щодо стану розробки методик установаження обсягів корупції у приватній сфері України.

Проаналізовано, що необхідно відносити до корупції у приватній сфері. Корупційну злочинність у приватній сфері, як правило, поділяють на: корупційні неправомірні дії, що вчиняються щодо юридичних осіб приватної сфери; підкуп-продажність усередині компанії; використання службовцями приватних

комерційних структур для одержання неправомірної вигоди. При цьому необхідно мати на увазі, що показники, які характеризують корупційні прояви у приватній сфері, не є стабільними, вони систематично видозмінюються.

Підкреслено, що методика кримінологічного дослідження – це сукупність методів, способів, заходів, які використовуються для збору, обробки та аналізу кримінологічної інформації, що визначаються конкретними завданнями і метою дослідження. У кримінології широко використовуються загальнонаукові, статистичні, соціологічні, психологічні, математичні, кібернетичні методи та способи дослідження. При цьому відмічено, що, на жаль, в Україні, як у більшості інших країн світу, основні методи дослідження й установлення обсягів корупційних діянь – це соціологічні методи масового опитування у вигляді анкетування та інтерв'ю.

Підкреслено, що в межах проекту міжнародної технічної допомоги «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» спільно з Координатором проєктів ОБСЄ в Україні, НАЗК було опрацьовано і в січні 2017 р. схвалено Методику стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні.

Зроблено висновок, що реальний обсяг поширення корупції в нашій країні, особливо у приватній сфері, можна встановити лише при перепису населення шляхом суцільного опитування всіх громадян.

Ключові слова: корупція, приватна сфера, методика кримінологічних досліджень, масові опитування.

Христинич І. А. Методики установлення об'ємів корупції в приватній сфері України

В статье рассмотрены основные аспекты состояния разработки методик установления объемов коррупции в приватной сфере Украины.

Проанализировано, что можно относить к коррупции в приватной сфере. Коррупционную преступность в приватной сфере, как правило, подразделяют на: коррупционные правонарушения, которые совершаются против юридических лиц приватной сферы; подкуп-продажность внутри компании; использование служащими приватных коммерческих структур для получения неправомерной выгоды. При этом необходимо иметь в виду, что показатели, характеризующие коррупционные проявления в приватной сфере, не являются стабильными, они систематически видоизменяются.

Подчеркнуто, что методика кримінологического исследования – это совокупность методов, способов, приемов и средств, используемых для сбора, обработки и анализа кримінологической информации, определяемых конкретными задачами и целями исследования. В кримінологии широко используются общенаучные, статистические, социологические, психологические, математические, кибернетические методы и приемы исследования.

При этом отмечено, что, к сожалению, в Украине, как и в большинстве других стран мира, основные методы исследования и установления объемов коррупционных деяний – это социологические методы массового опроса в виде анкетирования и интервью.

Подчеркнуто, что в рамках проекта международной технической помощи «Поддержка диагностики, мониторинга и преследования коррупции в Украине» совместно с Координатором проектов ОБСЭ в Украине, НАПК была разработана и в январе 2017 г. утверждена Методика стандартного опроса относительно уровня коррупции в Украине.

Сделан вывод, что реальный объем распространения коррупции в нашей стране, особенно в частной сфере, можно установить только при переписи населения путем опроса всех граждан страны.

***Ключевые слова:** коррупция, частная сфера, методика криминологических исследований, массовые опросы.*

Khrystich I. O. Methods for Determining the Extent of Corruption in the private sphere of Ukraine

The article considers the main aspects of the state of development of methods for determining the extent of corruption in the private sphere of Ukraine.

It is analyzed what can be qualified as corruption in the private sphere. Corruption crime in the private sphere is divided, as a rule, into: corruption and illegal actions that are committed against legal entities of the private sphere; bribery-sale within the company; using private commercial structures by employees to obtain improper benefits. It should be borne in mind that the indicators, characterizing manifestations of corruption in the private sphere, are not stable, they are systematically modified.

It is emphasized that the methodology of criminological research is a set of methods, means, techniques and tools used for collecting, processing and analyzing criminological information, determined by specific objectives and goals of the study. Criminology widely uses general scientific, statistical, sociological, psychological, mathematical, cybernetic methods and research techniques.

At the same time, it was noted that, unfortunately, in Ukraine, as in most other countries of the world, the main methods of research and determination of corruption acts are sociological ones of mass polling in the form of questioning and interviewing.

It was emphasized that in the framework of the international technical assistance project "Support for diagnosis, monitoring and prosecution of corruption in Ukraine", together with the OSCE Project Coordinator in Ukraine, NACP developed and approved in January 2017 the Methodology of a standard survey on the level of corruption in Ukraine.

It is concluded that the real extent of the spread of corruption in our country, especially in the private sphere, can be determined only in the census by interviewing all citizens of the country.

***Key words:** corruption, private sphere, methodology of criminological research, mass polls.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу криминологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Стайуса НАПрН України (протокол № 15 від 17.10.2018 р.)

**ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХОДИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ,
ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ФРН**

А. Ю. Дзюба, молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Останнім часом у вітчизняних наукових працях значна увага приділяється заходам кримінально-правового характеру, до яких, зокрема, належать кримінальні покарання, примусові заходи виховного характеру та медичного характеру, спеціальна конфіскація та власне заходи кримінально-правового характеру [1, с. 18–20], що застосовуються до юридичних осіб [2, с. 775–783]. На сьогодні в Україні основним заходом запобігання злочинності неповнолітніх продовжує залишатися кримінальне покарання. Незважаючи на те, що приписи українських законодавчих актів, присвячені питанням кримінальної відповідальності неповнолітніх, системно виокремлено в розділ XV КК України [3, с. 138], зміст відповідних норм не повною мірою відповідає положенням міжнародних актів, зокрема, щодо надання неповнолітнім особливого правового статусу.

Ураховуючи зазначене, **метою** статті є дослідження молодіжного кримінального права та ювенальної юстиції за законодавством ФРН і порівняння його в зазначеній сфері із законодавством України. Це дасть можливість використати позитивний досвід Німеччини в запобіганні злочинності неповнолітніх в Україні.

Стан розробки проблеми. Останнім часом проблема проти-правної поведінки неповнолітніх привертала до себе увагу багатьох учених-кримінологів ФРН. Різним аспектам вивчення злочинності неповнолітніх було присвячено праці П.-А. Альбрехта, Х. Байера, В. Бойльке, У. Ейзенберга, К. Лаубенталя, Ф. Штрєнга та інших дослідників. Серед вітчизняних та близького зарубіжжя учених цій проблематиці присвятили свої праці П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Н. М. Градецька, С. Ф. Денисов, А. Е. Жалінський, І. Д. Козочкін, М. Г. Колодяжний, В. І. Лановенко, Є. О. Лебеденко, Г. М. Мінковський, А. А. Музика, М. Ю. Скрипченко, А. П. Тузов, М. І. Хавронюк, Н. С. Юзікова, С. С. Яценко. Водночас значна за обсягом кількість проблемних питань, пов'язаних насамперед із запобіганням злочинності неповнолітніх, ученими лише окреслена та, на жаль, детально не розглянута.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іншим, ніж покарання, заходам кримінально-правового характеру в чинному КК України присвячено норми кількох розділів Загальної частини: розділ XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру», розділ XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» та низка статей розділу XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх», зокрема ст. 97 «Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру» та ст. 105 «Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру». У науковій літературі відповідні заходи розглядаються також як заходи кримінально-правового впливу [4, с. 6–7; 5, с. 203] та інші кримінально-правові наслідки вчинення злочину [6, с. 228–251].

Зауважимо, що відповідні підстави застосування кримінально-правових заходів як прямо (у разі призначення покарання за вчинений злочин або застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітнього), так і опосередковано (судимість, примусове лікування, кримінально-правові заходи превентивно-профілактичного характеру, кримінально-правові заходи, що застосовуються до юридичних осіб) пов'язуються з учиненням суспільно небезпечного діяння, що передбачається кримінальним законом як злочин [7, с. 91].

Підставами застосування відповідних заходів кримінально-правового характеру можуть бути: злочини, за які застосовуються покарання або примусові заходи виховного характеру щодо неповнолітніх; об'єктивно протиправні діяння, вчинення яких супроводжується застосуванням примусових заходів медичного характеру, реституційно-компенсаційних заходів, примусових заходів виховного характеру до осіб, які досягли 11-річного віку, проте не досягли віку кримінальної відповідальності, тощо; зловживання правом, що забезпечує застосування таких заходів впливу, як примусове лікування, спеціальна конфіскація, кримінально-правові заходи до юридичних осіб тощо; позитивні постзлочинні діяння (активна постзлочинна поведінка й події у вигляді певного стану (наприклад, вагітності, психічного захворювання тощо) або закінчення певного строку), якими обґрунтовується здійснення реабілітаційно-заохочувального впливу шляхом застосування відповідних кримінально-правових заходів.

У питаннях, пов'язаних з особливостями кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, законодавець прямо використовує відповідний термінологічний апарат (у статтях 97 та 105 Загальної частини КК України). Саме тому, перш ніж перейти до аналізу відповідних заходів за законодавством ФРН, ми зупинились на питанні щодо їх визначення у вітчизняному законодавстві та науковій літературі.

Одним із головних завдань застосування заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх, які вчинили кримінально карані діяння, є виховання таких осіб. Ідея виховання є концептуальною для ювенального кримінального права ФРН, служить орієнтиром у процесі правозастосування, а також стимулює реформи законодавства в цій сфері. Як зазначає в одній зі своїх останніх праць відомий криминолог Ф. Штрентг, німецький законодавець усе більш тяжіє до закріплення характерної для ювенального кримінального права Німеччини *парадигми виховання* [8, с. 13]. Ця ідея виступає системоутворюючим фактором ювенального кримінального права у ФРН, який не в останню чергу вплинув на виокремлення ювенального кримінального законодавства у цій країні та закріплення останнього в самостійному нормативно-пра-

вовому акті – законі «Про суди для молоді» (Jugendgerichtsgesetz – JGG) [9, s. 86–111].

Заходи кримінально-правового характеру у ФРН здебільшого зводяться до заходів виховного характеру, які, з позиції законодавця, виступають альтернативою кримінальному покаранню. Сутність цих заходів зводиться до виховання неповнолітньої особи, що вчинила злочин. А метою їх застосування є забезпечення правомірної поведінки, яка б унеможливила вчинення нових злочинів відповідною особою в майбутньому [10, с. 44]. Таким чином, ювенальним кримінальним законодавством ФРН передбачено доволі цікаву систему заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх правопорушників. Вітчизняний законодавець у розділі XV Загальної частини КК «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» також передбачає низку заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх правопорушників, а саме: кримінальних покарань (з установленням особливостей їх призначення щодо неповнолітніх) та власне заходів виховного характеру. Для зручності порівняльного аналізу спробуємо у вигляді таблиці відобразити систему кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх за законодавством України та ФРН [11, с. 520–521]:

Україна	ФРГ
I. Примусові заходи виховного характеру (ст. 105 КК України) (перелік вичерпний): 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;	I. Виховні заходи (перелік невичерпний): 1. Вказівки (§ 10 JGG): а) вказівки, пов'язані з обмеженням місця перебування; б) покладання обов'язку жити в родині чи в притулку; в) покладання обов'язку отримати освіту або влаштуватися на роботу; г) покладання обов'язку виконати суспільно корисні роботи; д) підкоритися нагляду або піклуванню певної особи (піклувальника);

Продовження таблиці

Україна	ФРГ
4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом	е) обов'язок взяти участь у соціальному тренінгу; ж) намагатися досягти примирення з потерпілим; з) відмовитися від спілкування з певними особами, утриматися від відвідування гостей або розважальних заходів; и) взяти участь в обов'язковому вивченні правил дорожнього руху; і) пройти курс комплексної виховної терапії за участю фахівця або лікування від алкоголізму чи наркоманії. 2. Допомога у вихованні (§ 12 JGG): а) отримати допомогу вихователя; б) обов'язок перебувати в установі у денний або нічний час чи дотримуватися інших форм проживання під наглядом піклувальника
	II. Примусові засоби (§ 13 JGG): 1. Попередження (§ 14 JGG). 2. Обов'язки (§ 15 JGG): а) відшкодувати заподіяну діянням шкоду; б) особисто вибачитися перед потерпілим; в) виконати суспільно корисні роботи; г) сплатити грошовий внесок у благодійну організацію. 3. Арешт (§ 16 JGG): а) обмеження вільного часу; б) короткостроковий арешт; в) довгостроковий арешт;

Закінчення таблиці

Україна	ФРН
II. Види покарань: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк	III. Покарання у виді позбавлення волі

Аналіз законодавчого визначення відповідних кримінально-правових інститутів у чинному ювенальному законодавстві Німеччини дає підстави зробити висновок про те, що заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються щодо неповнолітніх у ФРН, включають у себе власне кримінальне покарання, примусові засоби та заходи виховного характеру [12, s. 48]. При цьому перелік певних видів покарань, які можуть бути застосовані щодо неповнолітніх, суттєво обмежений порівняно з тими, що застосовуються до дорослих осіб. Так само, як і у вітчизняному законодавстві, вони мають скорочені строки та розміри окремих видів покарань, що застосовуються щодо неповнолітніх.

Як уже відмічалось вище, відповідно до закону «Про суди для молоді» (Jugendgerichtsgesetz – JGG) [13] до неповнолітніх можуть застосовуватись виховні заходи (Erziehungsmassregeln), примусові засоби (Zuchtmittel) і власне кримінальні покарання (Jugendstrafe) з указаними обмеженнями щодо неповнолітніх [5, с. 203].

На відміну від КК України, який припускає можливість застосування щодо неповнолітніх цілої низки кримінальних покарань (хоча й із обмеженнями, установленими розділом XV Загальної частини КК), кримінальне законодавство Німеччини вказує на позбавлення волі як на найбільш суворий вид кримінального покарання, що може бути застосовано щодо неповнолітніх. При цьому значна увага приділяється іншим заходам кримінально-правового характеру, не пов'язаним із позбавленням волі. Інші заходи виховного характеру (за законодавством ФРН) зовні схожі на такі види

кримінальних покарань (за КК України), як арешт, виправні роботи тощо. Але німецьким законодавцем вони віднесені до групи виховних заходів і примусових засобів.

Якщо характеризувати виховні заходи і примусові засоби крізь призму вітчизняного законодавства, то можна дійти висновку, що зазначені види заходів є комбінацією окремих видів покарань з альтернативними покаранню примусовими заходами виховного характеру. На наш погляд, ця особливість побудови системи заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх у Німеччині є відображенням підходу, відповідно до якого позбавлення волі є єдиним видом кримінального покарання для неповнолітніх, що характеризується каральним, більш репресивним, порівняно з іншими заходами кримінально-правового характеру, змістом покарання. Щодо інших заходів кримінально-правового характеру, то виховний акцент останніх посилений настільки, що вони за своєю сутністю належать до інших заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх, що вчинили кримінальні правопорушення.

Незважаючи на те, що система кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх у Німеччині чітко орієнтована на виховання, логіка її побудови не позбавлена недоліків. Як відзначають німецькі автори, з одного боку, система заходів, передбачена законом, виглядає досить чіткою: відповідно до принципу пропорційності шкала заходів змінюється від виховних заходів через примусові засоби до покарання, що призначається неповнолітнім. Вважається, що ієрархія цих груп заходів заснована на «ступені втручання» кожного з них в особистість неповнолітнього правопорушника. Однак логіка побудови цієї системи порушується під час більш детального аналізу конкретних заходів, що складають відповідні групи. Зокрема, в юридичній літературі зазначається необґрунтованим віднесення попередження до примусових засобів [14, с. 113–114].

Висновок. Відповідно до § 5 абз. 1, 2 Закону (JGG) за вчинене кримінальне правопорушення до неповнолітнього правопорушника можуть бути застосовані виховні заходи. Згідно зі спеціальними законодавчими приписами ФРН примусові засоби і покарання призначаються тільки як альтернатива виховним заходам, коли останніх

недостатньо [15, s. 159]. Таким чином, система заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх у Німеччині сконструйована таким чином, що, за загальним правилом, за вчинення кримінального правопорушення неповнолітньому призначаються виховні заходи і лише в разі, якщо їх виявляється недостатньо, застосовуються примусові засоби або покарання. Це положення констатує визначальну роль виховних заходів у системі інших заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються до неповнолітніх за ювенальним кримінальним законодавством Німеччини.

Перелік літератури

1. Гуторова Н. О. Заходи кримінально-правового характеру. *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7 лют. 2014 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса: ВД «Гельветика», 2014. С. 18–20.
2. Яценко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. № 3. С. 775–783.
3. Борисов В. И., Батыргареева В. С. Иные уголовно-правовые последствия совершения общественно опасного деяния. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 138.
4. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.
5. Дзюба А. Ю. Заходи кримінально-правового впливу на неповнолітніх правопорушників за кримінальним законодавством ФРН. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2014. Вип. 28. С. 203.
6. Батыргареева В. С., Борисов В. И. Інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 228–251.
7. Козаченко О. В. Поняття та властивості кримінально-правових заходів. *Наукові праці НУ ОЮА*. Одеса, 2015. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6524/Kozachenko%20nauk%20pra%2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 09.09.2018).
8. Streng F. *Jugendstrafrecht*. 3. Auflage. Heidelberg; München: C. F. Müller Verlag, 2012. S. 13.

9. Sabine Svoboda. Die Bemessung der Jugendstrafe bei Mordtaten von Heranwachsenden – Die Reform des § 105 Abs. 3 JGG und ihre Bedeutung für den jugendstrafrechtlichen Konflikt zwischen Erziehungsgedanke und positiver Generalprävention. Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft / red. Prof. Dr. Jörg Eiselle. Tübingen: Schmidt periodicals GmbH, 2013. S. 86–111.
10. Бирик О. Н. Введение в ювенальное уголовное право Германии. Омск: Омск. гос. ун-т им. Ф. М. Достоевского, 2009. 44 с.
11. Дзюба А. Ю. До питання про заходи кримінально-правового впливу на неповнолітніх за кримінальним законодавством України та ФРН. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.* / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. С. 519–523.
12. Pongratz/Jürgensen Kinderdelinquenz und kriminelle Karrieren. Eine statistische Nachuntersuchung delinquenter Kinder im Erwachsenenalter, 1990. S. 48.
13. Jugendgerichtsgesetz – JGG. 1953. In der Fassung der Bekanntmachung vom 11. Dezember 1974 (BGBl. I, S.3427). URL: <http://www.datenschutz-berlin.de/recht/de/rv/szprecht/jgg/teil-12.htm#1> (дата звернення: 09.10.2018).
14. Meier B., Rössner D., Schöch H. Jugendstrafrecht. München, 2007. S. 113–114.
15. Laubenthal K., Baier H., Nestler N. Jugendstrafrecht. 2. Auflage. Berlin; Heidelberg: Springer-Verlag, 2010. S. 159.

Транслітерація переліку літератури

1. Hutorova, N. O. (2014). Zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru. *Zakhody kryminalno-pravovoho vplyvu: problemy normatyvnoi rehlementatsii ta efektyvnosti zastosuvannia: materify Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 7 liutoho 2014 r.) — Measures of criminal legal influence: problems of normative regulation and efficiency of application: Proceedings of the Scientific and Practictical Conference.*:Odesa: VD «Helveteka», 18-20 [in Ukrainian].
2. Yashchenko, A. M. (2013). Zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru: poniattia, zmist i sutnist. *Forum prava – Forum of Law*, 3, 775-783. [in Ukrainian].
3. Borisov, V. I., Batorygareeva, V. S. (2014). Inye ugovovno-pravovye posledstvija sovershenija obshhestvenno opasnogo dejaniya. *Visn. Pivd. region. centru Nac. akad. prav. nauk Ukraïni – Journal of the South Regional center of National Academy of Legal sciences of Ukraine*, 1, 138. [in Ukrainian].

4. Havronjuk, M. I. (2013). Zahodi kriminal'no-pravovogo vplyvu: jaki voni buvajut'? *Juridichnij visnik Ukraïni – Legal Journal of Ukraine*, 21(934), 6-7. [in Russian].

5. Dziuba, A. Yu. (2014). Zakhody kryminalno-pravovoho vplyvu na nepovnolitnikh pravoporushnykiv za kryminalnym zakonodavstvom FRN. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu – Issues of Crime Prevention*, issue 28, 203. [in Ukrainian].

6. Batoryhareieva, V. S., Borysov, V. I. (2013). Inshi kryminalno-pravovi naslidky vchynennia suspilno nebezpechnoho diiannia. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy – Journal of the Association of Criminal Law*, 1(1), 228-251. [in Ukrainian].

7. Kozachenko, O. V. (2015). Poniattia ta vlastyvosti kryminalno-pravovykh zakhodiv. *Naukovi pravtsi NU OluA – National University “Odessa National Law Academy*. URL: [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6524/Kozachenko %20nauk %20pra %2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6524/Kozachenko%20nauk%20pra%2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y) [in Ukrainian].

8. Streng F. *Jugendstrafrecht*. 3. Auflage. Heidelberg München: C. F. Müller Verlag, 2012. S. 13.

9. Sabine Svoboda. Die Bemessung der Jugendstrafe bei Mordtaten von Heranwachsenden – Die Reform des § 105 Abs. 3 JGG und ihre Bedeutung für den jugendstrafrechtlichen Konflikt zwischen Erziehungsgedanke und positiver Generalprävention. *Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft/ red. Prof. Dr. Jörg Eiselle*. Tübingen: Schmidt periodicals GmbH, 2013. S. 86-111.

10. Bibik, O. N. (2009). *Vvedenie v juvenil'noe ugovnoe pravo Germanii*. Omsk: Omskij gosudarstvennyj universitet im. F. M. Dostoevskogo. [in Russian].

11. Dziuba, A. Yu. (2018). Do pytannia pro zakhody kryminalno-pravovoho vplyvu na nepovnolitnikh za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy ta FRN. *Kryminalno-pravove rehuliuвання ta zabezpechennia yoho efektyvnosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv, 18-19 zhovt. 2018 r. / redkol.: V. Ya. Tatsii (holov. red.), V. I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. – Criminal regulation and ensuring its effectiveness: Proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kharkiv: Pravo, 519-523. [in Ukrainian].

12. Pongratz/Jürgensen *Kinderdelinquenz und kriminelle Karrieren*. Eine statistische Nachuntersuchung delinquenter Kinder im Erwachsenenalter, 1990. S. 48.

13. *Jugendgerichtsgesetz – JGG*. 1953. In der Fassung der Bekanntmachung vom 11. Dezember 1974 (BGBl. I, S.3427). URL: <http://www.datenschutz-berlin.de/recht/de/rv/szprecht/jgg/teil-12.htm#1>.

14. Meier B., Rössner D., Schöch H. Jugendstrafrecht. München. 2007. S. 113-114.

15. Laubenthal K., Baier H., Nestler N. Jugendstrafrecht. 2. Auflage. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2010. S. 159.

Дзюба А. Ю. До питання про заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх за кримінальним законодавством України та ФРН

У статті розглядаються окремі питання так званого молодіжного кримінального права та ювенальної юстиції за законодавством ФРН. Проаналізовано у порівнянні системи кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх за законодавством України та ФРН, що знайшло своє табличне відображення. Розглянуто окремі заходи впливу кримінально-правового характеру на неповнолітніх правопорушників у ФРН, розкрито їх зміст та особливості застосування. Розглянуто вплив засадничої для ювенального кримінального права ФРН ідеї виховання та її відображення у конструюванні системи заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх правопорушників. Наведено порівняльну характеристику відповідних заходів ювенального кримінального права ФРН із заходами, передбаченими в законодавстві України. Наукові положення викладено з урахуванням європейських стандартів, що є пріоритетними в межах взаємовідносин України та ЄС.

Ключові слова: ювенальна юстиція, законодавство ФРН, неповнолітні правопорушники, заходи кримінально-правового характеру.

Дзюба А. Ю. К вопросу о мерах уголовно-правового характера, применяемых к несовершеннолетним по уголовному законодательству Украины и ФРГ

В статье рассматриваются отдельные вопросы так называемого молодёжного уголовного права и ювенальной юстиции согласно законодательству ФРГ. Проанализированы в сравнении система уголовно-правовых мер в отношении несовершеннолетних по законодательству Украины и ФРГ, что нашло свое табличное отображение. Рассмотрены отдельные меры уголовно-правового характера воздействия на несовершеннолетних правонарушителей в ФРГ, раскрыты их содержание и особенности применения. Рассмотрено влияние основополагающей для ювенального уголовного права ФРГ идеи воспитания и ее отражение в конструировании системы мер уголовно-правового воздействия на несовершеннолетних правонарушителей. Приведена сравнительная характеристика соответствующих мер ювенального уголовного права ФРГ и мер, предусмотренных в законодательстве Украины. Научные положения изложены с учетом европейских стандартов, которые являются приоритетными в рамках взаимоотношений Украины и ЕС.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, законодательство ФРГ, несовершеннолетние правонарушители, меры уголовно-правового характера.

Dziuba A. Yu. On the issue of criminal law measures applicable to minors under the criminal law of Ukraine and Germany

The article deals with individual issues of youth criminal law and juvenile justice under the laws of Germany. Analyzed by comparison the system of criminal law measures against minors under the laws of Ukraine and Germany, has found its schematic reflection. Separate measures of the criminal law nature of the impact on juvenile offenders in the Federal Republic of Germany are considered, their content and application features are disclosed. The influence of the fundamental idea of upbringing for juvenile criminal law of the Federal Republic of Germany and its reflection in the design of a system of measures of criminal law impact on juvenile offenders is considered. The above attempt to compare the relevant measures with the measures provided for in the legislation of Ukraine. The scientific provisions are set out taking into account European standards, which are priorities in the framework of relations between Ukraine and the EU.

Key words: *juvenile justice, federal law, juvenile offenders, measures of a criminal law nature.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 15 від 17.10.2018 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор
О. Ю. Шостко

**INTERNATIONAL PRACTICE
FOR COMBATING CORRUPTION
IN THE PRIVATE SPHERE**

A. Ye. Symkina, Junior Research Associate, Department of Criminological Research, Acad. V. V. Stashys Research Institute of Crime Problems of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Introduction. Among the most pressing social problems facing modern Ukraine, corruption is a priority, it is not only closely linked to organized and economic crime, as seen from the analysis of normative legal documents (Criminal Code of Ukraine, Law of Ukraine "On purification of power", Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine", Law of Ukraine "On Civil Service"), from analytical researches (Analytical reports of the National Agency on Issues of corruption prevention), from programs, devoted to combating this socially dangerous phenomenon, which in general negatively affects the state, society, every citizen of Ukraine.

Last 2017 year, Ukraine ranked 130th out of 180 countries (along with Iran and Myanmar) in the Corruption Perception Index, drawn up by the international organization Transparency International. At the same time, corruption in the country has gained positive dynamics during 10 years, taking into consideration that in 2007 Ukraine ranked 118th place in this ranking [18].

It should also be noted that Ernst & Young, an international audit firm, traditionally portrays Ukraine to the most corrupt countries in the world [19], and the very issue of corruption has become the most acute issue affecting the national security of the country, the prospects for its economic and political development.

In recent years, B. M. Holovkin, S. O. Baranov, Yu.V. Demyanchuk, L. A. Zubkova, I. V. Masliy and others have considered the criminological problems of combating corruption in Ukraine.

The problems of combating corruption in the economic sphere are considered in the writings of L. V. Raietska, M. V. Pobuta, V. G. Khakhnovskyi and others.

At the same time, there is a certain shortage of studies devoted to the analysis of international experience in combating corruption in the business sector of the economy.

Thus, the **purpose** of this article is to study the practical and relevant aspects of counteracting corruption in the private sphere of foreign economy.

Presenting main material. Nowadays, many western researchers recognize corruption as a multi-faceted criminological problem that impedes the stability, the growth and the competitiveness of the economy. It complicates investment, leads to unjustified increases in costs for companies and ultimately entails serious legal and reputational risks. Corrupt practices harm all commercial enterprises, including large and small companies, international and national corporations. Corruption is recognized as the most serious obstacle to doing business in 22 out of 144 countries [17] and at the European level more than 4 out of 10 companies consider corruption to be a problem for doing business, and this also applies to patronage and nepotism. When asked whether corruption is a problem for doing business, 50 % of construction companies and 33 % of telecommunications and information technology companies responded that it is a serious problem for the present. The smaller the company, the more often, corruption and nepotism become a problem for doing business [16].

Based on the foregoing it should be noted that the fight against corruption is of strategic importance to business. Based on the opinion of Western experts [14; 15; 16], it is possible to distinguish the following criminological reasons that most contribute to corruption in the sphere of private entrepreneurship:

- 1) bureaucratic obstacles and obstacles in the process of solving certain issues of entrepreneurial activity;

- 2) growth and significant manifestations of corruption throughout the system of social relations;
- 3) the desire of entrepreneurs to quickly resolve, and with the benefit, certain issues of their activities, if this decision depends on other persons;
- 4) imperfection of the legislation regulating entrepreneurial activity;
- 5) lack of real support for the development of private business by the state;
- 6) reluctance of entrepreneurs to turn to the law enforcement authorities for the facts of corruption they had to face;
- 7) moral and legal "negligence" of the entrepreneurs themselves;
- 8) engagement of certain subjects of private business by state bodies or individual state officials;
- 9) lack of internal effective mechanisms of counteraction to corruption in the sphere of private entrepreneurship;
- 10) lack of a fully competitive market environment;
- 11) engagement of certain subjects of private business with criminal structures;
- 12) closeness of the activities of private entrepreneurship from society.

Thus, the manifestation of corruption in the field of private entrepreneurship is affected most of all by artificial barriers created by officials of certain bodies of state power and management, with which businessmen have to contact in the process of their activities, all sorts of difficulties and obstacles in the process of solving those or other issues that have become the subject of referral to them by relevant entrepreneurs. At the same time, such behavior of state officials organically complements, to a certain extent, the aspirations of businessmen themselves to quickly, and most importantly, advantageously to resolve for themselves the issues of their activities, concerning which a corresponding decision of the state authorities and their officials is necessary. In this regard, it is necessary to define the causal links of the manifestation of corruption in the relations between the state and private business as mutually determinative.

Western experts draw attention to the devastating impact of corruption practices on the business environment, requiring rigid measures by government and entrepreneurs to reduce corruption risk.

It is noted that traditional criminal law measures, aimed at punishing a particular subject of entrepreneurial activity, are far from always effective, and western companies are often involved in corruption offenses committed on their behalf by their own leaders or employees, to prove their involvement to committing corruptive crimes is difficult. Such situations arise, as a rule, when implementing multi-stage commercial transactions requiring a large number of approvals with state authorities, obtaining permits, licenses, etc. At the same time corporations often provide illegal rewards to high-ranking officials, for example, for the possibility of obtaining an important contract and concession.

It should be noted that world practice demonstrates many examples of the fact that not only individuals, but also corporate (collective) entities are subjects of corruption crimes.

First, the company concerned may give a bribe for listing it on the list of participants in a future tender for the right to receive an important contract and limit the number of its participants.

Secondly, it can pay for the receipt of confidential information about the maximum and minimum price thresholds, average price proposals and criteria for evaluating investment projects.

Thirdly, with the help of a bribe, it is possible to force the officials in this way to determine the terms of the tender, so that the bribe-maker turns out to be the only candidate who fully satisfies all requirements.

Fourthly, the company can simply buy itself a victory in the tender. Finally, after winning a contract, a company may, for a bribe, achieve overestimation of prices or privileges when receiving the quality of the product (products, services).

Here are some examples. In Indonesia, two German companies paid a bribe to an official of the state oil company at a rate of 20 % of the cost of contracts for the construction of a steel mill. In Zimbabwe, a conspiracy between high-ranking officials of the Ministry of Postal and Telecommunications and the Swedish telecommunications company allowed the latter to circumvent the strict requirements of the announced

tender. According to some reports, the amount of "rollback" was \$ 761 million. In a big corruption scandal in Singapore, several transnational companies and a high-level civil servant official have been involved. An official was bribed for providing confidential information about future tenders. However, it was not possible for law enforcement agencies to prove the involvement of specific entrepreneurs in participating in these corruption schemes [9, p. 33].

In such cases, western anti-corruption practice uses the liability mechanism for corporative responsibility for relevant corruption-related criminal offenses, which is a mandatory requirement of the Council of Europe Convention on Criminal Liability for Corruption (Article 18), the OECD Convention on Combating Corruption bribery (Article 2) and the United Nations Convention against Corruption (Article 26).

Let's pay attention to the fact that the common feature for all European countries, except Great Britain and Netherlands, is that the concept of criminal liability of a legal entity is relatively new. Without taking into account the two exceptions mentioned above, France was the first European country to introduce the theory of corporate criminal responsibility in 1994. In 1999, followed by Belgium, in 2001 – Italy, 2003 – Poland, in 2006 – Romania, in 2010 – Luxembourg and Spain, in 2012 – Czech Republic. Even in the UK, a country where legal entities have long been held to have criminal responsibility, most of the offenses, for which such liability comes, have been documented in legislation only in recent years. In Holland, until 1976, legal entities were liable only for tax offenses [5].

Corporate responsibility tools assume that responsibility for committing corrupt crimes lies with the entire corporation, used in Western practice when it comes to accountability for fraud, economic crime, money laundering, and so on. In identifying and prosecuting the real individuals who commit corrupt acts in commercial transactions, corporate responsibility helps to overcome the difficulties associated with complex structure and misunderstood decision-making in large companies, allows to confiscate assets, impose economic sanctions on companies that commit corruption acts [9].

Legislators of many foreign countries have expanded the scope of criminal prosecution for corruption crimes, including corporate (col-

lective) units in the number of their subjects. Thus, corporate criminal responsibility for corruption crimes is established by Art. 504bis (Corruption in the Private Sector) of the Criminal Code of Belgium; Art. 435-2, 435-3, 435-4 (Active corruption) of the Criminal Code of France; Art. 225 (bribery) and art. 227 (graft) of the Criminal Code of the Republic of Lithuania; Art. 353 (Active bribery) of the Criminal Code of Macedonia; Art. 391 (Transfer of property to state bodies, state-owned companies, enterprises, industrial organizations, people's associations, or the issuance of various commissions, agency fees in the course of conducting economic activities in violation of state establishments in order to obtain unlawful benefits) and Art. 393 (Bringing a bribe for the purpose of obtaining illegal gain or violating state regulations) of the Criminal Code of the People's Republic of China and other legislative acts [12].

It should be noted that in Western practice of entrepreneurial activity, if companies do not take the necessary precautions or allow themselves to be involved in corruption, they face negative legal and commercial consequences. In particular, non-prevention of corruption can lead to the imposition of legal sanctions on a company and / or a corrupt employee (fine, imprisonment), to commercial restrictions (blacklists, prohibition on participation in public tenders), in addition, such companies have a reputable loss, which ultimately reduce the overall profitability of the business [13].

In this regard, Western experts draw attention to the fact that legal means of combating corruption should be used in parallel with illegal forms of counteraction to this phenomenon.

In this context, Western practice of combating corruption with the use of unfair means is of interest and, in particular, it is about programs of anti-corruption training of employees of corporate structures.

This form of countering corruption has proven its effectiveness in cases where companies that have adopted an anti-corruption program or code of business conduct, provide their employees and business partners with appropriate training on anti-corruption policies, values and procedures of the company.

The specific content and frequency of training are based on an assessment of corruption risks, which are individual for each company,

that allows to create customized corporate anti-corruption training programs.

Regular and compulsory educational activities ensure the formation of knowledge and experience among employees for the detection and response to corruption. The company's managers are obliged to participate in training in order to be able to form key corporative standards in the field of anti-corruption.

Highly-risked personnel, for example, managers of the procurement department, undergo an in-depth specialized training. The course examines HR standard situations in which there may be risks of corruption, dealt with practical examples, including those that exhibit the behavior of the company and individual employees in specific situations related to corruption risks.

For training, self-learning media channels, such as web sites, emails, or computer training courses, can be used. Such media channels should provide a simple and low-cost distribution of educational materials [4].

In order to increase the impact on the employees of companies, the training can be organized in special cases or for special reasons such as organizational changes (for example, the appointment of a new manager) or regular shareholders meetings. Training seminars should be documented in order to ensure that their effectiveness can be assessed. Suitable training documents and records will enable the company to protect itself best in cases of corruption charges, including procedures for liability for criminal offenses committed by executives and employees of the company.

In the process of implementing corporate anti-corruption policies, companies may face unfavorable competitive conditions and may even be subject to exposure by companies that do not adhere to anti-corruption standards. One of the opportunities to counteract such risks is to participate in joint events with partners who are in a similar situation and face similar problems.

Companies, corporations, and private entrepreneurs who take part in joint initiatives can more effectively achieve common goals than if they acted separately. Joint actions of private business aimed at combating corruption can be offset to a certain extent by the weak na-

tional anti-corruption legislation and the practice of combating corruption in the business sector. Joint anti-corruption initiatives can be implemented in the private sector based on the development of balanced standards of relationship with larger companies, with public authorities, may include joint support for companies and entrepreneurs facing corruption.

Within such initiatives, in Western countries, business associations of a specific region or business sector are created, which are becoming an important tool for enhancing the effectiveness of anti-corruption initiatives, business legal support, and the crucial issue of counteracting corruption [13].

The advantage of collective action is that they are more coordinated and cost-effective than self-sustaining efforts of corporations aimed at counteracting corruption. Business associations are becoming platforms for companies to reach agreements and commit themselves to compliance with ethical standards and other common anti-corruption measures.

Conclusions. Based on the above results of this study, the following conclusions can be drawn:

1. It is obvious that for the sphere of private entrepreneurship a rather large degree of corruption is characteristic. To a large extent, this is due to the desire of officials to obtain an illegal benefit from the use of their official position, as well as to low social responsibility of business, low level of development of legal consciousness of entrepreneurs, ready to solve their problems using complex corruption schemes.

2. Under these conditions, as the world practice shows, the problem of corruption can not always be solved, being based on classical instruments of criminal law influence. It is possible to solve these problems by introducing corporate responsibility tools into the national anti-corruption practice.

3. At the same time, the world experience in combating corruption in the field of private business speaks of the need to use non-legal instruments (anti-corruption training programs for personnel, creation of business associations) that can form an appropriate level of legal consciousness in the business environment, which is, in our time, the main condition of counteraction to corruption in the private economy.

Перелік літератури

1. Баранов С. О. Актуальні проблеми протидії та запобігання корупції в органах Державної фіскальної служби України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 30–33.
2. Дем'янчук Ю. В. Актуальні проблеми протидії корупції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 347–353.
3. Зубкова Л. А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 34–44.
4. Інструмент електронного обучения для частного сектора «Борьба с коррупцией». Управление ООН по наркотикам и преступности и Глобальный договор Организации Объединенных Наций. URL: <http://thefightagainstcorruption.org> (дата звернення: 15.10.2018).
5. Кукіна З. О. Порівняльно-правова характеристика кримінальної корпоративної відповідальності в країнах Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 292–296.
6. Маслій І. В. Корупційна злочинність та її кримінологічна характеристика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 356–364.
7. Побута М. В. Особливості становлення та протидії корупційній діяльності у сфері економіки України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 9. С. 40–46.
8. Раєцька Л. В. Попередження злочинності у сфері економіки як засіб забезпечення економічної безпеки держави. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 25–26. С. 274–281.
9. Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство. Причины, следствие, реформы / пер. с англ. О. А. Алякринского. Москва: Логос, 2003. 356 с.
10. Хахановський В. Г. Проблеми боротьби з організованою кіберзлочинністю в економічній сфері. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2. С. 79–83.
11. Шведова Г. Л. Сучасні концепції протидії корупції: кримінологічна характеристика. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 34. С. 295–302.
12. Mihály Fazekas, István János Tóth, Lawrence Peter King. Anatomy of grand corruption: A composite corruption risk index based on objective data. URL: http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2013/12/Fazekas-Toth-King_Composite-indicator_v2_2013.pdf (дата звернення: 15.10.2018).

13. Lucía Ixtacuy, Julián Prieto, Mónica Wills Anti-corruption revolutions: when civil society steps in. European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. URL: https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2014/12/ERCAS_-WP44.pdf (дата звернення: 15.10.2018).

14. Vermeulen G. European Union's measures to combat fraud and corruption in order to break the link between European Union's funding and organized crime. URL: https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/787/292/RUG01-001787292_2012_0001_AC.pdf.

15. Individual and Institutional Corruption in European and US Healthcare: Overview and Link of Various Corruption Typologies / M. Sommersguter-Reichmann, C. Wild, A. Stepan, G. Reichmann, A. Fried. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5940713> (дата звернення: 15.10.2018).

16. Tanja A. Börzel, A. Stahn. The European Union and the fight against corruption in its near abroad: can it make a difference? URL: https://www.researchgate.net/publication/248955426_The_European_Union_and_the_fight_against_corruption_in_its_near_abroad_Can_it_make_a_difference (дата звернення: 15.10.2018).

17. The Global Competitiveness Report 2013–2014. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf (дата звернення: 15.10.2018).

18. Transparency International Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/research/cpi> (дата звернення: 15.10.2018).

19. Tkachuk V. People First: The latest in the watch on Ukrainian democracy. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/people-first-the-latest-in-the-watch-on-ukrainian-democracy-5-312797.html> (дата звернення: 15.10.2018).

Транслітерація переліку літератури

1. Baranov, S. O. (2016). Aktualni problemy protydii ta zapobihannya koruptsii v orhanakh Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia – International Humanitarian University Herald, issue 20, 30-33* [in Ukrainian].

2. Demianchuk, Yu. V. (2014). Aktualni problemy protydii koruptsii. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current Problems of State and Law, issue 74, 347-353* [in Ukrainian].

3. Zubkova, L. A. (2017). Suchasnyi stan i problemy zapobihannya koruptsii v Ukraini. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Works of the National Academy of Internal Affairs, 3 (104), 34-44* [in Ukrainian].

4. Instrument jelektronnogo obuchenija dlja chastnogo sektora «Bor'ba s korrupciej». Upravlenie OON po narkotikam i prestupnosti i Global'nyj dogovor Organizacii Ob#edinennyh Nacij. URL: <http://thefightagainstcorruption.org> [in Russian].
5. Kukina, Z. O. (2015). Porivnialno-pravova kharakterystyka kryminalnoi korporativnoi vidpovidalnosti v krainakh Yevropeiskoho soiuzu. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Chronicles of KUL*, 3, 292–296 [in Ukrainian].
6. Maslii, I. V. (2013). Koruptsiina zlochynnist ta yii kryminolohichna kharakterystyka. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current Problems of State and Law, issue 70*, 356–364 [in Ukrainian].
7. Pobuta, M. V. (2016). Osoblyvosti stanovlennia ta protydii koruptsiinii diialnosti u sferi ekonomiky Ukrainy. *Biznes Inform – Business Inform*, 9, 40–46. [in Ukrainian].
8. Raietska, L. V. (2011). Poperedzhennia zlochynnosti u sferi ekonomiky yak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka) – issue 25–26*, 274–281. [in Ukrainian].
9. Rouz-Akkerman, S. (2003) *Korruptcija i gosudarstvo. Prichiny, sledstvie, reformy*. Moskow: Logos. [in Russian].
10. Khakhanovskiy, V. H. (2013). Problemy borotby z orhanizovanoiu kiberzlochynnistiu v ekonomichnii sferi. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka) – The fight against organized crime and corruption (theory and practice)*, 2, 79–83. [in Ukrainian].
11. Shvedova, H. L. (2014). Suchasni kontseptsii protydii koruptsii: kryminolohichna kharakterystyka. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy – Actual problems of improving the current legislation of Ukraine, issue 34*, 295–302. [in Ukrainian].
12. Mihály Fazekas, István János Tóth, Lawrence Peter King. Anatomy of grand corruption: A composite corruption risk index based on objective data. URL: http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2013/12/Fazekas-Toth-King_Composite-indicator_v2_2013.pdf.
13. Lucía Ixtacuy, Julián Prieto, Mónica Wills Anti-corruption revolutions: when civil society steps in. European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. URL: https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2014/12/ERCAS_-WP44.pdf.
14. G. Vermeulen. European Union's measures to combat fraud and corruption in order to break the link between European Union's funding and organized crime. URL: https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/787/292/RUG01-001787292_2012_0001_AC.pdf.

15. Individual and Institutional Corruption in European and US Healthcare: Overview and Link of Various Corruption Typologies / M. Sommersguter-Reichmann, C. Wild, A. Stepan, G. Reichmann, A. Fried. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5940713>.
16. Tanja A. Börzel, A. Stahn. The European Union and the fight against corruption in its near abroad: can it make a difference? URL: https://www.researchgate.net/publication/248955426_The_European_Union_and_the_fight_against_corruption_in_its_near_abroad_Can_it_make_a_difference.
17. The Global Competitiveness Report 2013–2014. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.
18. Transparency International Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/research/cpi/>.
19. Tkachuk V. People First: The latest in the watch on Ukrainian democracy. URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/people-first-the-latest-in-the-watch-on-ukrainian-democracy-5-312797.html>.

Symkina A. Ye. International Practice for Combating Corruption in the Private Sphere

The purpose of the article is to study the practical and relevant aspects of counteraction to corruption in the private sphere of the economy of foreign countries in our time. The article examines and analyzes the international practice of combating corruption in the private economy, which is a topical and complex criminological problem that impedes the stability and growth of the economy, reduces its competitiveness, complicates investment, leads to unjustified increase of costs for companies and ultimately causes serious legal and reputational risks and forms the basis for the criminalization of private business.

The arguments presented in favor of the need to improve this area of combating crime in the entrepreneurial sphere, described the reasons that form the basis for the inclusion of corruption in the sphere of private business, has become a separate feature of the criminal interaction between business and government officials.

It is noted that the problem of corruption can not always be solved, based on classical instruments of criminal law influence. It is possible to solve these problems by introducing corporate responsibility tools into the national anti-corruption practice.

On the basis of the research, it was concluded that it is necessary to use non-legal instruments (anti-corruption training programs for personnel, establishment of business associations) capable of forming an appropriate level of legal consciousness in the business environment, which is, in our time, the main condition for counteracting corruption in the private economy.

Key words: corruption, private economy, counteraction, corporate responsibility, non-legal instruments.

Симкіна А. Є. Міжнародна практика протидії корупції у приватній сфері

Метою статті є вивчення практичних і актуальних у наш час аспектів протидії корупції у приватній сфері економіки зарубіжних країн. У статті досліджена та проаналізована міжнародна практика протидії корупції у приватній сфері, яка є актуальною та складною кримінологічною проблемою, що перешкоджає стабільності та зростанню економіки, знижує її конкурентоспроможність, ускладнює інвестування, веде до необґрунтованого підвищення витрат для компаній і в кінцевому підсумку спричиняє серйозні правові та репутаційні ризики та формує підстави для криміналізації приватного бізнесу.

Наведено аргументи на користь необхідності вдосконалення даного напрямку боротьби із злочинністю у підприємницькій сфері, описано причини, які формують підстави для того, щоб корупція ввійшла у сферу приватного бізнесу, стала окремою ознакою кримінальної взаємодії бізнесу та представників державної влади.

Зазначено, що не завжди проблеми корупції можливо вирішувати, спираючись на класичні інструменти кримінально-правового впливу. Вирішити ці проблеми можливо, впроваджуючи в національну практику протидії корупції інструменти корпоративної відповідальності.

На основі проведеного дослідження зроблено висновок про необхідність використання неюридичних інструментів (антикорупційних програм навчання персоналу, створення підприємницьких об'єднань), які здатні сформувати належний рівень правової свідомості у підприємницькому середовищі, що є в наш час головною умовою протидії корупції у сфері приватної економіки.

Ключові слова: корупція, приватна сфера, протидія, корпоративна відповідальність, неюридичні інструменти.

Сымкина А. Е. Международная практика противодействия коррупции в приватной сфере

Целью статьи является изучение практических и актуальных в наше время аспектов противодействия коррупции в приватной сфере экономики зарубежных стран. В статье исследована и проанализирована международная практика противодействия коррупции в сфере приватной экономики, которая является актуальной и сложной криминалогической проблемой, препятствующей стабильности и росту экономики, снижает ее конкурентоспособность, затрудняет инвестирование, ведет к необоснованному повышению расходов для компаний и в конечном итоге влечет за собой серьезные правовые и репутационные риски и формирует основания для криминализации приватного бизнеса.

Приведены аргументы в пользу необходимости совершенствования данного направления борьбы с преступностью в приватной сфере, описаны причины, которые формируют основания для того, чтобы коррупция вошла в сферу приватного бизнеса, стала отдельным признаком уголовного взаимодействия бизнеса и представителей государственной власти.

Указано, что не всегда проблемы коррупции возможно решать, опираясь на классические инструменты уголовно-правового воздействия. Решить эти проб-

лемы можно, внедряя в национальную практику противодействия коррупции инструменты корпоративной ответственности.

На основе проведенного исследования сделан вывод о необходимости использования неюридических инструментов (антикоррупционных программ обучения персонала, создания предпринимательских объединений), которые способны сформировать надлежащий уровень правового сознания в предпринимательской среде, а также являются в наше время главным условием противодействия коррупции в частной сфере.

Ключевые слова: коррупция, частная сфера, противодействие, корпоративная ответственность, неюридические инструменты.

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 15 від 17.10.2018 р.).

*Рецензент – кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України **О. В. Новіков***

ТРИБУНА ДОКТОРАНТА, АСПІРАНТА І ЗДОБУВАЧА

УДК 343.98

DOI: 10.31359/2079-6242-2018-36-2-130

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОРОБНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ: КЛАСИЧНІ МЕТОДИКИ І НОВІТНЄ ОБЛАДНАННЯ

П. В. Гіверц, аспірант кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Постановка проблеми. Одне із завдань, що може ставитися перед експертом-балістом, – це вирішення питання, чи є досліджуваний об'єкт вогнепальною стрілецькою зброєю. Для вирішення цього питання потрібно встановити, чи відповідає досліджуваний об'єкт критерію призначення для ураження цілей [1, с. 13, 89–91], тобто встановити, що об'єкт має цільове призначення для ураження цілі, і встановити наявність достатньої для цього уражаючої здібності. Прийнята методика [2] визначає, що мінімальна питома кінетична енергія кулі на нижній межі ураження дорівнює 50 Дж/см^2 ($0,05 \text{ кгм/мм}^2$). Отже, вирішення питання про віднесення досліджуваного об'єкта до вогнепальної зброї в більшості випадків зводиться до вимірювання швидкості кулі і подальшого обчислення її питомої кінетичної енергії. Існують різні методики вимірювання цього параметра, при яких може використовуватися різне обладнання, включаючи нові розробки. Різне обладнання може мати різний ступінь відповідності умовам проведеного експерименту, і тому вибір оптимального обладнання, особливо у світлі появи і поширення нових технологій і приладів, може бути непростим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вимірювання вбивчої сили зброї і початкової швидкості кулі неодноразово

досліджувались протягом усієї історії вогнепальної зброї. Особливе місце це питання займає при криміналістичному дослідженні саморобних зразків, що надходять на експертизу. Цей аспект докладно розглядається в роботі А. І. Устинова [3], результати якої використовувалися при підготовці методики визначення забійної сили, підготовленої Л. Ф. Савранем [2]. Питаннями взаємозв'язку між проникаючою здатністю кулі та її швидкістю займався один із провідних американських експертів-балістів Л. Хег [4]. Виконуються дослідження, присвячені змінам у методиках, пов'язаним із застосуванням нового обладнання [5–7] для дослідження цих факторів, а також із його застосуванням у криміналістичних дослідженнях [8–10].

Метою даної роботи є полегшення експертам-балістам і криміналістичним лабораторіям вибору обладнання, оптимального для вирішення їх завдань. Для цього буде виконано аналіз існуючих методів проведення криміналістичного дослідження швидкості кулі і різного устаткування, що застосовується для цієї мети. Розглянемо їх переваги, недоліки та особливості застосування.

Виклад основного матеріалу. У більшості випадків для визначення питомої енергії кулі необхідно виміряти діаметр кулі, її вагу та її швидкість. Знаючи ці величини, легко обчислити питому енергію за формулою:

$$E_{\text{п}} = \frac{E}{S} = \frac{mV^2/2}{\pi D^2/4} = \frac{2mV^2}{\pi D^2},$$

де $E_{\text{п}}$ – питома енергія кулі, Дж/мм²;

E – енергія кулі, Дж;

S – площа поперечного розрізу кулі, мм;

m – маса кулі, кг;

V – швидкість польоту кулі, м/с;

D – діаметр кулі, мм.

Такі параметри кулі, як маса і її діаметр, легко вимірюються. Вимірювання швидкості кулі – складніший процес. Зазвичай швидкість польоту кулі вимірюють як відношення відстані між

двома точками до проміжку часу, витраченого на проходження цієї відстані:

$$V = \frac{S}{t},$$

де V – швидкість польоту кулі, м/с;

S – шлях, пройдений кулею, м;

t – час, витрачений на проходження шляху, с.

Одним із найпростіших і найстаріших методів вимірювання швидкості кулі є так званий кінематичний метод. При цьому використовується пристосування, що складається з двох паперових дисків, закріплених на одному валу так, щоб площини дисків і їх обертання були паралельними (так званий механічний хронограф). У процесі вимірювання вала із закріпленими на ньому паперовими дисками надається обертання з постійною, заздалегідь відомою кутовою швидкістю. Постріл проводиться так, щоб куля пробила обидва диски, при цьому напрямок її польоту повинен бути паралельним осі вала. Після пострілу необхідно виміряти, на який кут зрушена пробоїна в другому диску щодо першого (для полегшення вимірювання на дисках зазвичай нанесена шкала кутових величин, що дозволяє легко визначити шуканий кут), тобто на який кут встиг повернутися вал за час польоту кулі від першого диска до другого. Знаючи кут повороту і кутову швидкість обертання вала (або частоту його обертання), легко обчислити час, витрачений на подолання відстані між дисками, а знаючи відстань, легко отримати і швидкість кулі:

$$V = \frac{2\pi nS}{\varphi},$$

де V – швидкість польоту кулі, м/с;

n – частота обертання вала, об/с;

S – відстань між дисками, м;

φ – кут зрушення пробоїни (кут, на який встигне повернутися вал), радіани;

$\pi = 3,14$.

До переваг такого пристосування можна віднести його простоту, при необхідності його навіть можна виготовити самостійно – це з одного боку. Із другого боку, слід приділяти особливу увагу контролю за швидкістю обертання вала, щоб її значення відповідало встановленому. Іншим важливим фактором, який може впливати на точність вимірювання, є паралельність осі вала і напрямку польоту кулі. Виконання цієї вимоги може бути складним при пострілі із саморобного ствола, який може не забезпечувати точний рух кулі.

Ще одним класичним методом вимірювання швидкості кулі є використання балістичного маятника [11]. При цьому методі, який називають динамічним методом, використовується масивний маятник, на кінці якого закріплений вантаж. Постріл проводиться так, щоб куля потрапила в цей вантаж, при цьому маятник відхиляється і вимірюється кут його відхилення. Знаючи параметри маятника, такі як його маса і відстань від точки підвісу до центра ваги маятника, а також знаючи масу самої кулі, можна обчислити її швидкість, виходячи із законів збереження імпульсу ізольованої системи (що складається з маятника і кулі) і закону збереження механічної енергії матеріальної точки. Формула для обчислення матиме такий вигляд:

$$V = \frac{2(M + m)}{m} \sin \frac{\alpha}{2} \sqrt{gl},$$

де V – швидкість польоту кулі, м/с;

M – маса маятника, кг;

m – маса кулі, кг;

α – кут відхилення маятника, градуси;

l – довжина від точки підвісу до центра ваги маятника, м;

g – прискорення вільного падіння, 9,8 м/с².

Цей метод підходить для лабораторних експериментів, але недоліки його використання в криміналістичних дослідженнях є очевидними.

У зв'язку з різними недоліками кінематичного і динамічного методів після появи нового обладнання ці методи були змінені на електронний прилад. Цей прилад називають мілісекундоміром.

Він обладнаний двома або більше датчиками. Такий прилад вимірює час польоту кулі від першого датчика до другого. А знаючи відстань між датчиками, легко обчислити швидкість. До цього типу вимірювачів належить переважна більшість використовуваного сьогодні обладнання. У перших моделях використовувалися датчики двох типів. Перший – це пластини з електропровідною сіткою, при розриві якої генерувався (або переривався) електричний сигнал. Другі склалися з двох аркушів електропровідної фольги, приєднаних до різних полюсів електричного кола і наклеєних на ізолюючий матеріал (папір). При попаданні куля замикала електричний ланцюг, що генерував сигнал. Такі датчики досить швидко були замінені оптичними, в яких куля при проходженні датчика відкидає тінь на його чутливий елемент. Сучасні прилади, побудовані за такою схемою, дуже далеко пішли від перших зразків, таких як ЛИС-2 [3, с. 20–23]. На сьогоднішній день є багато різних серійних моделей, таких як стенд для балістичних експертиз вогнепальної зброї «Балістика-М» [12] або система вимірювання швидкості кулі «РС-4М» [13], різні хронографи, що застосовуються в спорті, такі як РАСТ Chronographs [14], або вироблені для більш серйозних балістичних досліджень, такі як продукція фірми «Ойлер» (Oehler) [15].

Серед оптичних датчиків можна виділити датчики з пасивним та активним підсвічуванням. Прилади з пасивним підсвічуванням не мають власного джерела світла, і тому багато моделей не працюють у закритих приміщеннях, що є значним недоліком для їх використання в криміналістичних лабораторіях. У приладах з активним підсвічуванням кожен датчик обладнаний власним джерелом світла. Останнім часом все частіше використовується підсвічування інфрачервоним світлом. Для досліджень, в яких важлива точність і достовірність вимірювання, може використовуватися третій датчик (як у приладі System 85 Ballistic Instrumentation фірми Oehler [15]), який дозволяє отримувати індикацію про зміну швидкості кулі під час проходження між датчиками.

Прилади з оптичними датчиками добре себе зарекомендували як надійний, точний і простий у використанні інструмент, а деякі з них дозволяють вимірювати швидкість кулі і темп стрільби навіть

при стрільбі чергами. Але при цьому і такі прилади теж не позбавлені недоліків. Так, при вимірюванні швидкості дозвуків куль прилади (зазвичай з інфрачервоним датчиком) можуть замість швидкості кулі реєструвати швидкість поширення ударної хвилі, тобто швидкість звуку. У таких випадках доводиться робити постріл через екран з картону або іншого матеріалу, покликаний відсікти ударну хвилю. Ще одним недоліком такої конструкції є те, що куля повинна пролетіти крізь вікна датчиків приладу, що у випадках дослідження саморобної зброї може призводити до потрапляння кулі в елементи приладу і їх пошкодження. Крім вищевикладеного, прилади цього типу дозволяють виміряти швидкість тільки окремої кулі, але не шроту.

Ще один тип приладів, що порівняно недавно з'явився на ринку балістичних хронографів, – це електромагнітний вимірювач MagnetoSpeed [16]. Такий прилад установлюється на ствол зброї на кшталт багнета так, що куля, покинувши канал ствола, пролітає над електромагнітним сенсором, який вимірює її швидкість. При зовнішній простоті приладу автору не вдалося провести з його допомогою вимірювання швидкості кулі для більшості типів короткоствольної саморобної зброї.

Найбільш технологічно досконалим на сьогоднішній день, напевно, є радар для вимірювання швидкості кулі, побудований на використанні ефекту Доплера – зміни частоти/довжини хвилі, що сприймається приймачем під час руху приймача або випромінювача. У радарах, використовуваних для балістичних досліджень, генерується хвиля стандартної частоти і реєструється довжина хвилі, відбитої від об'єкта, що рухається. Такий прилад дозволяє відстежувати швидкість кулі на всій її траєкторії, навіть після попадання в перешкоду. Він дозволяє відстежувати як одиночний, так і множинний снаряд (шрот). Але такий прилад є не вузькоспеціалізованим вимірювачем швидкості кулі, який вимірює тільки її початкове значення, а універсальним приладом із великим спектром можливостей. Це призводить до того, що його використання, настройка та аналіз результатів можуть вимагати спеціальних знань і навичок. Крім того, вартість такого приладу в багато разів перевищує вартість приладу з оптичними датчиками. У зв'язку із цим його використан-

ня в криміналістичній балістичній лабораторії лише для визначення мінімальної питомої енергії кулі здається абсолютно не виправданим. При цьому він з успіхом може застосовуватись при наукових дослідженнях у криміналістиці [5; 17].

В останні роки був розроблений спеціалізований прилад під назвою LabRadar [18], в якому для вимірювання швидкості кулі використовується ефект Доплера. Цей прилад створений спеціально для визначення початкової швидкості кулі і не має всіх можливостей класичних радарів, що використовувалися до цього в науковій роботі, але при цьому має і набагато більш низьку вартість (менше 600 дол. США в базовій комплектації). Прилад має невеликі габаритні розміри (всього 29×26×6 см), забезпечений рідкокристалічним екраном і можливістю управління за допомогою смартфона. Для виконання вимірювання прилад так само, як і повнофункціональний доплерівський радар, повинен бути розміщений збоку від ствола зброї, тобто не існує небезпеки пошкодження приладу при пострілі. Принцип дії не вимагає точного прицілювання, як у випадку з використанням оптичних датчиків. LabRadar забезпечує, крім вимірювання початкової швидкості кулі, також отримання результатів вимірювання на п'яти різних дистанціях. Ці відстані можуть задаватися користувачем при налаштуванні конфігурації пристрою. Результати вимірювання для одиночного пострілу або для серії вимірювань можуть бути експортовані на зовнішній носій у текстовому форматі, що може бути важливо при оформленні результатів криміналістичного дослідження.

Фактично єдиними настройками LabRadar, які можуть змінюватися під час різних експериментів, є встановлення діапазону вимірюваних швидкостей. Налаштування приладу дозволяє легко перемикатися між трьома режимами вимірювання: лук (швидкості від 20 до 225 м/с), пістолет або короткоствольна зброя (діапазон швидкостей від 75 до 525 м/с) і гвинтівка (для швидкостей понад 300 м/с). Як видно, вибір діапазону вимірювання не є обмежувачим параметром, оскільки ці діапазони мають широкі області перетину.

Але і LabRadar, незважаючи на всі його достоїнства, не позбавлений недоліків. До таких недоліків можна віднести, наприклад, необхідність використання зовнішнього триггера (мікрофона) при

вимірюванні швидкості пневматичної зброї або зброї, забезпеченої глушниками. Прилад із його поточним програмним забезпеченням не може виконувати вимірювання для множинних снарядів (шроту). За інформацією розробників, ця можливість буде додана в одній з наступних версій. Так само для роботи приладу є потрібним мінімум десятиметровий тир; рекомендована виробником відстань для використання приладу складає 20 м до кулеуловлювача. Використання автором приладу в закритому тирі довжиною 12 м показало, що приблизно в 5 % пострілів результат вимірювання не був отриманий (але це могло бути пов'язано і з дослідженням саморобних стволів, в яких куля могла частково руйнуватися). Крім того, принцип роботи приладу вимагає, щоб на дистанції вимірювання не було перешкод, адже вони можуть відображати або екранувати частоти, що випромінюються приладом у процесі вимірювання. У зв'язку із цим використання LabRadar може бути обмеженим для деяких криміналістичних лабораторій.

Ще одним методом, що використовує новітні технології і набирає популярності, є використання високошвидкісних відеокамер. При цьому методі проводиться відеозйомка процесу пострілу з високою частотою кадрів, що дозволяє відстежувати політ кулі. Якщо в кадрі розмістити масштабну лінійку поруч зі стволом зброї, то можливий вимір дистанції, яку пролетіла куля, знімається на відео, а знаючи частоту кадрів або маючи часове маркування на відео, легко обчислити швидкість кулі. Крім того, відеокамера дозволяє зафіксувати траєкторію кулі й установити її нестабільність у разі наявності. Використання цього методу дозволяє вимірювати швидкість як одиночної кулі, так і множинного заряду (шрот, куля, руйнована при проходженні каналу ствола через його особливості, і т. д.). Сама відеокамера може бути розміщена на достатній відстані від ствола зброї, а також захищена екраном із куленепробивного скла, що запобігає пошкодженню дорогого устаткування. Крім використання при проведенні вимірювання швидкості кулі, відеокамери із високою швидкістю зйомки можуть використовуватися і для дослідження багатьох інших процесів, що протікають з високою швидкістю, таких як сам процес пострілу, процес вибуху, процес зіткнення та руйнування і т. д. Основними недоліками цього

методу є висока вартість обладнання, необхідність у додатковому освітленні, порівняно тривала підготовка до експерименту і тривалий подальший аналіз результатів.

Крім методів визначення питомої енергії кулі шляхом вимірювання її швидкості, існують й інші методи, коли безпосередньо вимірюється проникаюча здатність кулі. Ці методи є добре відомими, їх використання можна віднести до початку історії вимірювання цих параметрів. При такому методі вимірювання робиться постріл у дерев'яні дошки [19] або спеціальні балістичні симулятори, такі як балістичний желатин або балістичне мило. В останні роки з'явилися виробники, що продають готові блоки синтетичних балістичних симуляторів [20], які не мають недоліків балістичного желатину.

При цьому методі після пострілу вимірюється глибина проникнення кулі в товщу матеріалу. Оскільки цей параметр залежить від питомої енергії кулі [4], то його можна перетворити на величину питомої енергії. Для цього потрібно відкалібрувати матеріал, що виконує роль мішені [21]. Такий метод дає досить приблизні результати, які можуть залежати від форми кулі і її поведінки при попаданні в матеріал (деформація, руйнування). При цьому, з одного боку, експеримент вимагає підготовки (виготовлення матеріалу, його калібрування), а в разі використання желатину – ще і дотримання умов його зберігання та експлуатації. Із другого боку, використання цього методу дозволяє проводити дослідження не лише для окремої кулі, а й для множинного снаряда (такого як шрот). Крім того, отримані результати можуть бути дуже наочними для демонстрації в суді.

Висновки. Виконана робота дозволяє встановити, що більш за все відповідають вимогам балістичних досліджень на сьогоднішній день оптичні прилади для вимірювання швидкості. При цьому перевагу слід віддавати приладам із максимально великим вікном сенсора вимірювача, щоб знизити ймовірність пошкодження приладу при стрільбі із саморобної вогнепальної зброї. Використання приладів, забезпечених додатковим третім датчиком, дозволяє отримати більш точні результати.

Недавно на ринку з'явився прилад LabRadar, тобто лабораторії, розміри тиру яких понад 10 м. Їх використання дозволить вирішу-

вати більшість питань, що виникають при проведенні експертизи. При цьому конструкція приладу LabRadар дозволяє проводити відстріл будь-якої зброї без небезпеки пошкодження приладу. Тому він цілком може служити альтернативою оптичним приладам.

При проведенні наукових експериментів, пов'язаних із дослідженням питань поведінки кулі в польоті, а також у випадках необхідності дослідження пострілу шротом або іншим множинним снарядом рішенням може бути використання Доплер-радарів і високошвидкісних відеокамер, хоча їх висока ціна і знижує доцільність їх використання в більшості балістичних лабораторій.

Перелік літератури

1. Судебная баллистика: учебник / А. В. Стальмахов, А. М. Сумарока, А. Г. Егоров и др. Саратов: СЮИ МВД России, 1998. 173 с.
2. Саврань Л. Ф. Методика определения минимальной убойной силы стандартного и атипичного огнестрельного оружия и боеприпасов: пособие для экспертов. Москва: ВНИИСЭ, 1979. 58 с.
3. Устинов А. И. Самодельное огнестрельное оружие и методика его экспертного определения. Москва: ВНИИОП МООП СССР, 1968. 28 с.
4. Haag L. Penetration Depth as a Statement of Impact Velocity: Forensic Implications and Importance. *AFTE Journal*. 2013. Vol. 45, No. 2. P. 140–149.
5. Haag L. The Application of Doppler Radar to Bullet Ricochets from Water. *AFTE Journal*. 2017. Vol. 49, No. 1. P. 36–42.
6. Солнцев Д. В., Тимофеев В. В. Метод и средство измерения скорости полета пули. *Ползуновский альманах*. 2012. № 2. С. 185–186.
7. MacPherson D. Ballistic Chronograph Accuracy Assessment. *AFTE Journal*. 2018. Vol. 50, No. 1. P. 13–30.
8. Куницкий А. Г. Критерии отнесения объектов к категории оружия травматического действия. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. 2012. № 1 (31). С. 170–175.
9. Алексова А. В. К вопросу о проведении экспертизы для установления относимости объекта к огнестрельному оружию. *Право и политика*. 2012. № 8 (152). С. 1434–1439.
10. Методология проведения баллистического эксперимента на биологических имитаторах тела человека / В. В. Щербак, О. О. Толмачов, О. В. Кунлиус и др. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 131–136.

11. Спиридонова Т. Н. Лабораторная работа № 6: Измерение скорости полета пули. Ярославль: Ярослав. гос. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского, 2009. 11 с.
12. Стенд Баллистика-М для баллистических экспертиз огнестрельного оружия. URL: <http://www.bnti.ru/des.asp?itm=6356&tbl=01.02.02> (дата звернення: 10.08.2018).
13. Система измерения скорости пуль РС-4М для проведения баллистических экспертиз. URL: <http://www.bnti.ru/des.asp?itm=6984&tbl=01.02.02.&p=1> (дата звернення: 11.08.2018).
14. PACT Chronographs. URL: <https://pact.com/products/chronographs/?v=88588bacf0da> (дата звернення: 10.08.2018).
15. Oehler. URL: <https://oehler-research.com/> (дата звернення: 10.08.2018).
16. MagnetoSpeed. URL: <https://magnetspeed.com/> (дата звернення: 10.08.2018).
17. Pinezich J., Heller J., Lu T. Ballistic Projectile Tracking Using CW Doppler Radar. *Aerospace and Electronic Systems*. 2010. IEEE Transactions no. 46. P. 1302–1311.
18. LabRadar. URL: <https://mylabradar.com/> (дата звернення: 11.08.2018.)
19. Haag L. Wood Hardness via the Lowly Steel BB. *AFTE Journal*. 2015. Vol. 47, No. 1. P. 34–40.
20. Clear Ballistics. URL: <https://www.clearballistics.com/> (дата звернення: 11.08.2018).
21. Haag L. Ballistic gelatin: controlling variances in preparation and a suggested method for calibration of gelatin blocks. *AFTE Journal*. 1989. Vol. 21, No. 3, P. 483–489.

Транслітерація переліку літератури

1. Stalmahov, A. V., Sumaroka, A. M., Egorov, A. G. et al (1998). Sudebnaya balistika. Saratov [in Russian].
2. Savran, L. F. (1979). Metodoka opredelenija minimalnoi uboinoi sili standartnogo i atipichnogo ognestrelnogo orugija i boepripasov. Moscow [in Russian].
3. Ustinov, A. I. (1968). Samodelnoe ognestrelnoe orugie I metodika ego ekspertnogo opredelenia. Moskow: VNIOP MOOP SSSR. [in Russian].
4. Haag L. (2013). Penetration Depth as a Statement of Impact Velocity: Forensic Implications and Importance. *AFTE Journal*. Vol. 45, 2, 140-149.
5. Haag L. (2017). The Application of Doppler Radar to Bullet Ricochets from Water. *AFTE Journal*. Vol. 49, 1, 36-42.

6. Solntsev, D. V., Timofeev, V. V. (2012). Metod I sredstvo izmerenija skorosti poleta puli. *Polzunovskii almanah*, 2, 185-186 [in Russian].

7. MacPherson D. (2018). Ballistic Chronograph Accuracy Assessment. *AFTE Journal*. Vol. 50, 1, 13-30.

8. Kunitskii, A. G. (2012). Kriterii otnesenija ob'ektov k kategorii oregija travmatischekogo deistvia. *Voprosi kriminalologii, kriminalistiki i sudebnoi ekspertizi – Issues of criminology, forensics and forensic examination*, 1 (31), 170-175 [in Russian].

9. Aleksova, A. V. (2012). K voprosu o provedenii ekspertizi dlja ustanovlenija odnosimosti ob'erta k ognestrelnomu orugiu. *Pravo i politika – Law and Policy*, 8 (152), 1434-1439 [in Russian].

10. Sherbak, V. V., Tolmachev, O. O., Kunlius, O. V. et al (2015). Metodologia provedenija ballisticheskogo eksperimeta na biologicheskikh imitatorah tela cheloveka. *Kriminalisticnui visnuk – Journal of Criminalistics*, 2(24), 131-136 [in Russian].

11. Spiridonova T.N. (2009). Lohoratornaja rabota 6: Izmerenie skorosti poleta puli. Jaroslavl': Jaroslavskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet im K.D. Ushinskogo [in Russian].

12. «Stend Ballistika-M dlja ballisticheskikh ekspertiz ognestrelnogo orugia», URL: <http://www.bnti.ru/des.asp?itm=6356&tbl=01.02.02>. [in Russian].

13. «Sistema izmerenija skorosti pul' RS-4M dlja providenija ballisticheskikh ekspertiz». URL: <http://www.bnti.ru/des.asp?itm=6984&tbl=01.02.02.&p=1> [in Russian].

14. «PACT Chronographs», URL: <https://pact.com/products/chronographs/?v=88588bacf0da>.

15. «Oehler», URL: <https://oehler-research.com/>

16. «Magnetospeed», URL: <https://magnetospeed.com/>

17. Pinezich, J., Heller, J., Lu, T. (2010). Ballistic Projectile Tracking Using CW Doppler Radar. *Aerospace and Electronic Systems*. No. 46, 1302 – 1311.

18. «LabRadar». URL: <https://mylabradar.com/>

19. Haag, L. (2015). Wood Hardness via the Lowly Steel BB. *AFTE Journal*. Vol. 47, 1, 34-40.

20. «Clear Ballistics». URL: <https://www.clearballistics.com/>

21. Haag, L. (1989). Ballistic gelatin: controlling variances in preparation and a suggested method for calibration of gelatin blocks. *AFTE Journal*. Vol. 21, 3, 483-489.

Гіверц П. В. Криміналістичне дослідження саморобної вогнепальної зброї: класичні методика і новітні обладнання

Одним з етапів криміналістичної перевірки саморобної зброї є визначення її вбивчої сили. Для цього проводяться відстріл зброї і вимір початкової швидкості кулі з подальшим обчисленням питомої енергії. Існують різні методи визначення швидкості кулі. Ці методи ґрунтовані на різних фізичних ефектах і вимагають різного устаткування. У будь-якого методу або приладу можуть бути різні переваги і недоліки, що можуть впливати на доцільність його застосування.

У статті проводиться аналіз цих методик та обладнання, що застосовується при криміналістичному дослідженні саморобної вогнепальної зброї. Різні обладнання, що застосовується для вимірювання швидкості кулі, проаналізовано в статті з урахуванням досвіду його застосування в балістичних лабораторіях. Розглянуто як класичні методика і застаріле обладнання, яке вже давно не використовується, так і новітні спеціалізовані прилади, створені для вимірювання швидкості кулі, а також й універсальні пристрої, які можуть застосовуватися для цієї мети. Підкреслені можливі недоліки різних методів вимірювання, пов'язані із особливістю пострілу із саморобної зброї, такі як складність використання, можливість пошкодження вимірювача в процесі експерименту, висока вартість і т. д.

За результатами проведеного аналізу були зроблені висновки про найбільш зручні типи обладнання. Ці висновки можуть допомогти в оптимізації вирішення поставлених перед балістичними лабораторіями завдань і підборі обладнання з урахуванням обмежень, що можуть мати місце в цих лабораторіях.

Ключові слова: саморобна вогнепальна зброя, убивча сила кулі, швидкість кулі, хронограф, Доплер-радар.

Гіверц П. В. Криминалистическое исследование самодельного огнестрельного оружия: классические методики и новейшее оборудование

Одним из этапов криминалистической экспертизы самодельного оружия является определение его убойной силы. Для этого проводятся отстрел оружия и измерение начальной скорости пули с последующим вычислением удельной энергии. Существуют различные методы определения скорости пули. Эти методы основаны на разных физических эффектах и требуют различного оборудования. У каждого метода или прибора могут быть различные достоинства и недостатки, которые влияют на целесообразность его применения.

В статье проводится анализ этих методик и оборудования, которое применяется при криминалистическом исследовании самодельного огнестрельного оружия. Различное оборудование, применяемое для измерения скорости пули, проанализировано в статье с учетом опыта его применения в баллистических лабораториях. Рассмотрены как классические методики измерения и устаревшее оборудование, которое уже давно не используется, так и новейшие специализированные приборы, созданные для измерения скорости пули, а также универсальные устройства, которые могут применяться для этой цели. Подчеркнуты возможные недостатки различных методов измерения, связанные с особенностью

произведения выстрела из самодельного оружия, такие как сложность использование, возможность повреждения измерителя в процессе эксперимента, высокая стоимость и т. д.

По результатам проведенного анализа были подготовлены выводы о предпочтительном типе оборудования. Сделанные выводы могут помочь в оптимизации решения стоящих перед баллистическими лабораториями задач и подбора оборудования с учетом ограничений, которые могут иметь место в этих лабораториях.

Ключевые слова: самодельное огнестрельное оружие, убийная сила пули, скорость пули, хронограф, Доплер-радар.

Giverts P. V. Forensic examination of homemade firearms – classic methods and newest equipment

One of the stages in forensic examination of homemade firearms is the determination of its lethality. For this purpose, the examined firearms are test fired and the bullet velocity is measured. This is followed by the calculation of the specific (penetration) energy. There are different methods of bullet velocity measurements. These methods are based on different physical effects and require different equipment. Every method and instrument has different advantages and disadvantages, which influences the practicability of its use.

The article gives analysis of the equipment and the methods, which are used for forensic examination of homemade firearms. In the article different instruments used for the bullet velocity measurement are analyzed. The analyses are based on the experience in using this equipment in a ballistic laboratory. The author describes classic methods of measurement, out of date equipment which is no longer in use, also the newest instruments, design specially for the bullet velocity measurement, as well as the multipurpose devices, which may be use. In the article the disadvantages of different methods of measurement, due to the specific character of shots discharged from homemade firearms, are discussed. Among the disadvantages are the complexity of use, the possibility of damage of the equipment during experiments, high price, etc.

Based on the results of the analyses, the conclusions about the preferable type of equipment were made. These conclusions can help optimize the process of solving problems of ballistic examinations. The conclusions take into account different limitations which forensic ballistic laboratories may have.

Key words: homemade firearms, bullet lethality, bullet velocity, chronograph, Doppler-radar.

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 2 від 11.10.2018 р.).

*Рецензент – доктор юридичних наук, професор
В. Ю. Шенітько*

**ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЗМІСТУ СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ
ДЛЯ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ТА НАСТАННЯ ІНШИХ
ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ (ч. 1 ст. 281 КК УКРАЇНИ)**

О. О. Квітка, аспірант відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. В Україні стрімко збільшується застосування повітряних суден, які, як правило, використовуються для авіаперевезення людей, їх багажу, різного виду вантажів, розпилення пестицидів та добрив у сільському господарстві, виконання монтажних робіт у будівельному виробництві, проведення навчальних і спортивних заходів тощо. За часів незалежності набуло поширення використання літальних апаратів поза сферою повітряного транспорту, власниками яких є як юридичні, так і окремі фізичні особи. Діяльність останніх, як і працівників повітряного простору, регламентується низкою нормативно-правових актів. Так, правила, норми і стандарти безпеки польотів повітряних суден в Україні закріплені в Повітряному кодексі України, наказі Державної авіаційної служби України та Міністерства оборони України від 6 лютого 2017 р. № 66/73 «Про затвердження Авіаційних правил України “Загальні правила польотів у повітряному просторі України”», Постанові Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 954 «Про затвердження Положення про використання повітряного простору України». Відповідно до ч. 1 ст. 29 Повітряного кодексу України використання повітряного простору України здійснюється на підставі дозволів, що надаються органами об’єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху відповідно до поряд-

ку, визначеного Положенням про використання повітряного простору України. Суворе регламентація державою використання повітряного простору необхідна для створення безпечних умов експлуатації повітряних суден усіма учасниками аероруку, у тому числі особами, які не є працівниками повітряного транспорту. Проте доволі часто пілотування літальних апаратів останніми супроводжується порушенням правил безпеки польотів повітряних суден, серед яких: ненадання диспетчерським органам обслуговування повітряного руху плану польоту, проліт над населеним пунктом на висоті менше 300 метрів, приземлення в непристосованому місці та ін.

За виконання особами, які не є працівниками повітряного транспорту, польотів з порушенням нормативно-правових актів, які регламентують польоти повітряних суден, передбачена як адміністративна (ч. 5 ст. 111 Кодексу України про адміністративні правопорушення), так і кримінальна відповідальність (ст. 281 «Порушення правил повітряних польотів» Кримінального кодексу України – далі КК).

Частиною 1 ст. 281 КК передбачена відповідальність за порушення правил польотів повітряних суден, якщо це створило небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків. Створення внаслідок порушення такої небезпеки є показником суспільно небезпечного наслідку, а тому склад злочину, що відображає таку законодавчу конструкцію, слід відносити до матеріальних.

Стан розробки проблеми. У науковій літературі розгляду таких наслідків приділяли увагу: В. І. Антипов, В. І. Борисов, М. С. Грінберг, О. О. Дудоров, Г. С. Крайник, Р. О. Мовчан та ін. Так, М. С. Грінберг зазначає, що спричинення шкоди відносинам громадської безпеки, чи порушує це зв'язки людей з приводу використання техніки, чи тягне за собою зниження безпеки осіб, які беруть участь у здійсненні цих зв'язків, чи викликає руйнування механізмів і машин, – веде до зниження впорядкованості процесів, які опосередковують «обмін речовин» між людиною і природою. Таким є основний наслідок подібних злочинів, спричинення ж смерті, тілесних ушкоджень, матеріальної шкоди – їх додатковий наслідок [1, с. 58].

Тобто науковець у таких порушеннях виділяє два види наслідків, перший з яких характеризується саме створенням небезпеки.

Ознайомлення з матеріалами судової практики показує, що порушеннями правил польотів, кваліфікованих за ч. 1 ст. 281 КК, визнаються: прокладання маршруту польоту над населеним пунктом повітряним судном, пілот якого не отримав дозволу на такий політ; польоти на занадто низькій висоті; здійснення сільськогосподарських робіт на непідготовлених для цього аеропланах; здійснення польотів на апаратах, що не зареєстровані в Державному реєстрі цивільних повітряних суден України, та ін. При цьому, як правило, в матеріалах кримінальних проваджень констатується небезпечність самого порушення (дії, бездіяльності) без конкретизації його наслідку у вигляді «створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків», що є необхідною ознакою об'єктивної сторони ч. 1 ст. 281 КК.

Метою цієї статті є визначення змісту створення небезпеки для життя людей та настання інших тяжких наслідків за ч. 1 ст. 281 КК.

Виклад основного матеріалу. Створення небезпеки – це зниження стану безпеки (у нашому випадку громадської) внаслідок вчинення протиправного діяння (порушення), що може призвести до настання певних суспільно небезпечних наслідків, зазначених у законі про кримінальну відповідальність, як реально можливих. Можливість – це філософське поняття, яке відображає об'єктивно існуючий і внутрішньо зумовлений стан предмета в його незавершеному, потенційному розвитку. У кожній наявній ситуації існує певний набір можливостей, реалізація однієї з яких означає усунення інших. На «протиборотство» і характер реалізації можливостей накладають відбиток умови, які є зовнішніми й випадковими щодо внутрішньо необхідних тенденцій. Якісно можливості поділяються на формальні і реальні. Формальна – це можливість з низькою ймовірністю здійснення, яка наближається до нуля. А втім ця можливість допускається законами природного і соціального розвитку. Найвищу міру здійснення має реальна можливість, для реалізації якої склалися всі необхідні умови [2, с. 175]. Саме таку можливість і має на увазі законодавець у ч. 1 ст. 281 КК.

Згідно із ст. 1187 Цивільного кодексу України та постановою Пленуму Верховного Суду України (далі – ВСУ) «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27 березня 1992 р. № 6, будь-яка експлуатація повітряних суден є джерелом підвищеної небезпеки, тобто створює підвищену ймовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людини [3]. Проте самої констатації використання з порушеннями джерела підвищеної небезпеки (у нашому випадку повітряного судна) недостатньо для постановки питання щодо кримінальної відповідальності порушника. Підставою такої відповідальності може бути лише порушення, яке створило небезпеку саме для життя людей або настання інших тяжких наслідків.

В. І. Борисов та О. О. Пащенко, досліджуючи створення небезпеки при вчиненні злочинів на виробництві, зазначають, що настання загрози спричинення шкоди слід вважати фактичним збитком, що завдається суспільним відносинам у сфері безпеки відповідного виробництва. Ця шкода виступає у вигляді негативних змін, які створили у сфері виробництва небезпечний для суспільства стан і відбулися в зазначеній сфері через порушення правил безпеки. Тому наявність загрози спричинення шкоди свідчить про виникнення якісно іншого, небезпечного стану у виробничому процесі. Цей небезпечний стан ще не можна визнати матеріальним збитком, але в той же час – це фактичний збиток, який негативно змінив суспільні відносини, що забезпечують безпеку відповідного виробництва [4, с. 45].

Порушення правил польотів, яке має на увазі законодавець у ст. 281 КК, також має сутнісно знижувати рівень стану громадської безпеки у сфері польотів повітряних суден, створювати таку небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків, коли їх ймовірність відповідає умовам реальності.

Прикладом створення реальної небезпеки для життя людей та настання інших тяжких наслідків можуть бути наведені порушення правил польотів, викладені в постанові Городищенського районного суду Черкаської області від 28 жовтня 2011 р. щодо застосування ч. 1 ст. 281 КК. У цій постанові зазначено, що громадянин Г. під час здійснення польоту на саморобно сконструйованому повітряному

судні над територією Городищенського району Черкаської області, порушуючи заборону щодо польотів повітряних суден над населеними пунктами на безпечній висоті, допустив зіткнення літального апарату з дротом лінії електропередач, що призвело до падіння судна та його горіння. При цьому сам Г. загинув. Падіння судна в межах території населеного пункту, як зазначено в постанові, створило реальну загрозу для життя людей та настання інших тяжких наслідків [5].

Разом із тим у частині дослідження вироків указуються як наслідок у вигляді створення небезпеки для людей порушення, що являли собою лише формальну можливість заподіяння шкоди. Так, вироком Кельменецького районного суду Чернівецької області від 19 червня 2017 р. засуджено К. за ч. 1 ст. 281 КК. Як убачається із вироку, пілот незаконно, без відповідного дозволу Державіаслужби України та без надання плану польоту диспетчерським органам обслуговування повітряного руху, здійснив виліт на літаку марки Ан-2, збився з курсу та у зв'язку з технічною несправністю двигуна пілотованого ним літального апарату виконав вимушену посадку на сільськогосподарському полі. При цьому технічна несправність двигуна виникла у нього під час прольоту над селами, що, на думку суду, й створило небезпеку для життя людей – мешканців цих населених пунктів [6]. У цьому випадку правоохоронні органи та суд визнали суспільно небезпечним наслідком політ без дозволу та настання несправності двигуна літака під час його прольоту над селами, що нібито й створило небезпеку для життя та здоров'я невизначеного кола жителів цих поселень. Проте, виходячи з того, що пілот зміг здійснити аварійну посадку на поле за селом, можна припустити, що висота польоту була достатньою, що й дало можливість пілоту керувати планеруванням літака до місця безпечного приземлення. Указані порушення правил польотів не призвели до створення стану реальної небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків, а тому такі порушення слід було визнати адміністративними.

Положення, що зазначені в ч. 1 ст. 281 КК, є подібними положенням, що закріплені в нормах розділу X Особливої частини КК

«Злочини проти безпеки виробництва» (див. частини перші статей 272–275 КК). Тому вважаємо за можливе поняття «створення небезпеки для життя людей» розуміти як і для злочинів проти безпеки виробництва, оскільки вони мають схожі кримінально-правові характеристики і завдання з охорони відносин безпеки. Так, у п. 21 постанови Пленуму ВСУ від 12 червня 2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» зазначено, що під загрозою загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків необхідно розуміти такі зміни у стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає реальна небезпека життю людей або реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у цих статтях благам. Тяжкість імовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, які поставлено під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливої матеріальної шкоди тощо [7]. Незважаючи на те, що законодавець у диспозиції ч. 1 ст. 281 КК указав «життя людей» у множині, достатньою для застосування цієї частини буде й констатація загрози і для однієї людини.

Приклад такого наслідку у вигляді створення небезпеки для життя людей знаходимо у вироку Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 10 березня 2017 р., яким за ч. 1 ст. 281 КК засуджено пілота, який пролетів на гелікоптері над населеним пунктом на висоті нижче 300 метрів та здійснив приземлення у непристосованому для цього місці – на охоронювану територію Петрівської виправної колонії № 49 УДПтС України в Кіровоградській області. Унаслідок дії підйомної сили повітря, створеної несучим гвинтом зазначеного гелікоптера, утворився потік повітря, силою якого від поверхні даху входу до підвалу будівлі на території цієї колонії було відірвано металевий лист та відкинута його у напрямку працівника колонії, чим було створено небезпеку для його життя [8].

Окрім небезпеки для життя людей законодавець у ч. 1 ст. 281 КК указує також на створення небезпеки настання інших тяжких наслідків. Тут слід зазначити, що термін «інші тяжкі наслідки» законодавець використовує також при визначенні багатьох інших

злочинів, як наприклад: ч. 3 ст. 135 КК («Залишення в небезпеці»), ч. 2 ст. 239 КК («Забруднення або псування земель»), ч. 2 ст. 271 КК («Порушення вимог законодавства про охорону праці»), ч. 2 ст. 364 КК («Зловживання владою або службовим становищем») тощо. Узагалі розглядувана логіко-граматична конструкція «інші тяжкі наслідки» зустрічається в текстах сімдесяти двох статей Особливої частини КК [9, с. 163].

Різноманіття у визначенні цього терміна обґрунтовано тим, що він являє собою оціночне поняття, що не має однозначного змісту. Зміст цього поняття залежить від тлумачення правозастосовувачем кожного реального випадку, при якому суб'єкт тлумачення орієнтується не тільки на більш конкретні визначення, що наведені в нормі закону про кримінальну відповідальність, а й на судження науковців та судову практику. Для забезпечення ефективної охорони суспільних відносин у сфері використання повітряних суден знов-таки доцільним буде використання роз'яснення «інших тяжких наслідків», сформульованого для частин перших статей 272–275 КК, що наведено в постанові Пленуму ВСУ від 12 червня 2009 р. № 7 [7]. Під такими наслідками, про що зазначено в постанові, «слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих одиниць». Загроза настання подібних наслідків притаманна й порушенням, зазначеним у ч. 1 ст. 281 КК. Загроза настання менш небезпечних наслідків не підпадає під ознаки ч. 1 ст. 281 КК. Такі дії слід визнавати адміністративними правопорушеннями.

Притягнення особи до кримінальної відповідальності за порушення правил польотів має наставати у випадку створення реальної небезпеки для життя людей або інших тяжких наслідків, тобто свідчити про виникнення в процесі експлуатації повітряного судна такого небезпечного стану, коли є висока ймовірність (реальна можливість) настання зазначених у диспозиції статті наслідків. Характер аварійної ситуації має прямо вказувати на таку можливість

настання суспільно небезпечних наслідків, а їх відвернення може бути пов'язане або із своєчасним вжиттям заходів пілотом повітряного судна, або ненастанням небезпечних наслідків у зв'язку із випадковим збігом обставин, яке не залежало від вжитих пілотом заходів або, навпаки, суперечило їм.

Висновки. Отже, такий наслідок злочину, передбаченого ч. 1 ст. 281 КК, як «створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків», потребує більш детального правового аналізу правоохоронними органами та судами при застосуванні закону про кримінальну відповідальність. Саме по собі порушення правил польотів особами, які не є працівниками повітряного транспорту, не може бути підставою для притягнення їх до кримінальної відповідальності. За такі діяння передбачена адміністративна відповідальність. Притягнення до кримінальної відповідальності за кожен зліт повітряного судна, пілот якого не здійснив повідомлення відповідним державним органам, як цього вимагають правила польотів, або ж допустив інші порушення пілотування, без встановлення внаслідок таких порушень реальної небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків безпідставно розширює кількість кримінально караних діянь, що суперечать основним принципам кримінального права: справедливості та невідворотності кримінальної відповідальності.

Перелік літератури

1. Гринберг М. С. Преступления против общественной безопасности: учеб. пособие. Свердловск: Изд-во Свердлов. юрид. ин-та, 1974. 177 с.

2. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Харків: Право, 2010. 312 с.

3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: постанова Пленуму Верхов. Суду України від 27 берез. 1992 р. № 6. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92> (дата звернення: 05.09.2018).

4. Борисов В. І., Пашенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: монографія. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 224 с.

5. Постанова Городищенського районного суду Черкаської області від 28 жовтня 2011 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44985369> (дата звернення: 05.09.2018).

6. Вирок Кельменецького районного суду Чернівецької області від 19 червня 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67254794> (дата звернення: 05.09.2018).

7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму Верхов. Суду України від 12 черв. 2009 р. № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09> (дата звернення: 05.09.2018).

8. Вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 10 березня 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65221566> (дата звернення: 05.09.2018).

9. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки»: проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 01. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/44.pdf (дата звернення: 05.09.2018).

Транслітерація переліку літератури

1. Grinberg, M. S. (1974). Prestupleniya protiv obschestvennoy bezopasnosti. Sverdlovsk: izd-vo Sverdlovskogo yuridicheskogo instituta [in Russian].

2. Danylian, O. H., Taranenko, V. M. (2010). Filosofii. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

3. Pro praktyku rozghliadu sudamy tsyvilnykh sprav za pozovamy pro vidshkoduvannia shkody: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 27.03.1992 r. № 6. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92> [in Ukrainian].

4. Borysov, V. I., Pashchenko, O. O. (2006). Zlochyny proty bezpeky vyrobnytstva: poniattia ta vydy. Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl yadernoi abo radiatsiinoi bezpeky. Kharkiv: SPD FO Vapniarchuk N. M. [in Ukrainian].

5. Postanova Horodyshchenskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 28 zhovtnia 2011 r. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44985369> [in Ukrainian].

6. Vyrok Kelmenetskoho raionnoho sudu Chernivetskoï oblasti vid 19 chervnia 2017 r. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67254794> [in Ukrainian].

7. Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva u spravakh pro zlochyny proty bezpeky vyrobnytstva: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 12 chervnia 2009 r. №7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09> [in Ukrainian].

8. Vyrok Kirovohradskoho raionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti vid 10 bereznia 2017 r. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65221566> [in Ukrainian].

9. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. (2015). Kryminalno-pravove poniattia «inshi tiazhki naslidky»: problemy tлумachennia ta vdoskonalenia zakonodavstva. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridicial Scientific and Electronic Journal*, 01. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/44.pdf [in Ukrainian].

Квітка О. О. До питання щодо змісту створення небезпеки для життя людей та настання інших тяжких наслідків (ч. 1 ст. 281 КК України)

У статті розглядається зміст суспільно небезпечних наслідків злочину, передбаченого ч. 1 ст. 281 КК «Порушення правил повітряних польотів», що полягають у створенні небезпеки для життя людей або настанні інших тяжких наслідків.

Підкреслено, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за порушення правил польотів має наставати у випадку створення реальної небезпеки для життя людей або інших тяжких наслідків, тобто свідчити про виникнення в процесі експлуатації повітряного судна такого небезпечного стану, коли є висока ймовірність (реальна можливість) настання зазначених в диспозиції статті наслідків. Характер аварійної ситуації має прямо вказувати на таку можливість настання суспільно небезпечних наслідків, а їх відвернення може бути пов'язане або із своєчасним вжиттям заходів пілотом повітряного судна, або ненастанням небезпечних наслідків у зв'язку із випадковим збігом обставин, яке не залежало від вжитих пілотом заходів або, навпаки, суперечило їм.

Зроблено висновок, що такий наслідок злочину, передбаченого ч. 1 ст. 281 КК України, як «створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків», потребує більш детального правового аналізу правоохоронними органами та судами при застосуванні закону про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, порушення правил повітряних польотів, створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків.

Квитка А. А. К вопросу о содержании создания опасности для жизни людей и наступления иных тяжких последствий (ч. 1 ст. 281 УК Украины)

В статье рассматривается содержание общественно опасных последствий преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 281 УК «Нарушение правил воздушных полетов», заключающихся в создании опасности для жизни людей или наступлении иных тяжких последствий.

Подчеркнуто, что привлечение лица к уголовной ответственности за нарушение правил полетов должно наступать в случае создания реальной опасности для жизни людей или иных тяжких последствий, то есть свидетельствовать о возникновении в процессе эксплуатации воздушного судна такого опасного состояния, когда есть высокая вероятность (реальная возможность) наступления указанных в диспозиции статьи последствий. Характер аварийной ситуации должен прямо указывать на такую возможность наступления общественно опасных последствий, а их предотвращение может быть связано либо со своевременным принятием мер пилотом воздушного судна, или ненаступлением опасных последствий в связи со случайным стечением обстоятельств, которое не зависело от принятых пилотом мероприятий или, наоборот, противоречило им.

Сделан вывод, что такое последствие преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 281 УК Украины, как «создание опасности для жизни людей или наступление иных тяжких последствий», требует более детального правового анализа правоохранительными органами и судами при применении уголовного закона.

Ключевые слова: *преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта, нарушение правил воздушных полетов, создание опасности для жизни людей или наступление иных тяжких последствий.*

Kvitka O. O. To the issue of the content of exposure of danger to people's lives or other grave consequences (the Part 1 of the Art. 281 of the Criminal Code of Ukraine)

The article considers the content of socially dangerous consequences of a crime, stipulated in part 1 of Art. 281 of the Criminal Code of Ukraine "Violation of the rules of air flights", consisting in exposure of danger to people's lives or other grave consequences.

It is emphasized that bringing a person to criminal liability for violation of the rules of flight should occur in the case of creating a real danger to people's lives or other grave consequences, that is, to indicate the occurrence during the operation of an aircraft of such a dangerous state, when there is a high probability (real possibility) of the onset of the specified in the disposition of the article of consequences. The nature of the emergency situation should directly indicate this possibility of occurrence of socially dangerous consequences, and their distraction may be related either to the timely application of the measures by the pilot of the aircraft, or non-failure of the dangerous consequences due to accidental coincidence of circumstances, which did not depend on the pilot's take measures or vice versa contradicted them.

It is concluded that such a consequence of an offense under the Part 1 of the Art. 281 of the Criminal Code of Ukraine, as "exposure of danger to people's lives or other grave consequences" requires a more detailed legal analysis by law enforcement agencies and courts in application of the law on criminal liability.

Key words: *crimes against traffic safety and safety of transport operations, violations of rules related to air flight safety, exposure of danger to people's lives or other grave consequences.*

*Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю НДП ВПЗ імені академіка В. В. Сташица НАПрН України (протокол № 10 від 18.10.2018 р.).
Рецензент – доктор юридичних наук, професор
В. І. Борисов*

**ТИПОВІ СЛІДИ ЗЛОЧИНУ – ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ
ІЗ МЕТОЮ ЗАВОЛОДІННЯ ЖИТЛОМ ГРОМАДЯН**

В. С. Суходубов, здобувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Постановка проблеми. Важливим елементом криміналістичної характеристики вбивства з метою заволодіння житлом є типові сліди злочину. Це зумовлено тим, що відомості про сліди вбивства відображають певні особливості готування, вчинення та приховування вбивства; характер взаємовідносин (стосунків) між жертвою та злочинцем; інформацію про способи та знаряддя (засоби), що були застосовані злочинцем для позбавлення життя та відчуження житла. Інформація про сліди вбивства з метою заволодіння житлом сприятиме розробці слідчих (криміналістичних) версій і дозволить відповідно до ст. 2 КПК України визначити оптимальні шляхи для повного, швидкого й неупередженого розслідування та судового розгляду матеріалів кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У криміналістичній літературі проблемам дослідження типових слідів при вчиненні різних видів убивств приділялась постійна увага. Про це свідчить значна кількість наукових праць відомих учених: В. О. Коновалової, В. Ю. Шепітька, В. А. Колмакова, В. В. Семенова, М. В. Костенко, М. В. Салтевського, В. В. Тіщенко, Л. І. Керик та ін. У той самий час питанню дослідження типових слідів при вчиненні вбивства з метою заволодіння житлом приділено недостатньо уваги. Окремі положення висвітлені у працях Д. М. Андріїва, М. В. Проценко, М. О. Ткаченко, С. П. Зеленковського, О. В. Злагоди та ін.

Метою статті є визначення та дослідження типових слідів, що виникають при вчиненні вбивства з метою заволодіння житлом громадян.

Виклад основного матеріалу. Дії, пов'язані з учиненням убивства з метою заволодіння житлом, залишають (породжують) певні зміни навколишнього середовища, які в криміналістиці традиційно прийнято називати слідами злочину [1, с. 42–43; 2, с. 148–149; 3, с. 144]. Сліди злочину є по суті відправною точкою розслідування та в багатьох випадках визнають успіх розкриття злочинів [4, с. 87]. Як правильно зазначається в криміналістичній літературі, виявлені на місці події сліди при вмілому їх прочитанні відіграють важливу роль у побудові уявної моделі злочину [5, с. 53; 6, с. 55]. Залишені сліди на місці події є матеріальним відображенням дій особи, що вчинила злочин, є джерелом відомостей, інформації для пізнання події злочину [7, с. 142]. Більше того, виявлення та дослідження слідів злочину дозволяє встановити той чи інший спосіб вчинення злочину і слугує певним підґрунтям висунення та перевірки слідчих версій при розслідуванні досліджуваного виду вбивства. Мова йде про будь-які зміни середовища, що виникли в результаті вчинення в такому середовищі злочину, які охоплюють: а) зміни в речовій обстановці; б) сліди-відображення (сліди рук, ніг, транспорту, інструментів тощо); в) предмети – речові докази; г) документи (письмові, електронні та ін.); ґ) ідеальні сліди (сліди пам'яті людини); д) запахові сліди; е) сліди-мікрочастинки; є) звукові сліди [8, с. 332–333; 9, с. 186; 1, с. 47–49]; ж) інформаційні (віртуальні) сліди [10, с. 7; 11, с. 21].

Механізм учинення вбивств, поєднаних із заволодінням житлом, охоплює: 1) дії безпосередньо потерпілого щодо відчуження житла та провокування на вчинення вбивства. Мова йде про провокування сімейних конфліктів, учинення необдуманих (або незаконних) дій, звернення за наданням певних послуг до осіб (у тому числі й юридичних), які мають сумнівну репутацію, та ін. Убивство з метою заволодіння житлом особи, на нашу думку, завжди характеризується наявністю соціального конфлікту (конфліктної ситуації між жертвою та злочинцем як різновиду соціального конфлікту), у результаті якого страждають два об'єкти, які охороняються КК Укра-

їни, – власність та життя особи. Так, конфліктна ситуація може виникати на підґрунті: матеріальної залежності злочинця від потерпілого (чи навпаки); невирішеного або, навпаки, вирішеного питання щодо спадка; питання щодо довічного утримання або догляду за потерпілим; розірвання шлюбу та розподілу майна; вчинення потерпілим цивільно-правової угоди щодо відчуження нерухомого майна; сімейної сварки щодо майбутньої долі нерухомого майна (житла) та ін.; 2) дії особи злочинця, які безпосередньо пов'язані із позбавленням життя особи (безпосередньо вчиненням вбивства) та відчуженням житла; 3) дії, які супроводжуються порушеннями з боку посадових осіб (житлово-експлуатаційних організацій, нотаріальних і ріелтєрських контор, органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів тощо). Мова, як правило, йде про дії, що мають корупційний характер та пов'язані із порушеннями процедур, які визначають певний порядок і строки відчуження житла та регламентовані законодавством України (нотаріальне посвідчення договорів, державна реєстрація права власності, зняття з реєстрації за місцем проживання та військового обліку, видача певних дублікатів документів та ін.).

У криміналістичній літературі приділялась певна увага дослідженню слідів щодо вбивств з метою заволодіння житлом. Так, В. О. Коновалова, досліджуючи вбивство за відсутності трупа, зазначає, що сліди включають предмети, які є речовими доказами та можуть належати як злочинцю, так і жертві (годинник, окуляри та ін.). При цьому слідчий повинен звернути увагу на наявність предметів, без яких потерпілий не зміг би обійтися внаслідок його фізичних недоліків (окуляри, трость), температурних змін, що пов'язані із порою року [5, с. 53]. В. А. Колмаков відносить до речових доказів дрібні предмети: частини; предмети туалету; прикраси; предмети, що використовуються в побутових цілях; паперові предмети; знаки розрізнення; пил, бруд, табак, частини скла, волокна [12, с. 148].

На нашу думку, типові сліди вбивства, поєднаного із заволодінням житлом, слід поділяти за такими підставами: 1) залежно від виду слідів на: а) традиційні – матеріально фіксовані; ідеальні сліди; сліди біологічного походження; б) нетрадиційні – ґрунтові

нашарування від взуття, обриви тканин одягу, мікро- і макрочастини одягу, недопалки сигарет; 2) залежно від характеру спрямування дій на сліди, які спрямовані на: а) позбавлення життя громадянина; б) відчуження житла; 3) залежно від періоду утворення на сліди: підготовки, вчинення та приховання; 4) залежно від форми відображення на: матеріально фіксовані (сліди ніг, рук, транспортних засобів, знарядь злочину, мікросліди; на документах); ідеальні сліди (сліди у пам'яті потерпілого, свідків, злочинця та його співучасників); електронні сліди; біологічного походження; 5) залежно від характеру дії знаряддя (засобу) вчинення вбивства на сліди: застосування вогнепальної; холодної зброї; предметів побутового призначення; предметів, випадково знайдених на місці події; транспортних засобів або інших засобів, які нейтралізують особу; отруєння, удушення, спричинення смертельних тілесних ушкоджень, утоплення та ін.; б) залежно від характеру застосованого способу вчинення на сліди: а) механічні – ДТП, удушення, спричинення смертельних ушкоджень, утоплення; застосування вогнепальної; холодної зброї; побутових предметів або інших засобів, які нейтралізують особу; розчленування; підробка документів; б) хімічні – отруєння; медичні препарати; знищення (спотворення) тіла за допомогою хімічних речовин; підробка документів; окислення, оплавлення, обвуглення, обкопчування; в) термічні – спалення або пошкодження окремих частин тіла за допомогою високих температур; знищення документів; 7) залежно від рівня взаємодії між злочинцем та потерпілим (об'єктів, де вони були виявлені) на: предметах, що знаходяться на місці події; на потерпілому або його речах; на особі злочинця, його речах; 8) залежно від характеру слідів на: упредметнені та документальні; 9) залежно від місця розташуванням (локалізації) слідів на: за місцем проживання злочинця; за місцем роботи злочинця; за місцем проживання потерпілого; за місцем роботи потерпілого; за місцем лікування (відпочинку, тимчасового перебування) потерпілого; за місцем проведення дій щодо відчуження житла; 10) залежно від вікових особливостей злочинця на: матеріально фіксовані та ідеальні сліди, характерні для малолітнього, неповнолітнього, дорослої особи або особи похилого віку.

Особливістю механізму вчинення вбивства з метою заволодіння житлом є те, що дії злочинців відображаються в різного роду документах [13, с. 71]¹. Це пояснюється тим, що відчуження різного роду нерухомості (у тому числі й житла), факт настання певної події (наприклад, факт смерті особи) потребує здійснення певних процедур із документування. У контексті цього дослідження інтерес становлять справжні та підроблені документи (які розглядаються як сліди в широкому значенні слова) та інформація (текстова, цифрова), що міститься в таких документах. Мова йде про правовстановлюючі документи, що підтверджують право власності на нерухоме майно (договори купівлі-продажу, міни, дарування, рішення суду, приватизаційні документи, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя та ін.); документи, що підтверджують реєстрацію місця проживання осіб та місцезнаходження майна, що підлягає відчуженню; документи, які посвідчують осіб; документи, які посвідчують факт певної події (свідоцтво про народження або смерть особи); документи, що підтверджують сплату податку з доходу громадян та інших обов'язкових платежів у випадках, передбачених законом (військовий збір та ін.); довідку про склад сім'ї та реєстрацію членів сім'ї; інформацію з державного реєстру речових прав на нерухоме майно; дозвіл органу опіки та піклування у випадках вчинення правочину особою, яка є малолітньою чи неповнолітньою; виписки з банківських рахунків на переказ грошей щодо купівлі житла у потерпілого; особисті записи злочинця, які пов'язані з готуванням, вчиненням і приховуванням злочину; роздруківки телефонних розмов; документи приватних юридичних осіб та державних установ, що фіксують факт здійснення операцій із відчуженням житла; заповіт, заяву спадкоємця про прийняття спадщини; квитки, рахунки готелів, медичних закладів, будинку тимчасового перебування або відпочинку потерпілого; медичну картку потерпілого; передсмертну записку у випадку інсценування самогубства; документи щодо військового обліку; документи щодо наймання іншого житла (бро-

---

¹ У криміналістиці піддаються аналізу різні види документів: письмові (тексти, цифри та інші записи); графічні (креслення, малюнки, схеми); фотодокументи; кіно- та відеодокументи; фонодокументи, електронні документи [9, с. 35].

нювання номера в готелі) та ін. Однак необхідно зазначити, що наведений перелік не є вичерпним. У цьому розумінні слід погодитись з тим, що спільним для всіх указаних обставин є їх зв'язок із процесом відчуження житла: укладення угоди з ріелтером, агентством із нерухомості, нотаріальне посвідчення, державна реєстрація договору про відчуження житла, реєстрація та зняття з реєстрації місця проживання, інші питання, що прямо зумовлені зміною місця проживання і відчуженням жилого приміщення. Продовжуючи його, необхідно виходити з таких критеріїв, як непередбачуваність, нелогічність, безпричинність зникнення особи та очевидність вчинення злочину [14, с. 199–205]. Типовими слідами при документальному оформленні є: підписання документів не уповноваженими на це особами; відсутність необхідних реквізитів у документах; розходження в реквізитах і змісті документів; розходження хронологічної послідовності розвитку події або встановлення окремих фактів (факт смерті, народження, отримання спадщини, перехід права власності чи права відчужувати житло та ін.) та ознаки матеріального підроблення документів.

Важливого значення набуває дослідження слідів приховування вбивства. Сліди приховування досліджуваного виду вбивства можуть бути у вигляді слідів-відображень у матеріальній обстановці, документах, знарядях учинення вбивства. Так, досліджуючи вбивства на замовлення, В. О. Коновалова робить висновок про те, що способами приховування вбивств, учинених в умовах неочевидності, є комплекс слідів, що має інший характер. Необхідно в таких ситуаціях орієнтувати слідчого і працівників розшуку на пошук поряд із традиційними – сліди взуття (ніг), застосовуваної зброї, можливого опору (мікросліди, сліди накладення), сліди одорологічного характеру, так само і нетрадиційних слідів (грунтових нашарувань від взуття, обривів тканин, ниток, мікро- і макрочастин одягу, недопалків сигарет). За характером положення тіла вбитого можна припустити механізм нападу, опір, боротьбу, коли можуть бути залишені сліди накладення на одязі вбитого, піднігтьова речовина з частинками шкіри або крові нападника. Аналіз можливих і дійсних взаємозв'язків слідів утворюють свого роду деталі, а іноді й цілу модель учиненого злочину. Їх ретельний аналіз і синтез

дозволяють установити не лише саму подію (вбивство), а й отримати деякі дані про злочинця, механізм учинення злочину, в окремих випадках – про мотив і деякі соціально-психологічні особливості кілера. Усі ці сліди і характеристики головним чином спрямовані на висунення слідчих версій, на вказівку щодо того, хто міг учинити такого роду злочин. З урахуванням цього необхідно орієнтувати проведення оперативно-розшукових, слідчих (розшукових) дій на спостереження, отримання інформації про конфлікти, виявлення листів, записок, що містили погрози, а також отримання інформації про психічний стан потерпілого у зв'язку з погрозами або політичними чи економічними інтересами [15, с. 151–155]. Аналіз анкетування (інтерв'ювання) слідчих Національної поліції дозволяє зробити висновок про те, що типовими слідами приховання є: сліди ремонтних та будівельних робіт; сліди зміни обстановки (нові меблі, переклеєні обої та ін.); сліди знищення або перевезення трупа; сліди залишків частин трупа (має місце при розчленуванні); сліди ніг і транспортних засобів; сліди дії різного роду хімічних речовин на предметах оточуючого середовища; сліди дії високих температур; сліди виготовлення, часткової та повної підробки документів щодо відчуження житла; сліди знищення або приховання знаряддя вчинення злочину, особистих речей жертви; автотранспортного засобу; сліди прибирання території, місцевості, житла та ін.

Важливого значення набуває дослідження приховування вбивства, яке відбувається шляхом інсценування [16, с. 41; 17, с. 117; 5, с. 53]. Погодимось з тим, що при розслідуванні вбивств типова слідова картина характеризується наявністю трупа або його частин, слідів крові, наявністю слідів, залишених знаряддями злочину, і тих традиційних слідів, що присутні в усіх злочинах, – слідів взуття (ніг), слідів рук, мікрослідів. Проте при розслідуванні вбивств, прихованих інсценуванням, типова для розслідування вбивств слідова картина порушується і не виглядає звичайною логічною схемою вчинення вбивства, що властива іншим його різновидам. Злочинець у цих випадках акцентує свої дії не на вчиненні вбивства, а на собі його приховування, що відрізняється від інших способів, де приховування припускає знищення тих або інших слідів, знищення знарядь убивства, приховування словесної інформації. Своєрідність

створення слідів, що порушують або спотворюють звичну логіку слідової картини, не завжди може бути виявлена, тому що злочинець, добре продумуючи картину злочину, намагається створити видимість природності в розвитку події, що нерідко сприяє неправильній оцінці слідів або всієї слідової картини і неправильному формуванню слідчої версії. При цьому інсценування може стосуватися як окремих слідів, фрагментів обстановки, так і всієї події злочину, що інсценується як зникнення особи при підозрі в убивстві. Розмаїття і характер інсценування залежать від багатьох чинників, але насамперед від інтелектуальної схеми його створення, побудованої злочинцем [5, с. 180].

Певними даними (слідами, ознаками), що свідчать про вчинення вбивства шляхом інсценування, виступають негативні обставини злочину, під якими розуміють наявність або відсутність матеріально фіксованих слідів, що за певних умов місця й часу суперечать об'єктивному розвитку подій, причинним зв'язкам між явищами та їх наслідками [18, с. 52–58]. У цьому розумінні негативні обставини в процесі розслідування є моментом, який сприяє виявленню суперечностей у послідовності дій, що виявляються при встановленні причинних зв'язків між дією і результатом. Правильне тлумачення й оцінка негативних обставин, з'ясування причини створення слідів або причини їх відсутності сприяють точному розумінню обставин події злочину, конструюванню слідчих (криміналістичних) версій і слугують для перевірки показань свідків та підозрюваних [18, с. 52–58; 19, с. 40–42; 17, с. 46–47; 20, с. 22; 21, с. 145–152; 5, с. 71; 22, с. 81–86]. Проте перші згадування про негативні обставини спостерігаються вже в роботах Г. Гросса. Так, учений пише, що не потребує доказів проблема невідповідності, якщо поступово переходиш від загального до окремого, від причини до слідства із дотриманням послідовності, в якій учинявся злочин, та з установленням намірів злочинця та способу вчинення злочину. «Відхиленнями від природи» в обстановці події можуть бути ті невідповідності, що мають місце в тому випадку, коли ця обстановка була створена шляхом обману, нібито вона виникла в дійсності [23, с. 801–802].

Отже, ґрунтуючись на досягненнях теорії криміналістики [5; 19; 16; 24; 25; 21], типовими негативними обставинами при вбивствах із метою заволодіння житлом є: відсутність знаряддя (засобу, предмета) позбавлення життя (при інсценуванні самогубства чи нещасного випадку) на місці події; невідповідність виявлених слідів та застосованого способу позбавлення життя; відсутність слідів рук потерпілого на знаряддях (засобах, предметах і підручних засобах) позбавлення життя та на предметах обстановки; наявність на потерпілому слідів боротьби (опору), що не характерні для певного способу позбавлення життя; наявність ознак (слідів) посмертного використання певних засобів позбавлення життя; відсутність належної відстані між знаряддям (засобом, предметом) позбавлення життя та трупом потерпілого; наявність слідів рук, ніг невідомих (чи невстановлених) осіб; наявність ушкоджень на потерпілому, кожне з яких за висновком судово-медичного експерта є смертельним та виключає можливість самостійного заподіяння цього поранення потерпілим; невідповідність часу настання смерті та часу виникнення тих чи інших ушкоджень; невідповідність ушкоджень за часом їх заподіяння; встановлення судово-медичним експертом причин смерті, що не є характерним для певного способу позбавлення життя, та ін.

Висновки. Таким чином, сліди вчинення вбивства з метою заволодіння житлом особи зумовлені: слідоутворюючим об'єктом; способами та знаряддями позбавлення життя та відчуження житла; особою потерпілого; місцем та обстановкою вчинення вбивства. Типові сліди як елемент криміналістичної характеристики вбивств із метою заволодіння житлом є носіями різного роду доказової інформації, що дає можливість сформувати уявлення про спосіб учинення злочину, особу злочинця, відобразити обстановку, в якій учинявся злочин.

Перелік літератури

1. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 92 с.

2. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. С. 148–149.

3. Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов. Харьков: Рубикон, 1996. 342 с.

4. Селиванов Н. А. Криминалистическая характеристика убийств, совершенных по найму: пособие для следователей. Москва: Лига Разум, 1998. С. 87.

5. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: монография. Харьков: Юрайт, 2013. 320 с.

6. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань): монографія / Харків. НДІ суд. експертиз ім. М. С. Бокаріуса. Харків: Гриф, 2004. 192 с.

7. Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов. Харьков: Рубикон, 1997. 342 с.

8. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. Київ: Ін Юре, 2010. 496 с.

9. Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для викл. і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.

10. Паламарчук Л. П. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури України. Київ, 2005. С. 7.

11. Мещеряков В. А. Основы методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Воронеж. гос. ун-т. Воронеж, 2001. С. 21.

12. Колмаков В. П. Приемы использования мелких предметов – вещественных доказательств для установления личности по делам о преступлениях против жизни. *Ученые записки Харьковского юридического института*. 1957. Вып. 9. С. 148.

13. Шепітько В. Ю. Криміналістика: енцикл. слов. (укр.-рос. і рос.-укр.) / за ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. С. 71.

14. Андріїв Д. М. Встановлення взаємозв'язку між фактами зникнення або вбивства потерпілого та заволодіння правом власності на житло. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 199–205.

15. Коновалова В. Е. Методика расследования убийств «по заказу», совершенных организованными группами. *Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей)*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., [Харків], 26–27 квіт.

1999 р. / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2000. С. 151–155.

16. Семенов В. В. Розслідування вбивств, прихованих інсценуванням: монографія. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 144 с.

17. Овечкин В. А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками: учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1979. 117 с.

18. Коновалова В. О. Негативні обставини і їх значення у розслідуванні злочинів. *Радянське право*. 1958. № 6. С. 52–58.

19. Николаичук И. А. Выявление признаков сокрытия преступлений. *Законность*. 2000. № 6. С. 40–42.

20. Медведев С. И. Негативные обстоятельства и их использование в раскрытии преступлений: учеб. пособие. Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1973. С. 22.

21. Шепитько В. Ю. Негативные обстоятельства в расследовании преступлений: логико-психологический подход. *Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб.* Харків: Нац. юрид. акад. України, 2001. Вип. 50. С. 145–152.

22. Шепитько В. Ю. Роль негативных обстоятельств в расследовании преступлений, совершенных в условиях неочевидности. *Проблеми раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях неочевидности*. Волгоград: ВСП.1 МВД СССР, 1989. С. 81–86.

23. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. СПб., 1908. С. 801–802.

24. Керик Л. І. Криміналістична характеристика та основи розслідування доведення до самогубства: монографія. Харків: Апостіль, 2013. С. 77–82.

25. Проценко М. В. Особливості способу приховування навмисних вбивств, що скоюються організованими злочинними групами. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2005. № 3. С. 199–206.

Транслітерація переліку літератури

1. Kolesnichenko, A. N., Konovalova, V. E. (1985). *Kriminalisticheskaya charakteristika prestupleniy*. Kharkiv: Yurid. in-t. [in Russian].

2. Kryminalistyka. Kryminalistychna taktyka i metodyka rozsliduvannia zlochyniv / V. Yu. Shepitko (Ed.). (1998). Kharkiv: Pravo, 148-149 [in Ukrainian].

3. Saltevskiy, M. V. (1996). *Kriminalistika. V sovremennom izlozhenii yuristov*. Kharkiv: IMP «Rubikon», 144 [in Russian].

4. Selivanov, N. A. (1998). *Kriminalisticheskaya kharakteristika ubiystv. sovershennykh po naumu: posobiye dlya sledovateley*. Moscow: Liga Razum, 87 [in Russian].
5. Konovalova, V. E. (2013). *Ubiystvo: iskusstvo rassledovaniya*. Kharkiv: Yurayt [in Russian].
6. Tsymbal, M. L. (2004). *Rozsliduvannia pozhezh (ohliad mistsia podii ta problemy zastosuvannia spetsialnykh znan*. Khark. NDI sud. Ekspertyz im M. S. Bokariusa. Kharkiv: Hryf. [in Ukrainian].
7. Saltevskiy, M. V. *Kriminalistika. V sovremennom izlozhenii yuristov*. Kharkiv: Rubikon. 1997. 34 [in Russian].
8. Shepitko, V. Iu. (2010). *Kryminalistyka: pidruchnyk dlia stud vyshch navch zal*. Kyiv: In Yure. [in Ukrainian].
9. *Nastilna knyha slidchoho: nauk-prakt vydannia dlia vykladachiv i diznavachiv / M. I. Panov, V. Iu. Shepitko, V. O. Konovalova (Eds.) et al.* (2007). Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
10. Palamarchuk, L. P. (2005). *Kryminalistychno zabezpechennia rozsliduvannia nezakonnoho vtruchannia v robotu elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh merezh. Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Meshcheryaiv, V. A. (2001). *Osnovy metodiki rassledovaniya presiupleniy v sfere kompyuternoy informatsii. Extended abstract of candidate's thesis*. Voronezh [in Russian].
12. Kolmakov, V. P. (1957). *Priyemy ispolzovaniya melkikh predmetov – veshchestvennykh dokazatelstv dlya ustanovleniya lichnosti po delam o prestupleniyakh protiv zhizni. Uchenyye zapiski Kharkovskogo yurid in-ta – Scholarly notes of the Kharkov Law University issue 9, 148* [in Russian].
13. Shepitko, V. Yu. (2001). *Kryminalistyka. Entsyklopedychnyi slovnyk (ukrainsko-rosiiskyi i rosiisko-ukrainskyi)*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
14. Andriiv, D. M. (2011). *Vstanvolennia vzaïmozv'язku mizh faktamy znyknennia abo vbyvstva poterpiloho ta zavolodinnia pravom vlasnosti na zhytlo. Pravo i suspilstvo – Law and Society, 3, 199-205* [in Ukrainian].
15. Konovalova, V. E. (2000). *Metodika rassledovaniya ubiystv «po zakazu». sovershennykh organizovannymi gruppami. Problemi borotbi z organizovanoyu zlochinnistyu v regioni (na materialakh Kharkivskoi ta Poltavskoi oblasti): zb. materialiv mizh nar. nauk.-prakt. konferentsii (Kharkiv 26–27 kvit. 1999 r.) – Problems of organized crime prevention in the regions: Proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kharkiv: Pravo, 151-155 [in Russian].
16. Semenohov, V. V. (2006). *Rozsliduvannia vbyvstv, prykhovanyi instsenuvanniam*. Kharkiv: SPD FO Vapniarchuk N. M. [in Ukrainian].

17. Ovechkyn, V. A. (1979). *Rassledovanye prestupleniy, skrytykh ynstsnyrovkamy: Ucheb. posobyе. Kharkov: Yuryd. yn-t. [in Russian].*
18. Konovalova, V. O. (1958). *Nehatyvni obstavyny i yikh znachennia u rozsliduvanni zlochyniv. Radianske pravo – Soviet Law, 6, 52-58 [in Ukrainian].*
19. Nikolaychuk, I. A. (2000). *Vyyavleniye priznakov sokrytiya prestupleniy. Zakonnost – Legality, 6, 40-42 [in Russian].*
20. Medvedev, S. I. (1973). *Negativnyye obstoyatelstva i ikh ispolzovaniye v raskrytii prestupleniye. Volgograd: NIiRIO VSSh MVD SSSR [in Russian].*
21. Shepitko, V. Yu. (2001). *Negativnyye obstoyatelstva v rassledovanii prestupleniy: logiko-psikhologicheskii podkhod. Problemi zakonnosti – Problems of Legality, issue 50, 145-152 [in Russian].*
22. Shepitko, V. Yu. (1989). *Rol negativnykh obstoyatelstv v rassledovanii prestupleniy. sovershennykh v usloviyakh neochevidnostn. Probl. raskrytiya i rassledovaniya prestupleniy. sovershennykh v usloviyakh neochevidnosti – Problems of disclosing and investigating crimes in the face of non-obviousness, 81-86 [in Russian].*
23. Gross, G. (1908). *Rukovodstvo dlya sudebnykh sledovateley kak sistema kryminalistiki. Saint-Peterburg, 801-802 [in Russian].*
24. Keryk, L. I. (2013). *Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovy rozsliduvannia dovedennia do samohubstva. Kharkiv: Apostil, 77-82 [in Ukrainian].*
25. Protsenko, M. V. (2005). *Osoblyvosti sposobu prykhovuvannia navmysnykh vbyvstv, shcho skoiuiutsia orhanizovanymy zlochynnymy hrupamy. Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu – Visnyk of Zaporizhzhya National University. Law Sciences, 3, 199-206 [in Ukrainian].*

Суходубов В. С. Типові сліди злочину – важливий елемент криміналістичної характеристики вбивств із метою заволодіння житлом громадян

У статті досліджуються типові сліди, які виникають при вчиненні вбивства з метою заволодіння житлом громадян. Автором звернуто увагу на актуальність такого дослідження. Акцентовано на тому, що механізм учинення вбивств, поєднаних із заволодінням житлом, охоплює: 1) дії безпосередньо потерпілого щодо відчуження житла та провокування на вчинення вбивства; 2) дії особи злочинця, які безпосередньо пов'язані із позбавленням життя особи та відчуженням житла; 3) дії, які супроводжуються порушеннями з боку посадових осіб житлово-експлуатаційних організацій, нотаріальних і релігійських контор, органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів тощо. Наголошу-

ється на тому, що специфіка таких дій обумовлює виникнення певних слідів досліджуваного виду вбивств, на підставі чого виокремлені типові сліди та підстави їх класифікації.

Здійснено аналіз типових слідів, які виникають при документальному оформленні відчуження житла громадян. Приділено певну увагу дослідженню слідів приховування вбивства. У зв'язку з чим у статті звернуто увагу на аналіз та виокремлення типових негативних обставин, які свідчать про вбивство шляхом інсценування. Висловлено думку про те, що сліди вчинення вбивства з метою заволодіння житлом особи зумовлені: слідоутворюючим об'єктом; способами та знаряддями позбавлення життя та відчуження житла; особою потерпілого; місцем та обстановкою вчинення вбивства.

Ключові слова: типові сліди вбивства, механізм вчинення вбивства, негативні обставини, вчинення вбивства шляхом інсценування.

Суходубов В. С. Типовые следы преступления – важный элемент криминалистической характеристики убийств с целью завладения жильем граждан

В статье исследуются типовые следы, возникающие при совершении убийства с целью завладения жильем граждан. Автором обращено внимание на актуальность такого исследования. Акцентировано на том, что механизм совершения убийств, сопряженных с завладением жильем, охватывает: 1) действия непосредственно потерпевшего по отчуждению жилья и провоцирование на совершение убийства; 2) действия лица преступника, непосредственно связанные с лишением жизни человека и отчуждением жилья; 3) действия, которые сопровождаются нарушениями со стороны должностных лиц жилищно-эксплуатационных организаций, нотариальных и риелторских контор, органов местного самоуправления и правоохранительных органов и др. Подчеркивается, что специфика таких действий обуславливает возникновение определенных следов изучаемого вида убийств, на основании чего выделены типовые следы и основания их классификации.

Осуществлен анализ типовых следов, возникающих при документальном оформлении отчуждения жилья граждан. Уделено определенное внимание исследованию следов сокрытия убийства. В связи с чем в статье обращено внимание на анализ и выделение типовых негативных обстоятельств, свидетельствующих об убийстве путем инсценировки. Высказано мнение о том, что следы совершения убийства с целью завладения жильем лица обусловлены: слеодообразующим объектом; способами и орудиями лишения жизни и отчуждения жилья; потерпевшим; местом и обстановкой совершения убийства.

Ключевые слова: типовые следы убийства, механизм совершения убийства, негативные обстоятельства, совершение убийства путем инсценировки.

Sukhodubov V. S. Typical traces of crime – an important element of the criminalistic characteristic of murders in order to take over the housing

The article examines the typical traces that occur when a murder is committed in order to take over the housing of citizens. The author draws attention to the relevance of this study. It is emphasized that the mechanism for the commission of murders involving the acquisition of housing includes: 1) the actions of the directly victim on the alienation of housing and the provocation to commit the murder; 2) the actions of the person of the offender, directly related to the deprivation of human life and the alienation of housing; 3) actions that are accompanied by violations by officials of housing and maintenance organizations, notarial and real estate offices, local governments and law enforcement agencies, etc. It is emphasized that the specificity of such actions leads to the emergence of certain traces of the type of murder being studied, on the basis of which typical traces are identified and the basis for their classification.

The analysis of typical traces arising from the documented alienation of housing of citizens is carried out. Particular attention was paid to investigating the traces of hiding the murder. In this connection, the article draws attention to the analysis and identification of typical negative circumstances that indicate a murder by means of a staging. The opinion was expressed that the traces of the murder with the aim of seizing a person's housing are due to: the following object; ways and instruments of life deprivation and housing alienation; the injured; the place and setting of the murder.

Key words: *typical traces of murder, mechanism of committing a murder, negative circumstances, committing a murder by means of a dramatization.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 2 від 11.10.2018 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор
В. Ю. Шенітько

НЕФОРМАЛЬНІ ПРАКТИКИ У ВІДНОВЛЕННІ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Є. А. Ткаченко, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. В Україні в умовах окупації Автономної Республіки Крим та проведення антитерористичної операції в Луганській та Донецькій областях значний теоретичний і практичний інтерес набувають проблеми, пов'язані з втратою матеріалів кримінального провадження та у зв'язку з цим їх відновленням. Нетипові умови, в яких опинилися ці території України, викликали труднощі у застосуванні кримінального процесуального законодавства, що розроблялося для потреб мирного часу та виявилось неефективним для досягнення завдань кримінального провадження в надзвичайних умовах.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Актуальність питання відновлення матеріалів кримінальних проваджень, що знаходяться в судах на тимчасово окупованій території, у разі неможливості їх передачі зумовлена ризиком порушення конституційних прав потерпілих та/або обвинувачених. Відтак врегулювання його питання є актуальним. Втрата матеріалів кримінальних проваджень, рішення у яких не виконано або не набрало законної сили, є перешкодою для реалізації громадянами передбаченого Конституцією України права на судовий захист та гарантованого частиною першою ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод права на справедливий суд. Таким чином, втрата матеріалів кримінального провадження ставить під загрозу захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є законодавчою новелою Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. До набрання чинності цим Кодексом питання відновлення втрачених матеріалів проваджень у кримінальному судочинстві законом не було врегульовано.

Сам факт законодавчого врегулювання даного питання в новому КПК України, безумовно, заслуговує на позитивне ставлення. Проте в чинному КПК України присвячено лише вісім статей відновленню матеріалів кримінального провадження, яке завершилося ухваленням вироку суду, що є недоліком у вирішенні окремих питань, пов'язаних з таким відновленням. Яким же повинен бути процес відновлення проваджень, втрачених до їх розгляду в суді? На це питання відповіді в чинному КПК немає. Однак реалії сучасного життя вимагають розроблення норм, які б передбачали можливість відновлення матеріалів кримінального провадження до ухвалення вироку суду.

Що ж слід розуміти під відновленням матеріалів кримінального провадження? Це особливий вид діяльності посадової особи, направлений на відновлення документів, що складають зміст конкретного провадження й у своїй єдності являють собою специфічне документальне утворення, яке називається кримінальним провадженням (кримінальною справою) [1, с. 50].

Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження направлене на забезпечення вирішення загальних завдань процесу і досягнення на основі його мети.

Завданням провадження з відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є захист процесуальних прав суб'єктів кримінального судочинства, здійснення яких ускладнюється або унеможливується внаслідок відсутності певних матеріалів кримінального провадження. До таких процесуальних прав належать, зокрема, право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, право на отримання копій документів, право на оскарження судових рішень і т. д. [2, с. 439].

Практика свідчить, що відновлення судами або органами прокуратури матеріалів кримінальних справ виявилось набагато склад-

нішим, ніж відновлення матеріалів у цивільних, адміністративних та господарських справах. Це, зокрема, пов'язано з проблемами відсутності чітких інструкцій, втратою або відсутністю доступу до доказів, труднощами з доступом до свідків, значною тривалістю поїздок через лінію зіткнення, нездатністю забезпечити повідомлення сторін або свідків, нездатністю отримати доступ до місць скоєння злочину, повною відсутністю можливості спілкування з особами, що знаходяться на підконтрольних «ДНР» та «ЛНР» територіях.

Це викликає серйозне занепокоєння щодо забезпечення гарантій справедливого судового розгляду, тому що докази можуть бути недоступні, а особам, які утримуються під вартою, може загрозувати призупинення судового розгляду [7].

Із часу тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, а також від початку проведення антитерористичної операції в окремих районах Донецької та Луганської областей у Верховній Раді України було зареєстровано декілька законопроектів, мета яких – законодавче врегулювання процесуального порядку відновлення матеріалів утрачених кримінальних проваджень, які були підсудні судам на зазначених територіях.

Зокрема, йдеться про Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав людини у кримінальному судочинстві №2930 та Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав та свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо механізму відновлення втрачених матеріалів справи №3343.

Так, законопроект №3343 передбачає, що в разі неможливості передачі матеріалів справ відповідно до встановленої згідно із Законом України «Про забезпечення прав та свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» підсудності, зумовленої неспроможністю витребування судом матеріалів справи, яка знаходиться на тимчасово окупованій території, чи відмови окупаційної влади видати матеріали справи вчинення необхідних процесуальних дій здійснюється за документами і матеріа-

лами, поданими учасниками судового процесу. Крім того, передбачається, що відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження здійснюється за їх копіями, які збереглися і можуть бути доказами в порядку та на умовах, визначених главою 4 КПК, а в разі неможливості отримати копії матеріалів досудового розслідування – шляхом проведення прокуратурою або за її дорученням іншим органом досудового розслідування додаткових слідчих (розшукових) дій [6].

Згідно з ч. 2 ст. 527 КПК України до заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження додаються документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені в установленому порядку, що збереглися у заявника [4].

Наприклад, якщо мова йде про можливість надання прокурором копії обвинувального акта, який він склав або затвердив, то в цьому випадку в суду не повинно виникнути питання щодо відповідності його оригіналу. А якщо кимось з учасників судового процесу надано ксерокопію документа, ніким не посвідченого, та оригінал якого відсутній і в суду чи інших учасників процесу є сумніви щодо відповідності її оригіналу, то навряд чи можна вважати матеріали кримінального провадження в цій частині відновленими. Така правова позиція викладена в ухвалі Марківського районного суду Луганської області від 31.10.2017 р. у справі №417/4398/17 [5].

Зазначені проекти законів були предметом аналізу в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Хлібкік проти України» (пп. 47, 48 рішення) як заходи, спрямовані на вирішення проблемних питань розгляду кримінальних проваджень у разі, коли частина матеріалів провадження залишається недоступною для судів та учасників кримінального провадження (п. 80 рішення) [3].

Заслужує на увагу і такий спосіб отримання матеріалів кримінального провадження з невідконтрольних українській владі територій, запропонований у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Хлібкік проти України», як вимагання такої допомоги з боку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (п. 73 рішення).

Оскільки українська влада не співпрацює з окупаційною владою, не може відправляти офіційні запити стосовно передачі матеріалів кримінальних проваджень на підконтрольну територію, бо не визнає її як владу, то в цьому може допомогти Омбудсман та його представники, які відвідують місця поблизу проведення антитерористичної операції в Луганській та Донецькій областях задля моніторингу дотримання прав і свобод людини. Зазначений спосіб можливо віднести до неформальних практик у кримінальному процесі, оскільки він не передбачений ні в КПК України, ні в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», ні в жодному положенні чи інструкції, проте такі прецеденти в Україні відомі.

У разі недостатності наданих суду учасником судового процесу матеріалів для точного відновлення втраченого кримінального провадження останній має право звернутися до Омбудсмана по допомогу стосовно передачі матеріалів кримінального провадження (справи), яке збереглося на територіях Луганської або Донецької областей, непідконтрольних Уряду України. Оскільки, на жаль, закони, що були ухвалені Верховною Радою України для вирішення зазначених питань, не вирішили жодного з них.

Так, важливим досягненням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питання поновлення прав осіб, про яких мова йшла вище, є передача 29 грудня 2015 р. 173 кримінальних проваджень (справ) з непідконтрольної Уряду України території Донецької області до судів, розміщених на контрольованій Урядом України території [8, с. 164].

У Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2017 р. відсутня інформація стосовно передачі кримінальних проваджень з непідконтрольної Уряду України території Луганської області, ймовірно, через те що, на відміну від Донецької області, аналогічні контакти між Омбудсманом та окупаційною владою Луганської області не встановлені, не було можливості створити механізми вирішення такої проблеми.

Звернення учасників судового процесу до Уповноваженого щодо передачі матеріалів кримінального провадження з невідконтрольних українській владі територій не є єдиним механізмом вирішення цієї проблеми. Також за допомогою в передачі матеріалів кримінального провадження можливо звернутися до Міжнародного комітету Червоного Хреста, який здійснює свою діяльність як на підконтрольній, так і на невідконтрольній Уряду території у сприянні в передачі матеріалів справи. Українським органам влади слід співпрацювати з виконавчими установами Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), зокрема з Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ для сприяння вирішенню цих питань.

В епоху інформаційно-комп'ютерних технологій, розвитку глобальної мережі Інтернет усе більше виникає необхідність переведення роботи правоохоронних органів та органів прокуратури в електронний режим і вдосконалення вже наявних в їх роботі систем інформаційного забезпечення. Глобальні мережі, інформаційні технології дозволять більш активно й успішно вирішувати проблеми відновлення втрачених матеріалів кримінальних проваджень. Інтеграція цих досягнень у робочий процес – це необхідність і вимога сьогодення, вона сприятиме підвищенню ефективності роботи через спрощення процедури створення, використання, обміну, зберігання інформації, документів та матеріалів кримінального провадження.

На прикладі судової системи, де вже розпочалося впровадження інноваційних підходів у здійсненні судочинства, а саме: проект «Електронний суд», необхідно розробляти для правоохоронних органів та органів прокуратури аналогічні інформаційно-ресурсні технології та електронні системи, які б спрощували ведення кримінального провадження (справи).

Аналізуючи зміст поняття «інформаційно-ресурсні технології» через призму прокурорської діяльності, можна дійти висновку, що під цим розуміється апаратно-програмне забезпечення, розроблене з метою оптимізації робочого процесу під час створення, використання та зберігання інформації/документів з певних напрямів прокурорсько-слідчої діяльності [9, с. 251].

Необхідно зазначити, що нині при здійсненні прокурорами своєї діяльності ними використовуються такі програмні комплекси, як інформаційно-аналітична система «Облік та статистика органів прокуратури» (далі – ОСОП), що раніше мала назву «Єдина система статистики та аналізу органів прокуратури України», та Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР) [10].

ОСОП дала змогу формувати в електронному вигляді всю статистичну звітність про роботу органів досудового розслідування, відомості про прокурорську діяльність та її результати, інформацію про судові рішення щодо особи у кримінальному провадженні. Але її недоліком є те, що вона функціонує лише в межах прокурорського середовища, а доступ до ЄРДР мають й інші правоохоронні органи, документи і матеріали, що містяться в ній, не мають електронного цифрового підпису, що ідентифікує підписувача, який за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису, що робить документ оригіналом. У свою чергу, це позбавляє прокурора можливості надати суду з ОСОП роздруковані відомості та процесуальні документи, які стосуються відновлюваних матеріалів, оскільки вони не будуть мати підпису.

На жаль, в еру цифрових технологій слідчі та прокурори дотепер мають справу з паперовими матеріалами кримінальних проваджень, які можуть бути втрачені через стихійні лиха, пожежі, захоплення терористичними організаціями адміністративних будівель органів державної влади, де вони зберігаються, і т. д.

Крім того, до кожного кримінального провадження прокурором заводиться в паперовому вигляді контрольна папка «наглядове провадження», де знаходяться копії основних важливих процесуальних документів: постанови про порушення кримінальної справи, про пред'явлення обвинувачення, про міру запобіжного заходу, копії вказівок прокурора та інші документи [11]. Для пришвидшення процесу точного відновлення матеріалів утраченого кримінального провадження необхідно ввести «електронне наглядове провадження», яке дозволить акумулювати в електронному вигляді оцифровані матеріали кримінальних проваджень та доказової бази, скановані чи сфотографовані документи.

У загальному вигляді «електронне наглядове провадження» повинно стати електронною базою роботи прокурора, зосередивши у собі весь розрізнений масив матеріалів та інформації по кримінальному провадженню, починаючи з досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та закінчуючи результатами судового провадження, долучаючи документи у певних справах з Єдиного державного реєстру судових рішень (<http://www.reyestr.court.gov.ua>).

Так, спроби щодо впровадження «електронного наглядового провадження» в роботу органів прокуратури вже відбуваються. Генеральним прокурором України видано наказ від 27.05.2013 р. №64 [12], яким передбачено формування «електронного наглядового провадження». Крім того, у прокуратурі Київської області вже зараз розроблено концепцію вдосконалення «електронного наглядового провадження», що називається «Концепцією щодо онлайн електронного наглядового провадження», яка базується на існуючому ЄРДР. Концепцію вже було представлено Генеральному прокурору Юрію Луценку, реалізацію якої він цілковито підтримав.

Висновок. Незважаючи на цілий ряд недоліків у правовому регулюванні такого специфічного виду провадження, як відновлення втрачених матеріалів, усе ж потрібно розцінювати появу розділу VII у КПК України 2012 р. як позитивний крок, спрямований на вдосконалення кримінального судочинства.

Критерієм істини, як відомо, є практика, яка свідчить про велику кількість ухвал суду про закриття розгляду заяв про відновлення матеріалів утрачених кримінальних проваджень за недостатністю зібраних матеріалів, представлених заявником, та відсутністю відомостей і відповідних процесуальних документів у прокурора у зв'язку із знищенням їх через бойові дії або знаходженням на території Луганської або Донецької областей, невідконтрольних Уряду України.

Прийняття Верховною Радою України КПК України 2012 р., який містить нові інструменти захисту учасників кримінального провадження, все ж таки не вирішило усіх проблем, які виникають на практиці, що призводить до виникнення неформальних практик.

Запропоновані новації є бажаними в сьогоднішній роботі прокурорів та судів, особливо в ситуації, яка склалася з громадянами України, кримінальні провадження стосовно яких втрачені, що вимагає від органів державної влади вдосконалення вже існуючих інформаційних систем та прискорення процесу впровадження нових сучасних інформаційних технологій.

Список використаної літератури

1. Зеленецький В. С., Кузьминова В. Ю. Технология восстановления (реконструкции) утраченных уголовных дел. Харьков: Вост.-регион. центр гуманитар.-образоват. инициатив, 2002. 236 с.

2. Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін. Одеса: Юрид. літ., 2012. Т. 11. С. 438–446.

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хлебик проти України» (заява № 2945/16). URL: <https://rm.coe.int/case-of-khlebik-v-ukraine-1-ukt-ed/1680738311> (дата звернення: 05.11.2018).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.11.2018).

5. Ухвала Марківського районного суду Луганської області від 31.10.2017. Кримінальна справа № 417/4398/17. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/69931651 (дата звернення: 05.11.2018).

6. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав та свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо механізму відновлення втрачених матеріалів справи № 3343. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56850 (дата звернення: 05.11.2018).

7. Тематичний звіт Організації з безпеки та співробітництва в Європі «Доступ до правосуддя в контексті конфлікту в Україні», грудень 2015. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/212321?download=true> (дата звернення: 05.11.2018).

8. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2017 рік. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3> (дата звернення: 05.11.2018).

9. Гриненко С. В. Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності прокуратури з представництва інтересів громадянина або держави в суді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo03/part_3/49.pdf. (дата звернення: 05.11.2018).
10. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу: наказ Генер. прокурора України від 16.10.2015 №275 (зі змінами, внес. наказом Генер. прокурора України від 07.09.2016 №319). URL: <http://www.gp.gov.ua>.
11. Про затвердження Інструкції з діловодства в органах прокуратури України: наказ Генер. прокурора України від 24.02.2016 № 103. URL: <http://www.gp.gov.ua>.
12. Про заходи щодо удосконалення представницької діяльності органів прокуратури: наказ Генер. прокурора України від 27.05.2013 №64. URL: <http://www.gp.gov.ua>.

Транслітерація переліку літератури

1. Zeleneckij, V. S., Kuz'minova, V. Ju. (2002). Tehnologija vosstanovlenija (rekonstrukcii) utrachennyh ugovolnyh del. Kharkov: Vostochno-regional'nyj centr gumanitarno-obrazovatel'nyh iniciativ. [in Russian].
2. Romaniuk, A. B. (2012). Problemni pytannia pravovoho rehuliuвання vidnovlennia vtrachenykh materialiv kryminalnogo provadzhennia v Ukraini. *Naukovi pratsi Natsionalnogo universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. Odesa: Yuryd. l-ra, V. II., 438–446. [in Ukrainian].
3. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Khliebig proty Ukrainy» (zaiava № 2945/16). URL: <https://rm.coe.int/case-of-khlebig-v-ukraine-1-ukr-ed/1680738311>. (data zvernennia: 05.11.2018 r.). [in Ukrainian]
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. [in Ukrainian].
5. Ukhvala Markivskoho raionnogo sudu Luhanskoj oblasti vid 31.10.2017 Kryminalna sprava № 417/4398/17. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/69931651 [in Ukrainian].
6. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia prav ta svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy» shcho do mekhanizmu vidnovlennia vtrachenykh materialiv spravy № 3343 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56850 [in Ukrainian].

7. Tematychnyi zvit Orhanizatsii z bezpeky ta spivrobotnytstva v Yevropi «Dostup do pravosuddia v konteksti konfliktu v Ukraini» hruđen 2015. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/212321?download=true> [in Ukrainian].

8. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini 2017 rik. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3> [in Ukrainian].

9. Hrynenko, S. V. (2014). Vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii v diialnosti prokuratury z predstavnytstva interesiv hromadianyna abo derzhavy v sudi. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Issue 3*. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo03/part_3/49.pdf [in Ukrainian].

10. Nakaz Heneralnoho prokurora Ukrainy «Pro orhanizatsiiu diialnosti orhaniv prokuratury z pytan vedennia Yedynoho reiestru dosudovykh rozsliduvan, statystyky ta yii analizu» vid 16.10.2015 №275 (zi zminamy, vnesenymy nakazom Heneralnoho prokurora Ukrainy vid 07.09.2016 №319 URL: <http://www.gp.gov.ua> [in Ukrainian].

11. Nakaz Heneralnoho prokurora Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruktsii z dilovodstva v orhanakh prokuratury Ukrainy» vid 24.02.2016 №103 URL: <http://www.gp.gov.ua> [in Ukrainian].

12. Nakaz Heneralnoho prokurora Ukrainy «Pro zakhody shchodo udoskonalennia predstavnytsoi diialnosti orhaniv prokuratury» vid 27.05.2013 №64. URL: <http://www.gp.gov.ua> [in Ukrainian].

Ткаченко Є. А. Неформальні практики у відновленні втрачених матеріалів кримінальних проваджень та можливі шляхи їх вирішення

Стаття присвячена проблемі, пов'язаній із втратою матеріалів кримінального провадження та у зв'язку з цим їх відновленням в Україні в умовах окупації Автономної Республіки Крим та проведення антитерористичної операції в Луганській та Донецькій областях, яка набула значного теоретичного і практичного інтересу в кримінальному процесуальному праві.

Актуальність дослідження відновлення матеріалів кримінальних проваджень, що знаходяться в судах на тимчасово окупованій території, у разі неможливості їх передачі зумовлена ризиком порушення конституційних прав потерпілих та/або обвинувачених. Відтак врегулювання цього питання є актуальним. Втрата матеріалів кримінальних проваджень, рішення у яких не виконано або не набрало законної сили, є перешкодою для реалізації громадянами передбаченого Конституцією України права на судовий захист та гарантованого частиною першою ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод права на справедливий суд. Таким чином, втрата матеріалів кримінального провадження ставить під загрозу захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Результатом дослідження є перелік новацій, що є бажаними у сьогоденній роботі прокурорів та судів, особливо у ситуації, яка склалася з громадянами України, кримінальні провадження стосовно яких втрачені, що вимагає від органів державної влади вдосконалення вже існуючих інформаційних систем та прискорення процесу впровадження нових сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: неформальні практики, матеріали кримінальних проваджень, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, захист учасників кримінального провадження.

Tkachenko E. A. Неформальные практики в восстановлении утраченных материалов уголовных производств и возможные пути их решения

Статья посвящена проблеме, связанной с потерей материалов уголовного производства и в связи с этим их восстановлением в Украине в условиях оккупации Автономной Республики Крым и проведения антитеррористической операции в Луганской и Донецкой областях, которая приобрела значительный теоретический и практический интерес в уголовном процессуальном праве.

Актуальность исследования восстановления материалов уголовных производств, находящихся в судах на временно оккупированной территории, в случае невозможности их передачи обусловлена риском нарушения конституционных прав потерпевших и/или обвиняемых. Поэтому урегулирование этого вопроса является актуальным. Потеря материалов уголовных производств, решение по которым не выполнено или не вступило в законную силу, является препятствием для реализации гражданами предусмотренного Конституцией Украины права на судебную защиту и гарантированного частью первой ст. 6 Конвенции о защите прав и основных свобод права на справедливый суд. Таким образом, потеря материалов уголовного производства ставит под угрозу защиту прав и законных интересов физических и юридических лиц.

Результатом исследования является перечень новацій, являющихся желательными в сегодняшней работе прокуроров и судов, особенно в ситуации, которая сложилась с гражданами Украины, уголовные производства в отношении которых утрачены, что требует от органов государственной власти усовершенствования уже существующих информационных систем и ускорения процесса внедрения новых современных информационных технологий.

Ключевые слова: неформальные практики, материалы уголовных производств, восстановление утраченных материалов уголовного производства, защита участников уголовного производства.

Tkachenko Ye. A. Informal practices in restoring lost materials of criminal proceedings and possible ways to resolve them

The article is dedicated to the problem connected with the loss of materials of criminal proceedings and, in connection with this, their restoration in Ukraine under the conditions of the occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the conduct of the anti-terrorist operation in Lugansk and Donetsk regions, which gained a considerable theoretical and practical interest in the study of criminal procedural rights.

The urgency of the study is to restore the materials of criminal proceedings in courts in the temporarily occupied territory, in case of impossibility of their transfer, due to the risk of violating the constitutional rights of victims and / or accused. Therefore, the settlement of the question is relevant. Loss of materials of criminal proceedings, the decisions of which have not been executed or not valid, is an obstacle for the citizens to exercise the right to judicial protection provided for by the Constitution of Ukraine and guaranteed by the first part of Article 6 of the Convention on the protection of the rights and fundamental freedoms of the right to a fair trial. Thus, the loss of materials of criminal proceedings jeopardizes the protection of the rights and legitimate interests of individuals and legal entities.

The result of the study is a list of innovations that are desirable in today's work of prosecutors and courts, especially in the situation with the citizens of Ukraine, criminal proceedings against whom are lost, that requires from the state authorities the improvement of existing information systems and accelerating the process of implementing new modern information technologies.

Key words: *informal practices, materials of criminal proceedings, restoration of lost materials of criminal proceedings, protection of participants in criminal proceedings.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу дослідження проблем кримінального процесу, криміналістики та судоустрою НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 9 від 16.11.2018 р.).

*Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент
С. Б. Фомін*

**ПЕРЕЛІК
ПЛАТНИХ ПОСЛУГ, ЩО МОЖУТЬ НАДАВАТИСЬ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИМ ІНСТИТУТОМ ВИВЧЕННЯ
ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА
В. В. СТАШИСА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

1. Проведення науково-дослідних робіт у сфері законодавства і права.
2. Проведення судових експертиз та попередніх досліджень:
  - з дослідження об'єктів інтелектуальної власності (об'єктів авторського і суміжних прав, торговельних марок, фірмових найменувань, промислових зразків, винаходів, корисних моделей та ін.);
  - почеркознавчих;
  - авторознавчих;
  - трасологічних (слідів рук, ніг, взуття людини, вузлів та петель, слідів знарядь та інструментів, холодної зброї, замикаючих пристроїв, ідентифікаційних номерів транспортних засобів тощо);
  - психологічних;
  - техніко-криміналістичного дослідження документів;
  - встановлення механізму пошкодження товарів народного споживання (одягу, взуття, побутової та іншої техніки тощо).
3. Складання фотороботів.
4. Надання усних та письмових консультацій і науково-правових висновків, у тому числі з питань інтелектуальної власності.
5. Підготовка наукових кадрів (аспірантів, здобувачів вченого ступеня кандидата юридичних наук).
6. Наукове рецензування дисертаційних досліджень.
7. Підготовка бібліографічних, реферативних і аналітичних оглядів, довідок, добірок, каталогів, науково-практичних та методичних довідників, коментарів законодавства тощо.
8. Надання інформаційних послуг по мережі Інтернет.

Заявки щодо отримання послуг надсилати за адресою:

61002

м. Харків

вул. Пушкінська, 49

E-mail: ivpz@aprn.uol.net.ua

Контактний телефон: (057) 715-62-08. Факс: (057) 715-62-08

Підписано до друку 29.11.2018.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 9,9. Обл.-вид. арк. 8,7. Вид. № 2043.
Тираж 200 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
Тел. (057) 717-28-80